

OVER DE
AANVAARDING
VAN HET **VOLTOOIDE**
VERLEDEN

Alexander De Mont

Aan wie dit leest,

twijfel is het begin van alles.
Het voedt onze gedachten,
onze ziel. Het drijft onze
handen en onze harten, laat
ons de wereld voor een
moment anders zien.

Het is de twijfel die ik heb
omarmd.

Voor u ligt mijn thesis, het
werk waaraan ik mij meer
dan een jaar heb gewijd. Het
beschrijft mijn gedachten,
teleurstellingen, hoop en
wanhoop. Het is de
neergeschreven kristallisatie
van een visie die zich wentelt
en keert, woord na blad,
begeleid door een koor van
kunstenaars, elk met hun
eigen stem en ogen, met elk
hun eigen antwoorden,
sprekend vanuit hun werk.
Wat ik heb neergeschreven,
verzameld, gefotografeerd
en hier in deze roman tot u
gebracht, is de weergave van
een exploratie, klauwend
naar de vragen waar zovele
van ons mee worstelen, met
op het einde, misschien, het
begin van wat ooit een
antwoord zou kunnen
worden.

Bedankt,
en tot binnenkort,

Alexander

**OVER DE
AANVAARDING
VAN HET
VOLTOOIDE
VERLEDEN**

Alexander De Mont

Over de Aanvaarding van het Voltooid Verleden

Alexander De Mont

Studentennummer: 01505848

Promotor: prof. dr. Wouter Davidts

Begeleider: Yves Coussement

Masterproef ingediend tot het behalen van de academische graad
van Master of Science in de ingenieurswetenschappen: architectuur

Academiejaar: 2019-2020

Faculteit Ingenieurswetenschappen en Architectuur

Universiteit Gent

Dank aan Wouter en Yves
voor hun advies en vertrouwen

Dank aan Yamina
voor haar inzicht, steun en liefde

Dank aan mijn ouders
om er steeds voor mij te zijn

EEN BEGIN	<i>het meisje aan het raam</i> mijn hand op de klink	12
--------------	--	----

BLIND

INVASIE VAN HET NIEUWE	voor het licht	17
	<i>de illusionist</i> obsessie	
	door de lanen	23
	perversie	
LEEGTE VAN HET NIEUWE	in de kudde	27
	substitutie	
	voorbij het glas	31
LEEGTE VAN HET NIEUWE	op de trappen	47
	<i>de commerçant</i> salvatie	
	langs de spiegels	57
	perfectie	
	aan tafel	60
	permanentie	
FALEN VAN HET NIEUWE	onder het portiek	63
	door het raam	71
	<i>de internationaal</i> reflectie	
	in het park	80
	afwijzing	
FALEN VAN HET NIEUWE	langs de weg	98
	<i>de jongen</i> op de bus	112

VERLOREN

VERGANE GLORIE	vanuit een paviljoen	125
	<i>een verzetsstrijder</i>	
	onder een brug	128
	oranje schimmen	
	in een zaal	134
	verhalen in marmer	
	op de metro	141
VERZAAKTE WAARDEN	op een kerkhof	145
	houvast in het meer	
	<i>een steen in de stroom</i>	
	bij het buitenwandelen	155
	plicht en klei	
	voor een vitrine	161
VERDWAALDE WOORDEN	in een klas	167
	woorden in steen	
	onder een kolom	175
	een keitje	
	onder een glasraam	179
	<i>vox populi</i>	

GEBROKEN

WAAR HEID	door een tuin	189
	een verhaal over vier broers	
	aan een gedenksteen	201
	<i>zoon van het existentialisme</i>	
	op de metro opnieuw	211

EEN ZAAM HEID	tegenover een café	221
	een slapeloos verleden	
	op de hoek van mijn bureau	236
	nachtelijke ontmoetingen	
	achter het scherm	248
MACHTE LOOS HEID	voor een hek	253
	trede na trede	
	in schaduw	257
	de stem in de radio	
	langs lege gevels	262
	vanuit het keukenraam	
	onder de lichtjes	269
	de lichtjes en de seine	
	langs rode woorden	282

ONDERWORPEN

WAT DE TIJD VERVAAGT	over de kasseien	287
	en alles vloeide weg	
	door herinneringen	292
WAT DE WIND VERGRUIST	de rust die in ruïnes ligt	
	onder het oog van god	323
	de tijd die alles meeneemt	
	in vrede	334
	<i>profeet</i>	
	in zweden	338

WAT	in schotland	343
ENKEL DE	de aanbidding van de rots	
NATUUR KAN	verdwaald op het ijs	354
SCHENKEN	enkel de sneeuw blijft voor eeuwig	

BEVRIJD

EEN
BEGIN,
OPNIEUW

BIBLIOGRAFIE

427

EEN
BEGIN

- HET MEISJE AAN HET RAAM -

Er is één foto die me blijft achtervolgen, waar ik ook ga, en het is deze. Genomen in Frankfurt, november tweeduizend achttien. Het was tijdens een museumbezoek dat ik ze had getrokken, waar er dit ene grote raam was, uitkijkend op een bebost eilandje in het midden van de Main, en wat verder op het financiële district van de stad, het hart van de Europese economie. Iets bleef me ontroeren elke keer ik ernaar keek. Het koper van de afstervende bladeren. De zwijgzame torens in de verte. Het meisje, peinzend achter de stilte van het glas. Ik ben intussen vergeten hoe ze heet, maar het maakt niet uit, want ze is elk van ons, starend, naar een wereld die ze nooit zou kunnen snappen.

• MIJN HAND OP DE KLINK •

In september van tweeduizend negentien kwam ik voor het eerst naar Parijs. Een half jaar zou ik er verblijven. Erasmus. Ik was er nog nooit geweest, maar de romantische verhalen over de lichtstad hadden ook mij al jaren geleden bereikt. Ik kon niet gelukkiger zijn toen ik de mail binnen kreeg, met als hoofding

“PROFICIAT!”

Beneden riep mijn moeder me vanuit de hal, we zouden vertrekken. Het was nog donker buiten en door het raam zag ik de koplampen van de wagen al felgeel branden, mijn vader wachtend aan het stuur. Nog voor een paar seconden keek ik of ik niets vergeten was, mijn hand nog op de klink, maar dan hoorde ik mijn moeder nogmaals roepen, ongeduldiger deze keer en sloot ik de deur van mijn kamer achter me, rende onverwijd de trappen af, Parijs tegemoet.

BLIND

INVASIE
VAN HET
NIEUWE

• VOOR HET LICHT •

Het vertragen van de auto wekte me. Het brullen van de motor herleidt tot niets meer dan een fluistering. De wielen die in neutraal verderrolden. Het rode schijnsel van een verkeerslicht dat binnenscheen door de ruit. Ik zag mijn vaders hoofd zich naar mij toedraaien, één arm nonchalant over zijn autozetel geworpen.

“We zijn er.”

Ik keek door de ruit naar buiten, zag de eindeloze kalkstenen gevels, de platanen over de laan gebogen als treurwilgen boven een rivier. We waren er, mijn hart verheugde zich. Parijs, mijn thuis.

- DE ILLUSIONIST -

Het was diezelfde dag dat ik voor het eerst Koons' naam had opgevangen in de krant die mijn vader had meegenomen in de auto. Een werk van hem was zonet voor tientallen miljoenen geveild, was het duurste werk ooit van een levend kunstenaar. Ik kan me Koons' grijns tot op vandaag zo helder herinneren, vereeuwigd in het zwart-wit van het vergelende krantenpapier, terwijl buiten de ene na de andere straatlantaarn in eindeloze opeenvolging voorbijraasde langs de autosnelweg, terwijl het grijs van de onmetelijke jungle van de banlieus langzaam zichtbaar werd aan de horizon. Zelfs wanneer de schaduw van de stad boven ons hing en mijn vader controleerde of de deuren wel goed vergrendeld waren, wachtend aan het rode licht, was Koons' grijns nog even perfect als in het begin, onverstoorbaar in het bloedrode schijnsel.

— OBSESSIE —

“You are perfect...”

Jeff Koons

Tweeduizend vijftien, het Centre Pompidou, Parijs. *Balloon Venus (Magenta)* glimde genoegzaam aan Koons' zijde. Ballonnen opgeblazen, geknoopt, gedraaid, vastgelegd in staal, daarna roze geverfd, tentoongesteld, vereeuwigd op een voetstuk tussen wanden zo wit dat ze bijna verdwenen. De camera's werden hoog geheven, de smartphones evenzeer en al gauw veranderde het hele publiek in een veld van lenzen, dobberend op de zee van mensen die elk de grootste moeite deden om het beste plaatje en het beste filmpje te maken. Een groep vreemden, bijeengeworpen door hun gedeelde aanbidding van wat nu voor hen stond. Glanzend staal en briljant magenta, een briljant spreker ook. Een verkoper, ooit van echte stofzuigers, strompelend langs de straatkant onder de sprankelende billboards van Times Square en Broadway, nu van kunst te perfect om waar te zijn, als object zwevend van hal tot hal, eeuwig op de dool, en van alles, zijn eigen ziel inclusief. De menigte joelde, klapte, voor zo ver het ging met hun smartphones nog in hun handen. In de roze reflectie was niets dan het krielen van mieren te zien, happend naar leven, foto na foto na flits.

Tweeduizend en twaalf, de Almine Reich Gallery, Brussel. *Balloon Venus (Magenta)* opnieuw. Witte wanden, grijze vloer, een plafond uit aluminium golfplaten, een menigte verzameld, de stilte van een ingehouden adem zwerfend door de kamer.

“...in the moment you experience my art!”

Jeff Koons

Dezelfde smartphones, dezelfde mensen, dezelfde ruimte, enkel ergens anders. Hetzelfde applaus resonerend door de smetteloze kamer. Hetzelfde gejoel, gefluit, geparadeer. Hetzelfde werk. Dezelfde weerspiegeling waarin alle imperfecties verdampten, waarin al de moeite van de wereld verdween, de werkelijkheid geoptimaliseerd.

Tweeduizend vijftien opnieuw, het Centre Pompidou alweer. Het applaus vertragend, fragmenterend, de menigte diffuserend als water op een hete plaat. Ze hadden het nieuwe gezien, de nieuwheid was weg, weg de mensen die de nieuwheid zochten.

“This is art for a world with deep pockets and a short attention span,”

Adrian Searle

had Koons eens gelezen, en ervoor

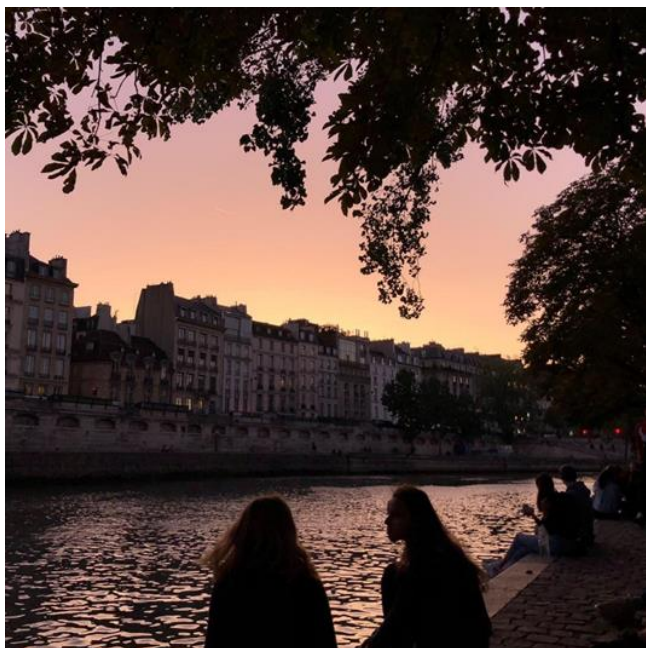
“I think Koons wants to give us lots of innocent pleasure, with an art-savvy twist. Maybe he wants to save us from ourselves.”

Adrian Searle

Het maakte niet uit, *Venus* schitterde verder.

Tweeduizend negentien, het Ashmolean Museum, Oxford. Op uitnodiging van de studenten zelf die Koons huldigden als hun favoriete eigentijdse artiest gloeide het LEDlicht van de spots verblindend in *Balloon Venus*' roze onderbuik. De zaal nu leeg, de dispersie voltrokken, iedereen terug in zijn eigen, perfecte wereldje, dwalend door de perfecte, witte kamers. Hij keek nog één keer in de blinkende perfectie van zijn *Venus* en wandelde weg, volgde zijn publiek, zoals zij hun camera's volgden.

• DOOR DE LANEN •

Terwijl de stad steeds dichterbij ons trok en het verkeer licht na licht steeds meer vertraagde, dwaalde mijn blik als vanzelf naar buiten. Voor het eerst zag ik de stad waar ik al die maanden van had gedroomd. En ze was perfect.

Vroege herfstbladeren dwarrelend op de weg, de geur van versgebakken stokbrood. Het silhouet van de Eiffeltoren in de verte, de smetteloos witte koepel van de Sacré Coeur hoog boven ons, overal rondom de statige burgergevels uit kalksteen, nagloeiend in de dageraad. Ze was alles wat ik had verwacht, alles wat de wereld mij had wijsgemaakt.

— PERVERSIE —

Tweeduizend dertien, een kamer dezelfde als die hij net verlaten had. Een gepolijste, lichtgrijze, betonnen vloer. Witte muren, wit plafond, wit pleisterwerk rondom. Een even witte doos die reikte tot zijn middel, het voetstuk van zijn *Balloon Venus*,

“shoot!”

Het geluid van de sluiters. Het helse flitsen van de lampen, zijn ogen brandden. De fotograaf keek tevreden neer op het kleine schermje van zijn toestel. Hij knikte en glimlachte naar Koons' bevroren gezicht. Zijn werkdag zat erop voor vandaag en voorzichtig begon de fotograaf zijn materiaal weg te stoppen in de zwarte tassen die in een stapeltje in de hoek van de kamer stonden, terwijl Koons nog steeds het opengesneden lijk vasthield van zijn werk. Gedissecteerd van onderbuik tot kroon, met de andere helft nog steeds op het voetstuk. Een fles wijn spottend in het midden geworpen, hetzelfde glimmende roze aan de kurk.

Voor de tweeduizend en drie vintage rosé had het bestuur van het Franse champagnemerkt Dom Pérignon hem gevraagd om de doos te ontwerpen en zo geschiedde. *Balloon Venus* onderging de operatie gewillig. Een drieëntwintigduizend jaar oude godin, de Venus van Willendorf, Koons' nieuwste speeltje.

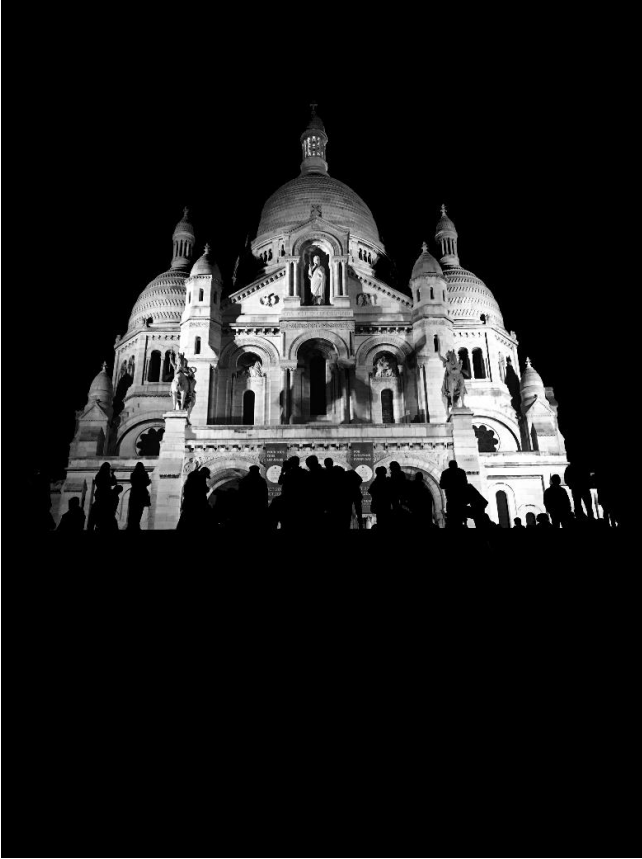
Zeshonderdvijftig werken werden er afgeleverd, elk gefabriceerd uit spiegeland, roze polyurethaan. De ontvangst was unaniem positief, binnen het juiste milieu althans:

“Bold and to the limit of the conventional, a step ahead of their time, Dom Pérignon and Jeff Koons have delivered an outstanding expression of power and partnership, it’s called *Balloon Venus*.”

The Milliardaire

Verkoop begon aan twintigduizend euro.

Koons glimlachte. Een knalroze glimlach volgde de zijne. Een drieëntwintigduizend jaar oude herinnering, gevat in hippe vormen en kleuren, aangepast aan de tijd.

• IN DE KUDDE •

Het kot was geregeld en voor we weer vertrokken, wilden we nog eerst iets bezoeken. Mijn moeder hield mijn hand vast terwijl we ons door de toeristenhorde in de Sacré Coeur wurmden. Als in een processie draaiden we mee in de drummende massa, langzaam kerend in wijzerzin rond het schip. Er botste iemand tegen de stoeltjes, verstoorde de mis die intussen bezig was. Niet meer dan tien gelovigen waar we met honderden naar zaten te staren, als naar bedreigde dieren in de zoo.

“Amen.”

De priester en zijn tien volgelingen, hun stemmen plichtsbewust verder kabbelend als het zachte stromen van een bergriviertje, net stil genoeg om niet storend te zijn, amper hoorbaar onder het fluisteren en het schuifelen en het flitsen van de camera's die de gouden mozaïeken met flets wit licht beschenen.

— SUBSTITUTIE —

Tweeduizend vijftien tenslotte, het Guggenheim nu, Bilbao. *Balloon Venus* was ook hier beland, dof in de schemering van het verlaten museum glanzend. Enkel het groene lichtje boven de nooduitgang weerkaatste nog in de al even opgeblonken tegelvloer. Een laatste maal staren in de perfectie van *Venus*' reflectie, en Koons' stappen klonken hol in de duistere leegte, tot zijn handen de klink van de branddeur vonden, ze openzwaaiden, en de leegte van het al even verlaten voorplein hem omarmde.

De zon die hoog aan de hemel stond, de hitte die enkele tellen later volgde en zich nestelde in zijn nieuwe kostuum. Een doodgewone middag in Bilbao, verre van perfect. Zijn schouders zakten weg onder de epauletten van zijn maatpak, terwijl zijn hakken schraaptten over de zandkleurige kalksteen, stap na stap. Na een tijdje draaide hij zich om naar Gehry's meesterwerk, zag de wervelende reflectie van de stad en de hemel schitteren in de honderdduizend titaniumplaatjes die haar gevel bekleedden, de zon nog feller dan in het echt.

"You are perfect,
in the moment you experience my art!"
Jeff Koons

In de flikkerende weerspiegeling kon hij de oude betonnen kaaimuren zien die de Nervión omgordden en de leeggelopen industrieterreinen, de laatste getuigen van Bilbao's vergeten verleden. Andere reflecties kon hij daarvoor bedanken. De golvende zuilen van Calatrava's nieuwe voetgangersbrug, de witte waas van Siza's campus, de strakke lijnen van Hadids masterplan dansend in de honderdduizend titaniumplaatjes, als diamanten schitterend in de Baskische zon.

Koons kwam dichterbij, zag het titanium opstijgen in schermen van puur licht, zag ze welven en bollen als zeilen op de lichte oceanobries, zag ze versmelten met de ijle lucht, flikkerend als glas. Hij kwam nog dichterbij, raakte met zijn hand voorzichtig één van de plaatjes aan, zocht naar zijn weerspiegeling in het metaal, zoals hij dat gewoon was te doen in zijn *Balloon Venus* wanneer ze weer prachtig opgeblonken stond te wachten op de eerste, vroege toeristen.

Koons glimlachte, keek diep in de vervormingen van de titanium spiegel. Geen rimpels, geen ouderdom, Koons in volle glorie. Hij lachte luidop, leunde met de ene hand tegen het koude metaal terwijl hij met de andere zijn haar goed legde en bleef staren naar de perfecte reflectie van hemzelf. Hij wandelde achteruit, zijn ogen gefixeerd blijvend op het titanium, spreidde zijn armen wijd en lachte breed. Narkissos aan de oever van de vijver.

In de achtergrond zag hij de silhouetten van de stad, even perfect als hijzelf. De verlaten industrieterreinen werden speeltuinen, de dichtslibbende droogdokken zandbakken, de verbrokkelende schoorstenen uitkijktorens spiedend naar een nieuwe tijd, zorgeloos wentelend rond de vrolijk deconstructivistische spits van Gehry's kroon. Niets verstoorde de ideale leugen. Alles was perfect.

Hij keerde zijn blik naar de stad, zag voorbij het plein de nauwe straatjes van Bilbao steeds dieper doordrenkt raken met

de schaduw die in Gehry's wereld niet bestond. In de weerspiegeling van de honderdduizend titanium plaatjes was geen plaats voor werkloosheid, verloedering, alcoholmisbruik of de E.T.A.

Koons wandelde iets verder, zag een man in één van de straatjes buitenstropelen uit een bar, zag hem neervallen op de bevuilde kasseien, en zag hem vervolgens opkijken, naar hem, naar het Guggenheim, in pure bewondering.

Twee werelden, gescheiden door een plein van kalkstenen tegels. Twee werelden, één die leidt en één die volgt, bezeten door haar schittering, verleid door haar belofte. Want het Guggenheim behoort niet toe aan Bilbao, maar Bilbao aan het Guggenheim en het Guggenheim aan de wereld, en aan de toeristen die komen overgevlogen en aan de kunst die het concept van een 'thuis' niet kent. In de lucht tekenden zich al de witte strepen af van hun komst.

De man strompelde verder, Koons bleef staren omhoog. Straks zou hij zelf ook weer in zo'n vliegtuig zitten, zou hij door het ovale vliegtuigraampje naar beneden kijken, naar de verlaten industrieterreinen, naar de verbrokkelende schoorstenen, naar de dichtslibbende droogdokken. Hij zou de laatste mijnwerkers zien, steeds dieper gravend in de heuvels rond de stad. Hij zou de laatste dokwerkers zien, slavend langs de oever. Voor even zou hij kennis kunnen maken met hun eeuwenoude verhalen en zou hij de laatste sporen zien van de wereld die ooit was, de wereld voor het Guggenheim, tot het volgende, eeuwenoude, inhoudsloze landschap aan het vliegtuigraampje zou verschijnen en Bilbao opnieuw zou worden vergeten, op Gehry's Guggenheim na.

• VOORBIJ HET GLAS •

Het was tijd om opnieuw naar huis te gaan. De deuren sloegen toe, de motor van de auto schokte terwijl we de steile hellingen van Montmartre terug afreden, ratelend over de kasseien. De daken van Parijs stegen naar ons toe. De strenge, kalkstenen gevels slokten ons opnieuw op. Voorbij de ramen hulde de wereld zich alweer in de kille sluier van de schemering en rond de gloeiende kroontjes van de straatlantaarns verschenen al de eerste kleine zwermen ééndagsvliegjes, tikkend tegen het glas. Ik zag een paar mensen buiten, aan de eerste, vroege terrasjes, keuvelend bij een drankje en bedacht me dat over een paar weken ik één van hen zou worden, genietend van de avondzon aan diezelfde straatkant.

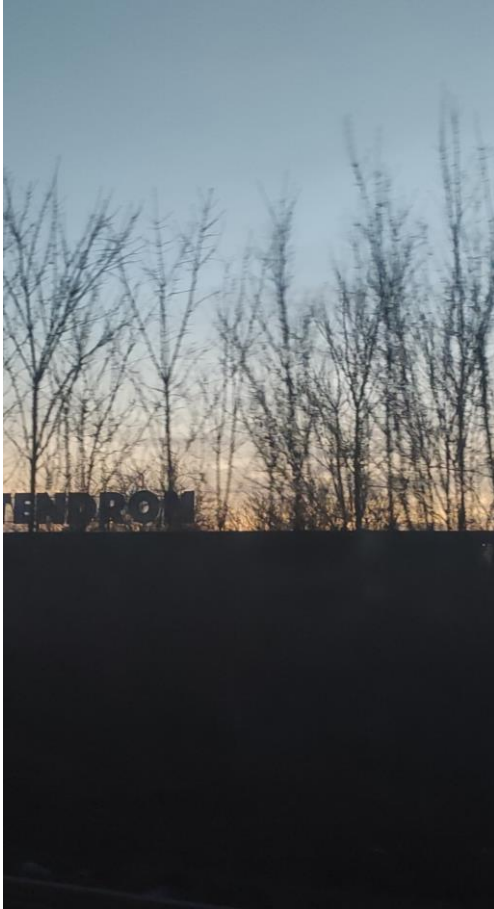
Ik glimlachte, legde mijn hand tegen het raam als om me dichterbij hen te voelen. Rood licht, groen licht. De auto die weer in gang kwam. Het terras dat wegreed in omgekeerde richting, de wereld die buiten opnieuw in grijze onbekendheid viel.

Weglantaarns werden vlekjes, gebouwen een kolkende, grijze waas, autostrades een spel van dansende lijnen, geel en rood en wit, golvend op een naamloos landschap.

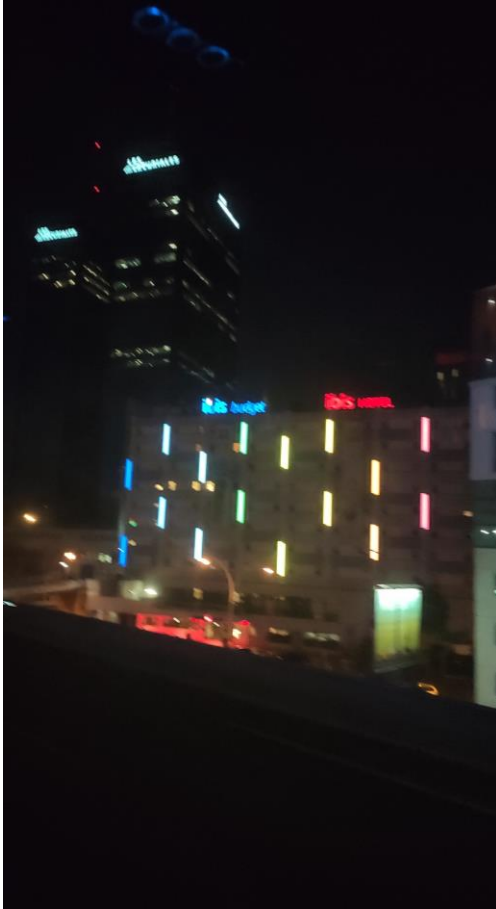

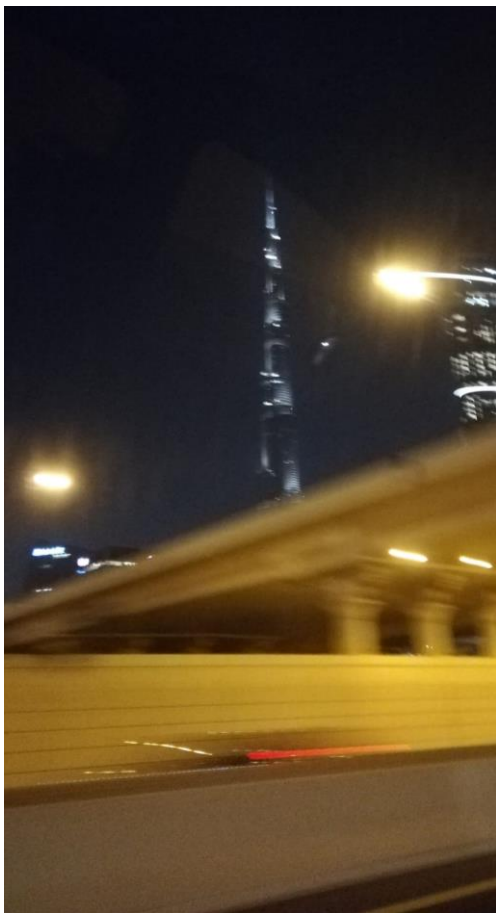

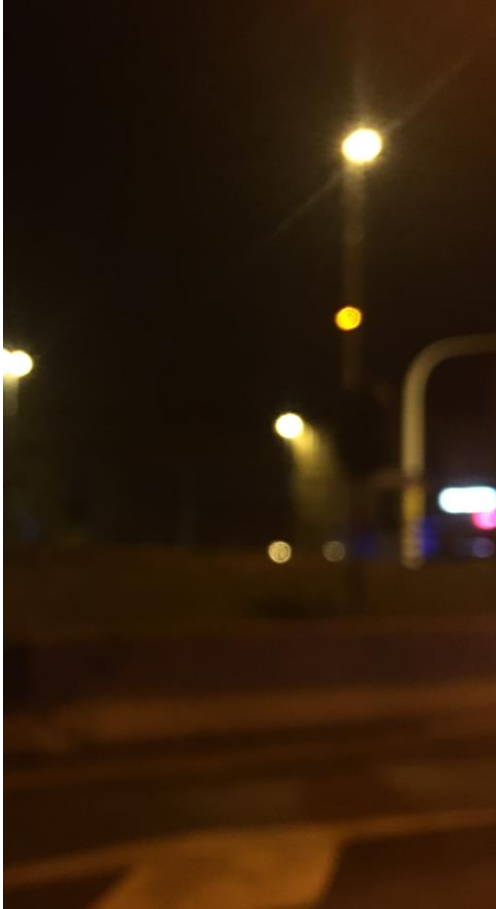

LEEGTE
VAN HET
NIEUWE

• OP DE TRAPPEN •

“Only one euro! Only one euro!”

Elke zijstap die we deden om hem te ontwijken, volgde hij. Naar links, naar rechts, heen en weer schuifelden we onderaan de trappen van de Sacré Coeur, terwijl de man nog steeds al roepend ons zijn miniaturen Eiffeltorentjes trachtte aan te smeren.

Mijn vriendin en ik waren deze ochtend toegekomen met de trein. Ik wou haar nog even de buurt laten zien voor de lessen zouden beginnen. Met onze rolvaliesjes waren we het park onderaan de Basilique binnengewandeld. Ik had niet verwacht dat we een dergelijke ontvangst zouden genieten.

Na nog drie tellen opgehouden te worden, waren we het beu en duwde ik de straatventer opzij. Een andere kwam aangelopen met exact dezelfde Eiffeltorentjes en snel sloegen we rechtsaf, in de beschutting van wat struiken en een bankje. Een paar seconden rust, de ideale gelegenheid voor een

vakantiekiekje. Als een militair manoeuvre dat we samen al honderden malen hadden inge oefend wierp mijn vriendin snel het handvat van haar valiesje tegen het mijne, liep ze een paar passen voorop terwijl ik op even mechanische wijze mijn gsm bovenhaalde en de juiste kadrering koos. Ze poseerde, ik flitste en nog maar net zat de foto alweer weggeborgen in het duister van mijn broekzak of onze valiesjes rolden opnieuw verder, klommen de treden omhoog,

“Only one euro! Only one euro!”

nagalmend achter ons.

- DE COMMERÇANT -

“So, we move to the beautiful Jeff Koons. The first of six masterpieces from the collection of S.I. Newhouse.

Tonight, I have the pleasure of selling the Koons *Rabbit*, an icon of 20th century sculpture. Ladies and gentlemen, here it is. And we’re going to open the bidding at 40 million dollars. 42 million dollars. 45 is bid. At 45 million dollars. At 45 million dollars. At 48 million dollars. 50 million dollars. Sir? 55 will be next. I have 50 here. 55, sir? At 50 million. At 50 million dollars. Who’s going to jump in against Etienne? At 50 million. 55 million is bid. At 55 million with Sun Lee. 60 will be next. 55 million dollars. You coming in, sir? Jump in now at 55 million dollars with Sun Lee. At 55 million. Mark, are you coming in? 55 is Sun’s bid. At 55 million dollars. Seven? Greetings, welcome, good to see you. At 57 million dollars. 60? Either of you. There it is at the aisle. 57 million for the Koons. At 57. Which of you would like 60? Of course, 58 million. Would you give me 60, sir? 58 I have. You talk it over, no problem. At 58 million for the Koons. 60 million is bid. Against you here, on the telephones. Gentleman’s bid at 60

million. For the Koons. 62 million is bid. Would you give me 65, sir? I have 62 from Etienne. No higher at the moment. I have 62 million. Looking for 65 from one of you. 62 is here, for the superb Koons. 63 is taken. At 63. 65 is bid. At 65, would either of you give me 68? 65 is on the aisle. At 65 million dollars. And, selling currently, on the aisle, the wonderful Koons. At 65 million dollars, against the three of you. Give me a signal, otherwise it's a- 66 is the bid. At 68, sir? 66 I have. It's fine, 66 million. Of course, 67 million. 67 is the bid. 68 will be next. At 67 for the beautiful Koons. At 68 million dollars now. 68 million dollars is the bid from Sun Lee. 70 is the bid. Would either of you like to give me 72? Alex has it at the moment at 70 million. Many places, ladies and gentlemen. Who would like 72? Anybody on this side? Do jump in. And on the phones. 70 is with Alex Rotter. At 70 million dollars for the Koons bunny. At 70 million. 72, one of you? You sure, sir? I'll pause for you. 70, I have, with Alex Rotter. Not sure is Sun. Not sure is Adrian. And against the gentleman on the aisle. 70 is the bid. Of course, thank you Sun. 71 million. 71 is bid, with Sun Lee. 71, against you here. Not sure is Alex. 71 million. 72 million. It was a no and a yes, I like that. 72 million, back to the sale room, at 72. Is the bid. Three of you in, still. But I've taken the bid in the room at 72, against you both here, and I have to hurry you. Alex? Etienne? And Sun? Sun's texting. 72 million for the Koons, on the aisle, and selling. Marcus? 72 million. Hold on! Last chance. 73 million. 74 million. 75 million. 77 million. No hesitation in the room, at 77 million dollars. Yours it is, sir. Not quite, 78 is the bid. 78 million. 80! 80

million. You give me 82, Alex? Has that knocked you out? Sun, you still in? At 80 million dollars, is the bid.

In the sale room for the Jeff Koons *Rabbit*. Here it is, and selling at 80 million dollars. Hold on, last chance!

Alex, give me a signal. And Sun, are you out? Alex is out. Etienne, you in or out? Sun, last chance. Here it is,

at 80 million dollars. Gentleman has it here, at 80 million. Hold on! Fair warning. Give me a signal, or

I'm selling it. Is it a no? It's a no."

Jussi Pyykkänen

De hamer viel.

"You have it, sir. 80 million dollars."

Jussi Pyykkänen

Applaus vulde de zaal.

"sales are inherent to making a work of art."

Jeff Koons

— SALVATIE —

“Optimism, confidence, security,”

Jeff Koons

zijn laatste woorden tuimelden hol tegen de geel geverfde kasteelmuren, over de tafeltjes waar de bedienden tussen zwermden, de cavaflessen hoog geheven, tegen de grijsgesleten steen in al haar barokke vormen, over de hoofden en voorbij de oren van de tientallen gegadigden die in gelaten spanning omhoog keken naar het ding dat Koons hen net had voorgeschoteld. Applaus.

Het was negentientweënnegentig, Documenta XII, het Schloss Arolson nabij Kassel, en Koons was nog aan het genieten van het applaus toen hij zich omdraaide en omhoogkeek naar zijn nieuwste schepping, zijn *Puppy*. Purper, oker, blauw, rood, de norske blik van een West Highland terriër, zijn oren gespitst, zijn poten solide op de grond, zijn ogen diep verzonken in zijn pels van bloemen, starend in de leegte boven de hoofden van de genodigden. Hij had erover gesproken als

“a dialogue about humankind and God!”

Jeff Koons

al wijzend naar de tienduizenden vrolijk bloeiende bloemetjes die een plaats zouden moeten geven aan de dood, als

“a contemporary Sacred Heart of Jesus!”

Jeff Koons

elk seizoen opnieuw ontluikend en verwelkend.

Koons schudde zijn hoofd, haalde zijn gekende glimlach weer boven, boog voor het publiek en vormde met zijn mond de stille getuigenis van een

“thank you,”

terwijl hij al zwaaiend het podium verliet.

De kleuren voor de bloemen had Koons gekozen op basis van de kleuren waar het door omgeven was. Petunia's voor het keizerlijke purper, afrikaantjes voor het oker van de stervende zonnegloed op de muren, lobelia's voor de reflectie van de blauwe nachten in de vensters van het slot, begonia's voor het rood van het wapenschild van de prins die er nog woonde. Wittekind van Waldeck-Pyrmont, petekind van zowel Hitler als Himmler, van een tijd die maar al te graag vergeten wordt, van een tijd enkel nog verder levend in zwarte bladzijden en wrange herinneringen van dromen die nooit werkelijkheid waren geworden, nazaat van het eroderend fluisteren van de tijd. Tijdens zijn speech had Koons de prins even zien meekijken vanachter het weerspiegelende glas van zijn slot, zijn ogen gesloten in een weemoedige zucht, als om de tranen tegen te houden die reeds over de diepe rimpels van zijn ingezakte wangen omlaag klommen en zich boorden in het parket.

Om de dood nog langer in perfecte staat te kunnen houden was het houten frame tegen het jaar vijftiennegentig vervuild voor één uit staal. Gebouwd voor de eeuwigheid, op de dromen van een nieuwe wereldorde waarin de dood nog slechts een hebbing zou kunnen zijn, vastgevroren in het eeuwige leven van de tien-duizenden bloemen, elke zes maanden vervangen wanneer het verval hen toch zou raken, het verval dat niet bestaat, niet in deze wereld, nooit.

Sydney dus, drie jaar later. Negentienvijfennegentig. *Puppy* voor de art-déco façade van het Museum of Contemporary Art. Wederom dezelfde speech voor hetzelfde werk, enkel op een andere locatie. In plaats van keurig geschikte hagen en bloemperkjes en de kruimelende wanden van het Schloss Arolson, keek hij nu uit op de drukke haven van de wereldstad. De stalen raamwerkbogen van de Harbour Bridge in de achtergrond, de hoopgevulde zeilen van het operahuis opbollend in de lichte oceaانبries.

“... a dialogue about humankind and God!
A contemporary Sacred Heart of Jesus!”

Jeff Koons

Daverend applaus. De felle Australische middagzon beukte neer op de menigte verzameld voor het idool van bloemen. De kleuren waren dezelfde gebleven, hetzelfde purper, hetzelfde oker, hetzelfde blauw en rood, de oude wereld was de nieuwe binnengebracht. Van de prins was al lang geen sprake meer.

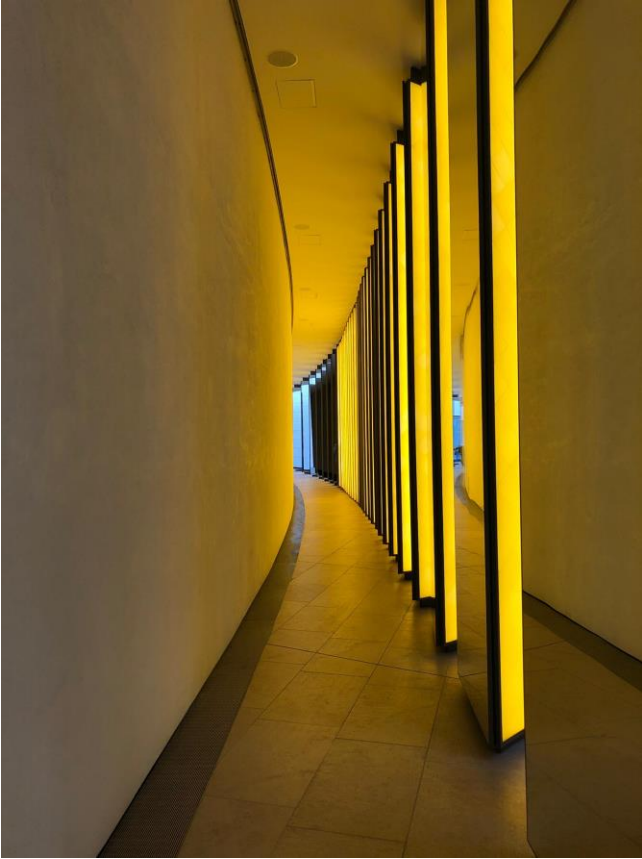
De bloemen hingen slap aan hun stalen frame terwijl het gejoel steeds luider klom. Koons glimlachte, lachte breed, zijn handen naar de menigte gespreid alsof hij hun Messias was en hun de eeuwige verlossing van hun zonden bracht. Het applaus werd nog luider, leek de hele baai te vullen, van Harbour Bridge tot het operahuis, en nog verder te gaan, als golven op het tij, op koers om de hele wereld te vullen met het bericht dat de dood

goed en wel is en verder leeft in de honderdduizenden bloemen die nu bloeien uit Christus' hart, gereïncarneerd in een West Highland terriër, het perfecte kader voor de eeuwige herinnering aan de onvermijdelijke sterfelijkheid van alles: ontluiken, bloeien, verwelken, wegwijnen op de composthoop en vervangen worden door een identiek exemplaar. Vijfzeventigduizend dollar per jaar om de hoopvolle tragedie in stand te houden. Een kleine prijs voor eeuwigdurende gelukzaligheid.

“Koons has always been as vacuous as he wants to be.”

Laura Cumming

• LANGS DE SPIEGELS •

Eindeloos strekte de gang zich voor ons uit. Een geeloranje gloed als van smeulend magma over de hele lengte uitgestreken. Spiegel na spiegel na spiegel. Reflectie na reflectie na reflectie. De volgende telkens nog perfecter dan de vorige.

Het was alsof we een nieuwe wereld binnenwandelden. Eén zonder verval, chaos. Eén zonder lijden, twijfel of dood. Een wereld perfect nieuw. Onze passen weergalmden langs de spiegels en de geeloranje wand. We glimlachten, honderduizend smetteloze glimlachen volgden. Een kus, er kon geen perfecter zijn. De gloed omarmde ons beiden.

— PERFECTIE —

Van *Gazing ball* tot *Antiquity, Banality, Statuary, Equilibrium*. Van tweeduizendnegentien tot negentievijfentachtig in slechts zeventien werken. De zoveelste retrospectieve, welk jaar doet er inmiddels niet meer toe. Koons stopte aan het begin van de tentoonstelling, *One Ball Total Equilibrium Tank (Spalding Dr. J Silver Series)*. Het oudste van de oplijsting, Koons nog aan het begin van zijn faam. Een basketbal in feilloos evenwicht in een glazen aquarium, zwevend perfect halverwege.

Hij glimlachte terwijl hij de bezoekers errond zag lopen, er selfies mee zag nemen. Eén van hen vroeg om mee met hem op de foto te gaan, maar al te graag. De jongen was dolgelukkig toen Koons zonder pauze

“yes,”

fluisterde in zijn oor, waarna die met even weinig pauze zijn vriendjes erbij riep die tot dan toe geheel onsubtiel elk apart aan het rondslechteren waren in de kamer, wachtend op Koons' oordeel. Voor hij het wist kropen er vijf jongens dicht tegen hem aan, geen één hoger dan zijn middel, terwijl de laatste nog aan het uitleggen was aan een toeriste hoe ze zijn camera moest gebruiken. De toeriste knikte, de jongen kwam er snel bij staan, en

van het werk was al geen hoekje meer zichtbaar op camera. Eén, twee, drie,

“shoot,”

en de jongens verruilden Koons voor het schermpje op de camera, alle zes inspecterend of ze er wel goed genoeg op stonden. Toen ze net op het punt stonden al wuivend weer te vertrekken, hief Koons zijn stem weer aan:

“You know, for this piece I had to work with Nobel prize winner Richard Feynman, to get the equilibrium exactly right.”

Hij glunderde terwijl hij het zei, maar meer dan een laatste glimlach kreeg hij niet uit de jongens. Hij wuifde terwijl zij wuifden, terwijl ze verdwenen naar de volgende kamer.

Koons bleef nog even kijken wanneer ze weg waren, naar de basketbal zwevend in het water. De truc was zout geweest, en gedestilleerd water, maar er was nog meer. Het ding leefde, leefde niet. Het was dood, allesbehalve dood, ergens tussen de twee. Het was de perfectie tot in de eeuwigheid bewaard, als een ongeboren kind op sterk water geconserveerd.

Toch zag hij ook dat de bal vandaag al iets lager was gezakt dan gisteren, en snel typte hij in zijn gsm dat hij ze vanavond, wanneer iedereen was vertrokken, weer een paar centimeter omhoog zou moeten trekken, zoals hij dat elke paar dagen deed. Alleen in de duisternis van de verlaten kunsthall, het geheim van zijn leugen veilig alleen bij hem, want zelfs Feynman had nooit perfectie bereikt. Zelfs Koons niet.

• AAN TAFEL •

Boven onze hoofden gloeiden de lantaarns van het Place du Tertre, onze borden lagen leeg tussen ons. Mijn vriendin dronk net het laatste van haar wijn en in de achtergrond rees de Sacré Coeurs slanke klokkentoren onder het spervuur van cameraflitsen en schijnwerpers boven de daken van Montmartre op.

De ober kwam langs, vroeg of alles gesmaakt had, presenteerde ons de rekening nog voor we konden antwoorden. Zesenvijftig euro. We gaven hem zestig.

“Ah, c’est très gentil, Monsieur.”

De ironie lag er vingerdik op. Tot we het terras af waren, bleef zijn misnoegde grijns ons volgen, tot over de kasseien die net iets minder feeëriek leken, tot onder de lantaarns net iets minder betoverend. De klok sloeg elf, nee, twaalf. De nacht ving aan.

— PERMANENTIE —

Koons keerde terug naar tweeduizend vijftien, naar het Guggenheim opnieuw, Bilbao. In plaats van op het voorplein, onder Gehry's smetteloze spiegel, liep hij binnen, alleen, met in de verte *Balloon Venus (Magenta)* opnieuw, dof in de schemering glanzend. De lichten van het museum waren gedimd, en enkel nog een kalme, witte gloed verspreidde zich over de wanden en de vloer.

Zijn stappen echoden hol van kamer tot kamer tot kamer, wandelend tussen zijn eigen verleden. Opblaaskonijnen, telefoonstellen, een buste van Louis XIV uit roestvrij staal, Michael Jackson in glanzend goud, pornografie met hemzelf in de hoofdrol. Op de bordjes naast zijn werken las hij quotes van hemzelf.

“...radiate that optimism ...”

Jeff Koons

“... incredibly strong ...”

Jeff Koons

“... integrity forever...”

Jeff Koons

Maar hij zag nog iets anders ook, een koud, blauw neonlicht als een schaduw over de grijze vloer getrokken, uitwasemend vanuit een deurgat aan zijn linkerzij. Over het gladgestreken beton draaiden zijn voeten zich ter plekke, liepen in de richting van het licht.

The New. Stofzuigers, ongebruikt, recht uit de doos. Gestapeld, geschrinkt, in series naast elkaar geplaatst, elk voorzien van een eigen glazen bekisting. Een mini-sarcofaag voorzien van blauwe lampen als schijnwerpers, de stofzuigers langs onder belichtend. Het was de reeks waarmee hij was doorgebroken in eenentachtig. Een kritiek op het consumerisme, op het fetisjisme van het nieuwe, waarbij alles voor eeuwig beschermd moet worden tegen tijd en tegen verval. Nu was hij zelf de grootste verkoper geworden van die lege belofte. De tienduizend bloemen die elk seizoen dienden vervangen te worden, de bal die elke dag weer een centimeter hoger moest worden getrokken. Vermoeid zette hij zich neer naast de vitrines, leunde hij tegen de perfecte glazen wanden die de eeuwigheid beschermden.

“Sales are inherent to making a work of art.”

Jeff Koons

• ONDER HET PORTIEK •

Mijn vriendin was terug weg, de tijd had ze weer meegenomen naar huis. De straten van Montmartre lagen leeg voor mijn eenzame passen. Ik kwam van de Basilique, had ze nog even bezocht voor het slapengaan, kuierend langs de rondgang. Opnieuw was elke tegel gevuld geweest met toeristen, zich haastend van foto naar foto, bladerend door hun leven. In een nis nabij de ingang waren enkele inscripties gebeiteld, extracten uit de zegening van Leo XIII. Niemand die er op had gelet buiten ik.

De blauwe neonlichten van de winkeltjes blonken in de kasseien. De stem van een verkoper volgde mijn stappen. Ik lette er niet op, boog mijn hoofd omlaag, keek niet meer op om te zien wat hij verkocht. Het was steeds hetzelfde, steeds dezelfde leugen, fonkelend in de vitrine.

Enkele stappen verder en de verkopers stem stopte. De laatste echo's stilletjes kaatsend door de straten en ik keek terug op, zag het lijkwitte silhouet van de Sacré Coeur, zwijgzaam, kalm, verweesd.

Met een klik klapte mijn portemonnee open, keerden mijn passen in dezelfde tred terug. Wanneer God ons geen voldoening meer kan schenken, kunnen we het gelukkig nog altijd kopen.

FALEN
VAN HET
NIEUWE

• DOOR HET RAAM•

De wekker ging af. De eerste keer alleen, alleen in Parijs. Terwijl het schreeuwen van het kleine, zwarte bakje nog steeds onvermoeid verderging, trok ik de gordijnen open, liet ik het licht ongehinderd binnenstromen in de negen vierkante meter van mijn zolderkamer.

Buiten rezen de witgekalkte torens van Saint-Denis op als graftombes op een overbevolkt kerkhof. In de rechteronderhoek van mijn raam, tegen het even witte pvc van het kader aan, ontsproten nog een drietal nieuwe torens, even groot en op een rij, als drie kleine variaties van elkaar. De één met wat feloranje, de middelste somber zwart, de derde omhuld door een gelige schijn afkomstig van de werflampen die dag en nacht brandden.

Er net iets boven kon ik een vliegtuig zien, al een heel stuk gedaald, op koers om te landen over een paar minuten. Ik vroeg me af wie ze bracht, naar de dodendans van deze stad.

- DE INTERNATIONAAL -

De stad zag er zo perfect uit van hierboven. De blauwe mansardedaken, de kaarsrechte lanen, de Seine slingerend in fonkelend blauw. Boven zijn hoofd sprong het lampje 'FASTEN SEATBELTS' aan, airhostessen duwden overhaast het restauratiekarretje door het gangpad voorbij. In de verte zag hij al de landingsbanen van Charles De Gaulle naderen en zijn welbekende glimlach trok zich dof glanzend in het plexiglazen raampje. Parijs was klaar om hem te ontvangen.

— REFLECTIE —

De plasticen wieltes van zijn trolley ratelden over de gladgepoetste tegels, sloegen heen en weer, draaiden rond, kwamen vast te zitten in een groef in de grond, lieten het hele gevaarte neerstuiteren met een gedaver eigen aan de nieuwe tijd. Het valse marmer schitterende wit in Koons' zonnebril wanneer hij zich vooroverboog om het valiesje weer op te rapen. Zijn eigen reflectie glimlachte terug. Hoe mooi is het leven wel niet als de werkelijkheid even buiten beschouwing wordt gelaten.

Het was de herfst van tweeduizend negentien, Aéroport Charles De Gaulle, de buitenwijken van Parijs, Koons op weg naar de onthulling van zijn *Bouquet of Tulips*, ter ere van de slachtoffers van de aanslagen van vier jaar eerder. Een 'geschenk van de Amerikaanse burgers' aan de Parijzenaars. Op de parkeerplaats stonden de bomen kaal te wachten, hun bladeren verloren aan de wind, het asfalt geketend in koperen rouw. Door zijn zonnebril kon Koons het weer niet goed inschatten, maar zon was er alleszins niet, regen misschien wel, alleszins later, hij had de voorspellingen gehoord op de radio die door zijn oortjes was blijven spelen, de hele vlucht lang.

De wieltes van zijn trolley rolden hun laatste meters tot de draaideuren van de hal. Chrrrr, plasticen wieltes over beton. Tonk, van de drempel af. Chrrrr, en niets, opgeheven in de lucht, voorzichtig in de koffer gelegd. Koffer toe. Deuren toe en op

slot. Een knikje in de achteruitkijkspiegel van de chauffeur en de motor die start. De hemel begon te bewegen in de donkerbruine weerspiegeling van de ruiten toen hij zich nog iets herinnerde, een liedje dat één van zijn assistenten hem had doorgestuurd, iets dat hem plezier zou brengen. Hij draaide zijn heup om zijn oortjes terug te vinden in zijn zak, trok ze aan het koordje omhoog. Vertrouwd voelden ze toen hij ze terug in zijn oren paste. Buiten raasden braakliggende velden aan hem voorbij.

Een acht-bit clavecimbel zette de toon. De altstem van een veertigjarige man nog jeugdig klinkend, een subtiel Schots accent resonerend in de klinkers.

“He has come to bring you things
that make you happy
A gigantic puppy made of living flowers
A balloon dog like a helium Brancusi
Baroque and Rococo,
Louis Quattorze, Louis Quattorze”

Momus

Een somber orgeldeuntje vervoegde het spel alsof hij naar de soundtrack van een jaren tachtig computerspel aan het luisteren was. Een geluid als van een kikker, rijstkorrels schuddend op een zeef. De onvermijdelijkheid van Koons' komst.

“He has come to bring you things
that make you happy
“Basketballs suspended in Bavaria
Usher in a fat contented pig
Whose every hair is hand-carved by Italian
mastercraftsmen
A porcelain Michael Jackson and Bubbles in a wig”

Momus

Vrolijk ging het verder. De dramatische tonen van een synthesizer, echo's nazinderend tot drie woorden verder. Koons glimlachte, hoe gek was dit wel niet?

“A box of breakfast cereal we market
to the morning
A teddy bear policeman reprimands you
with a warning
And all that's made in heaven falls apart
Pink and yellow arrows through your heart
Blue and yellow arrows through your heart
Green and yellow arrows through your heart”

Momus

De kikker opnieuw. Een korte solo van de synthesizer, hij richtte zijn blik naar buiten. Hij zag de stoppels van de velden verdwijnen in de snelheid van de wagen, de velden perfect glad glooien in de roes van het razende tempo waaraan hij over de autostrade spurttte. Kleuren werden één, de horizon vervaagde in flitsen van bruin en blauw, ééngemaakt in de schemering van de getinte ruiten en zijn zonnebril.

“Every time that it appears that happiness and fun
Are as far away as Jupiter and Mars
According to the lore of great philosophers
A shaman must appear amongst the stars
A Sun King lifts his hand amongst the stars
And a vacuum cleaner stands amongst the stars”

Momus

Blauwe neon in het hart van Bilbao, in het hart van Bilbao dat Bilbao niet toebehoorde. Zijn glimlach kreunde wat onder de herinnering, herstelde zich weer, topte zich weer op in de hoe-

ken van zijn mond. Tempo vertraagde. Echo's wederom, een UFO die opsteeg, banden die raasden, de velden die verder schreden in gelijke tred.

“Gigantic baboons
Cereal spoons
Philosopher kings
The moon in June
Disney cartoons
The morning sun
Jeff Koons”

Momus

Crescendo. Repetitio. Kikker. Koons. Koning. Koons. Belofte. Koons. Vreugde. Koons. Hemel. Koons. Hoop. Koons, Koons klappend in zijn handen. Hij lachte luidop, nam zijn gsm vast, deed het scherm oplichten in het halfduister van de achterbank.

Jeff Koons heette het, uit negenennegentig. Momus de naam van de artiest, iets dat hij zou onthouden, of niet. De god van de spot was geboren in Paisley, Schotland, de naam kwam hem bekend voor, al wist hij niet meer van waar. Niet belangrijk, Spotify shuffelde naar het volgende liedje, iets minder opmerkelijks, iets minder opvallends, iets dat hij al kon vergeten terwijl het nog speelde en niet pas twee minuten erna. Zijn ogen richtten zich op de eerste silhouetten van de huizen die de velden doorbraken, de kranen en betonmolens, de witte façades oprijzend uit het slijk. O, hoe zijn ogen twinkelden bij het zien van beschaving. Thuis.

Het Musée de l'air et de l'espace, IKEA, de warenhuizen die de boorden van de snelweg als eigentijdse paleizen bezetten. Naoorlogse experimenten in collectieve woonvormen, woon-torens, sportvelden, kerken in nieuwe omgevingen, tuinjwijken reikend tot de horizon. Het hart van de natie, de grootstedelijke chaos die Gehry zo verheerlijkte. Thuis. Werkelijk thuis.

21:20. Eerste zelfmoordaanslag bij het Stade de France.

“I love those imperfections because they keep telling
the viewer they’re perfect.”

Jeff Koons

Het zwierige Stade de France in de verte, de Sacré Coeur in een maagdelijke gloed. De huizenrijen verdichtend, klimmend, vergrotend tot stedelijke schaal. De wagen keerde, sloeg af naar rechts, klom omhoog op de Périphérique. De glinsterende, blauwe daken van de stad lagen aan zijn voeten, hij kon de Eiffeltoren zien, en de Seine, en de koppeltjes kussend aan de oever. De torenspitsen, de paleizen, de tuinen van het Louvre en de studenten zonnebadend in het gras. Wie kon er niet van Parijs houden?

21:25. Aanslag op de rue Bichat.

“What I try to accomplish with my work is to have a
dialogue on a grand scale, about internal life and the
external world, how we can enrich our lives, how we
can all participate in transcendence.”

Jeff Koons

Place de la Porte-Maillot, het Bois de Boulogne, de Fondation Louis Vuitton. Terwijl hij het volgende ronde punt opdraaide kon hij nog net het tipje ervan zien uitsteken boven de kruinen. Zeilen immer opbollend in de bries, zelfs al was het windstil.

21:30. Tweede zelfmoordaanslag bij het Stade de France.

“It’s about the gesture, that’s where the art is. It’s being
able to work with people and to articulate ideas the
same way you articulate your fingers.”

Jeff Koons

De Avenue Foch, de Arc de Triomphe aan haar eindpunt, het zag er geweldig uit. Koons kroop met zijn hoofd naar voor, tussen de twee voorste zetels door, vergaapte zich aan de kolos die steeds dichterbij naderde. Hij wou vragen aan de chauffeur wie het gebouwd had en waarom, maar hij hield zichzelf tegen net op het laatste moment, het maakte niet uit, het was prachtig, dat was al waar het nog voor diende.

21:32. Aanslag op de rue de Charonne.

“Koons uses art as a wake-up call, a driving force of social change.”

Guggenheim Bilbao

Het laatste eind, de Champs Elysées, Koons gekluisterd aan de getinte glazen.

Cartier, Montblanc, Celio.

McDonald's, Orange, en Quick.

Petit Bateau.

Apple.

Total.

Boss.

Louis Vuitton opnieuw, en Morgan, H&M, Zara, en Lacoste.

Tiffany eveneens, en J.M. Weston, en Chanel, en Renault.

En voor even zag hij ook de obelisk van de Place de la Concorde, maar daar waren Adidas, Zadig & Voltaire, en Gucci, en Saab, Primark, nog eens Zara, en Abercrombie & Fitch. Wie had dan nog tijd om elders te kijken?

21:40. Zelfmoordaanslag op de Boulevard Voltaire.

“A symbol of love and happiness.”

Janet Parfenovics

Hij hoorde de auto vertragen, verborg snel zijn oortjes en zijn glimlach, haalde het kaartje boven met zijn tekst, las nog eens de laatste twee lijnen.

21:40. Aanslag op de Bataclan.

“They represent loss, rebirth,
and the vitality of the human spirit.”

Jeff Koons

Hij moest even denken voor hij ze weer voor de geest kon halen, zijn *Bouquet of Tulips*, maar daar stond ze, gehuld in wit. Hij wuifde er even naar, als naar een oude vriend. De deur werd voor hem geopend, zijn schoenen vonden het grind. Zijn reflectie in de ruit, zijn haar lach goed. Hij glimlachte.

21:53. Derde Zelfmoordaanslag bij het Stade de France.

“You can’t imagine America’s singularly depraved
culture without him”.

Emma Brockes

Totaal: 130 doden in één nacht.

• IN HET PARK •

dis-so-nant (meervoud: dissonanten)

1 (m) wanklank; valse toon

2 (m,v) iem. die ergens niet past

Van Dale

In de papieren beker van de bedelaar rammelden de centjes luid. Bij het passeren keek ik even omhoog, zag ik één van twintig cent zitten, één van vijftig, zelfs een twee euro ertussen. Naar zijn gezicht keek ik niet. Bijna nog liep ik zijn kartonnen bordje omver, maar al snel stierf het gerammel weer weg in het keuvelen van de meute, was het pad opnieuw vrij van al dat haar sereniteit verstoorde.

Ik stond aan één van de ingangen tot het Parc de la Villette. Slechts een honderdtal meter lag het van de anonieme poort waar over enkele weken mijn school zou openen, tussen de verloederde arbeidershuisjes en louche-ogende kebabzaken, in de schaduw van de torens die de Parijse buitenwijken al van kilometers ver aankondigden.

Ik wandelde het park binnen, volgde de bordjes, vond wat onze tijd nodig had. Een kus voor op de wonde.

— AFWIJZING —

Een monument ter compensatie. Een monument onbegrepen.

“Onze anus colorés montés sur tiges!”

Yves Michaud

Parijs had gesproken. Elf tulpen, twee witte, twee gele, twee rode, twee blauwe, één licht- en één donker-, een roze, een oranje, en een groen. Een reusachtige hand die ze samenhoudt, geheven boven het grasperk van het Petit Palais. Een twaalf meter hoge ode geheven aan de hoop, een ode verloren in het gras. De inhuldiging voorbij danste de reflectie van de stad alweer over de duistere autoruiten, de wereld verwachtte hem opnieuw ergens anders.

Hij stak zijn oortjes in, scrolde even op zoek naar iets om te beluisteren tijdens het uur dat het hem weer zou kosten om terug op de luchthaven te geraken. Hij passeerde het liedje dat hij in de heenrit had beluisterd, *Jeff Koons*, van Momus. Een voorzichtige glimlach kwam terug. De eerste deuntjes waren vertrokken, de vertrouwde stem hief aan.

“He has come to bring you things that
make you happy...”

Momus

De hemel zag er anders uit dan daarnet. De chauffeur had een andere route genomen, file op de Champs Elysées. Langs de Seine dan maar, de eerste brug passeerden ze al, en de art nouveau lantaarns van de Pont Alexandre III vlogen aan hetzelfde tempo voorbij. De balkons van de Haussmanniaanse burgerpaleizen vervaagden als lijnen in de tijd, als slangen door woestijnzand, donkergroen op oker, en de kades van de rivier met kasseien bezet, rezen en daalden met de langzame glooiingen van de oever. Verlaten terrasjes, geen ziel te bespeuren in de keurig aangelegde parkjes. Een Parijse hemel, zwanger tot op het punt van barsten. Toeristenbootjes gleden geruisloos over het water, doken één voor één onder de bruggen door, terwijl de camera's draaiden en flitsen vanachter het gebogen plexiglas dat hen scheidde van de wereld.

De weg verbreedde een beetje, de Pont de l'Alma, de Eiffeltoren dook op vanachter de huizen, een splitsing naar rechts, en verdween weer achter de okeren gevels. Het verkeer werd drukker, de auto vertraagde wat, maar ging nog steeds verder aan een genoegzaam tempo. Hij wist niet goed waar de chauffeur hem had geleid, tot hij vanachter de zwijgende bomenrijen de laat-neoklassieke gevel zag verschijnen van het Palais de Tokyo. Ze reden iets verder, de zuilengalerij. Het was hier dat het had moeten staan. Het was hier dat hij zich *Bouquet of Tulips* had ingebeeld. De Parijzenaars hadden anders beslist.

“Non au ‘cadeau’ de Jeff Koons.”

Olivier Assayas et al.

Toen de plannen bekend werden gemaakt, lanceerde het kruim van de Franse cultuurwereld een open brief tegen de komst van Koons' werk. Hij kon zich nu nog de woorden herinneren die ze gebruikt hadden, gaande van opportunistisch tot ongewenst, van choquerend tot cynisch.

En toch, het had hier moeten staan, niet daar ergens verloren in de achtertuin van het Petit Palais. Dit was niet de eer die zijn werk verdiende, en de slachtoffers natuurlijk ook niet. Maar ze hadden niet toegegeven dat ze fout zaten. Uiteindelijk was het zelfs zo ver gekomen dat hij zelf de installatie mee had moeten bekostigen, samen met Bernard Arnault, de man achter Louis Vuitton, en het investeringsconcern Natixis. Niet dat drieënhalf miljoen zo veel voorstelde in vergelijking met hun gecombineerde vermogen van zo'n negenhonderd miljard, maar een warm welkom was toch nog anders, ondanks burgemeester Hidalgo's loze woorden:

"A gift from the heart."

Anne Hidalgo

De muziek stopte. Hij wachtte even, de auto ook. De file had hen ingehaald, de wielen draaiden, maar meer op het tempo van de mens. Hij stak zijn oortjes weer weg, zijn zonnebril nam hij af. Doelloos dwaalden zijn ogen door de ruit naar buiten. Waarom konden de Parijzenaars niet gewoon toegeven dat Parijs niet alleen hen toebehoorde?

• LANGS DE WEG •

De hemel brandde aan de horizon.

Ik slenterde door de straten op weg naar het busstation. Een laatste keer naar huis voor het geweld van de dag weer aan zou vangen. Een laatste keer thuis. De tram had me slechts driekwart van de weg kunnen brengen. Een staking, een storing. Iets dat me tot in de chaos van de buitenwijken had gedreven.

Al enkele minuten viel me een gebouw op, heerlijk gloeiend in de avondzon die zich al verspreidde boven de stad. Ik wist niet wat het was, een kantoorgebouw waarschijnlijk maar voor wat? Een bank? Een advocatenkantoor? Een overheidsinstelling? Een verzekeringsmaatschappij? Alles tegelijk of misschien wel leegstaand? Er was geen manier om het te weten, en toch stond het daar, in het zicht van iedereen, in het mijne, loerend van achter de bomen en de huizen en de snelwegen die zich als de draden van een spin over de rand van de stad uitsponnen.

Voor het eerst voelde ik me een volslagen vreemde. Een vreemde in een wereld die mij niet meer wou kennen. Het rolvaliesje dat ik meesleurde ratelde instemmend verder.

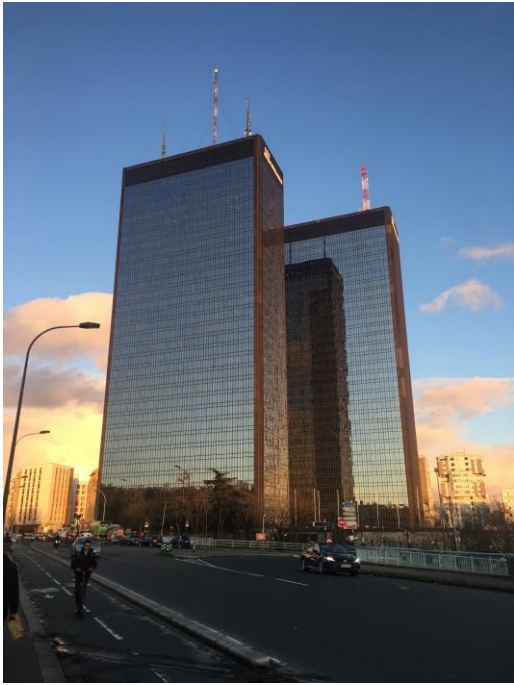

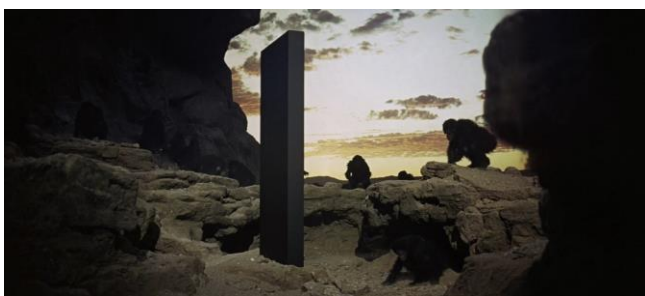

- DE JONGEN -

Het waren geen makkelijke jaren geweest, het begin. In negentienzesenzeventig was hij naar New York verhuisd, en meer dan drie keer was hij failliet gegaan en terug naar huis moeten keren, naar het oude York, zijn thuisstad, in de schaduw van de heuvels van Pennsylvania. Maar telkens was hij teruggekeerd naar de grootstad, met een doel, een overtuiging, een visie. In zesentachtig was hij dan eindelijk doorgebroken. *Rabbit*, een opblaaskonijn een meter hoog, volledig uit roestvrij staal, een veiling die klom tot tachtig miljoen. Dertig jaar later, toen er een twintig meter grote versie van in de Thanksgivingparade over Times Square zweefde, wist hij niet meer of het een droom of een nachtmerrie was geweest. Een opgeblazen konijn. Een gezichtloos afgodsbeeld. Twintig meter lang, glimmend als chroom, het laatste stukje hemel verbergend in de schaduw van de wolkenkrabbers en de billboards en de flikkerende neonreclame, zonder verlet weerspiegeld in de ogen van al die zich stonden te vergapen, pupillen wijd opengesperd.

Hij herinnerde zich nog steeds de zomers in het oude York. Wanneer de zon in de ochtend over de

heuvels klom en rood over de daken gleeed. Wanneer de stilte van de ochtend in de kaarsrechte straten hing, opgewonden wachtend om weer gevuld te worden met de volgende dag. Het waren haar voortuintjes die hem hadden geïnspireerd om *Rabbit* te maken. De voortuintjes waar hij elke dag langs passeerde wanneer hij met zijn vrienden naar school fietste, de voortuintjes waar zijn vader elke dag pauzeerde om even te keuvelen over het hek. Vandaag waren het die voortuintjes die vastgevroren waren in zijn herinneringen, vrolijk en onschuldig, maar zo onbereikbaar als koud, roestvrij staal dat tot in de eeuwigheid bleef glanzen. Hij dacht terug aan een speech die hij eens gegeven had voor de Rotary Club aldaar, nog maar een paar jaar geleden.

“I always grew up with a sense of being connected to
the community,”
Jeff Koons

en terwijl hij het zei, had hij zich even weer thuis gevoeld, fietsend langs de rijen witgeverfde hekjes die de voortuintjes keurig hadden afgelijnd, ochtend na avond na ochtend, twintig jaar lang tot hij vertrokken was, eerst naar Chicago en dan naar het nieuwe York.

Doch, zo snel als het gekomen was, zo snel was het ook weer vertrokken, en niets had sindsdien de leegte kunnen vullen. Zelfs nu nog ging hij af en toe terug, naar de boerderij van zijn grootvader in Red Lion, op twintig minuutjes rijden van zijn oude thuis. De paarden die vroeger op het erf werden gehouden, had hij intussen allemaal al verkocht, de schapen evenzeer. Geen levende ziel was er nog, buiten hemzelf, en de

bomen en de wind en de tijd. Nooit had hij zich nog zo thuis gevoeld. De wereld zou nooit nog een thuis kunnen zijn, alleen dachten sommigen dat verzet nog mogelijk was. Op de radio hoorde hij het, graffiti op zijn *Bouquet*.

“11 trous du c...”
un Parisien

• OP DE BUS •

Buiten draaide de wereld door, langs de vangrails en de witte lijnen en de klapprozen bloeiend voor een dag op de middenberm. Op mijn scherm was alles even stil, de titel van de film voor een paar tellen in de tijd bevroren. *Koyaanisqatsi* in rode letters op zwart. Ik had op pauze gedrukt, had wat tijd nodig gehad om te wennen aan het ritmische dreunen van de bus, aan de vibrerende sonate die ze stuurde doorheen het raam. Op de website had ik gelezen waarover het ging.

“Koyaanisqatsi, Reggio’s debut as a film director and producer, is the first film of the QATSI trilogy. The title is a Hopi Indian word meaning “life out of balance.”

Created between 1975 and 1982, the film is an apocalyptic vision of the collision of two different worlds -- urban life and technology versus the environment. The musical score was composed by Philip Glass.”

The Institute for Regional Education

Ik legde mijn hoofd tegen de ruit. Huis na toren na veld, de wereld vermengend tot één grijsgroene waas, de bus brullend verder zonder verlet.

Play.

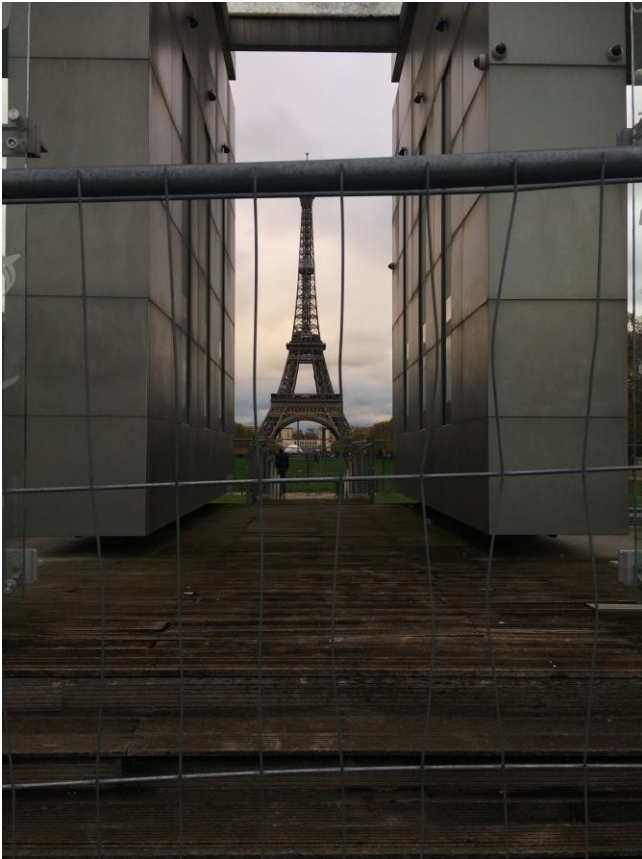

VERLOREN

VERGANE
GLORIE

• VANUIT EEN PAVILJOEN •

Het marmer voelde koel onder mijn handen. Voor even waren de bomen weer vol luister, de wind vol belofte. Iedereen ging weg, maar ik wou niet. Ik was thuis. Wat thuis ooit was. Mijn vingers gingen langs de cannelures omhoog, doken in haar schaduwen, dansten rond haar zachte glooiingen, omhoog en omlaag, tokkelend over haar franjes, de hele zuil rond.

Van hier boven leek de wereld net iets mooier, net iets simpeler, net iets minder ‘nu’, onder de zuilen van het paviljoentje bovenop de rots. Ik zag ze beneden wandelen nu, de andere uitwisselingsstudenten. Ik zou ze niet volgen. De introductiedag voor mij was afgelopen. Ik was geïntroduceerd tot het verleden, en het bekoorde.

- EEN VERZETSSTRIJDER -

“We are told that our contemporary built environment must reflect the ‘spirit of the age’. But what concerns me most of all is that we are succeeding in creating an ‘age without spirit’.”

Charles, Prins van Wales

De quote had mijn aandacht getrokken, scheen helder op mijn scherm wanneer ik die avond terug thuis zat op bed, het laatste van mijn roerei bijeendrijvend met mijn vork. Via via was ik op een fragment van zijn documentaire uit achtentachtig gestoten, waarin de prins al varend op de Thames in een toeristenbootje zijn standpunten uit de doeken deed. Er lag iets ontzettend meewarig in zijn stem, in de wijze waarop hij met treurnisvolle ogen, bijna op het randje van huilen, in de camera staaarde terwijl buiten de laatste modernistische bolwerken langs de oevers verrezen. Een prins zonder koninkrijk leek hij wel, als een weeskind dwalend tussen de ruïnes van wat ooit zijn thuis was geweest.

Het beeld werd zwart, de video voorbij, de laatste hap koud roerei verdween in mijn mond. Buiten trok een dichte, kille mist over de daken van de stad, terwijl

de eerste, verre lichtjes in de torens van Saint-Denis
opnieuw verschenen.

• ONDER EEN BRUG •

De professor keerde zich om, zette de projector aan. Een overbelicht beeld van een brug verscheen op de witgepleisterde muur. Het volgende beeld, diezelfde brug, verwoest. Patterson, zo heette hij, vertelde dat tijdens de Balkanoorlog tien uur lang een Servische tank de brug was blijven bombarderen tot ze uiteindelijk was ingestort, de brokstukken vullend de rivier eronder. Hij las voor uit één van de stapels ongeordende papieren open gespreid op tafel. Een getuigenis.

“Writing about the relation between a photograph of the space left between the two banks of the Neretva by the collapse of the Stari Most and a photograph of a Bosnian Muslim woman with her throat cut, Drakulic asks, ‘why do I feel more pain looking at the image of the destroyed bridge than the image of the woman?’ She goes on to reply: Perhaps it is because I see my own mortality in the collapse of the bridge, not in the death of the woman. We expect people to die. We count on our own lives to end. The destruction of

bridge is something else. The bridge was built to
outlive us. A dead woman is one of us, but the bridge
is all of us.”
Martin Coward

Pas jaren na het laatste schot werd ze herbouwd, de brug. De oude voorgoed verdwenen met het tij van de rivier.

Mijn blik dwaalde naar buiten, stootte op de afbladderende verf van de modernistische gevel tegenover het raam. Ik dacht terug aan het paviljoentje, de rust, thuis, de wereld draaiend verder benee, de woorden van Patterson resonerend in het lege lokaal. Ik kon me er niet van weerhouden te denken dat wij zelf ook onze eigen bruggen hebben opgeblazen, er illusies voor in de plaats hebben gezet. Patterson stond recht, de anderen stonden recht, stoelen werden schrapend onder banken geschoven. De echo van een

“see you next week,”

vervagend in de gang.

Alleen bleef ik achter, starend naar de witte wand, terwijl het schijnsel van de projector langzaam dimde.

— ORANJE SCHIMMEN —

Het was avond. Het was donker. De laatste koperen gloed was de wereld ontsnapt en de straatlantaarns gingen zoemend aan, vulden de wereld opnieuw met licht, gloeiend oranje hemelsbreed. Binnen bleef het donker, de kamer vervuld van blauwgrijze tonen, en de lange stiltes tussen de slagen van de klok. Het was Londen, het was nu, het was nu voor zover het heden nog betekenis droeg, in de spanning tussen de poorten van Buckingham Palace en *The Shard* fonkelend in de skyline, als gebroken glas in een discotheek.

Het uiteinde van zijn sigaret gloeide zoals de hemel, doofde weer, gloeide, doofde en gloeide, op de maat van zijn ademhalen en de pauzes ertussen, terwijl hij in de kalme gloed van de sintels en omhoogkringelende rook naar buiten staarde, naar de lichtjes in de verte en de straatlampen en de huizen vanwaar de lichtjes kwamen en de kantoorgebouwen en de ziekenhuizen en de fabrieken die als machines verder bleven draaien bij dag en bij nacht, als titanen die nooit slapen, sluimerend aan de rand van de stad die ze belegerden.

Hij kuchte. Hij had al lang niet meer gerookt. De blauwgrijze rookslingers gleden omhoog langs zijn manchetknopen, langs zijn gezicht, langs zijn haar dat al zo lang grijs was dat hij zich nog amper de dagen kon herinneren toen zijn lokken nog glanzend zwart waren. Zijn blauwgrijze reflectie staarde terug.

“What is left of you, Charles Philip Arthur George,
Prince of Wales?”

Hij kuchte opnieuw, nam nog een teug van de sigaret, bleef staren, staren in de reflectie, in de lichtjes, in de leegte, in de fonkelende schittering van de scherven die neerdaalden op de stad en haar als een straatdief neerstaken in de nek. *The Shard*. Voor een derde maal kuchte hij, nam de sigaret omlaag, tussen wijsvinger en middel-, voor een derde maal sloop de rook omhoog, danste het voor zijn ogen, tussen zijn wimpers, verstoorde het voor even het beeld dat hij nog zag van de stad, van de stad die nooit de zijne was.

Hij duwde de sigaret uit op de venstertablet, liet de peuk daar achter. Iemand zou ze de volgende ochtend wel opkuisen, of niet. Het maakte niet uit. Hoe lang zou hij hier nog zijn? Hij, Charles Philip Arthur George, Prins van Wales? Hij was al eenenzeventig intussen. Geboren tussen het puin van een verwoest Londen dat nog maar net de Luftwaffe had overleefd. Geboren tijdens de heropbouw van een stad die nog moest beslissen waar ze heen wou gaan. Geboren tussen twee tijdperken in. Nog steeds had hij zijn plek niet gevonden, in de oude wereld of in de nieuwe. Hij was van nergens, ging nergens heen, zat opgesloten in een instituut dat elke dag meer richting nergens dwaalde. Hij hoorde thuis in de middeleeuwen, niet de eenentwintigste eeuw, of was het net onze eeuw die zichzelf verloren was? Goddeloos, machteloos, wars van elke autoriteit en orde, uiteengespat in honderdduizend, schitterende titanium plaatjes, in honderdduizend lichtjes flikkerend in de verte. *The Shard*.

“I remember reading that God was dead.”

Charles, Prins van Wales

Hij zocht naar het silhouet van Saint-Paul's aan de horizon, ooit het hoogste bouwwerk in het hele Koninkrijk, en terecht. Intussen al lang niet meer. Hij vond ze niet, kon zich de tijden niet meer herinneren dat hij ze wel nog vond. Andere gebouwen hadden het zicht geblokkeerd, woontorens, kantoren, naamloze schimmen onder een anonieme hemel, elk jaar weer enkele meer.

“...a jostling scramble of skyscrapers,
all competing for attention,”

Charles, Prins van Wales

zijn woorden, achtentachtig. Hoe tijden toch niet veranderen. De lichtjes in de verte waren al hun betovering verloren, waren niet meer de vuurvliegjes die hij zich had ingebeeld toen hij zijn broek nog kort droeg en zijn witte kousen nog tot aan zijn knieën kwamen. Nee, ze waren lichtjes geworden, niets meer, sommige tl, andere neon, LED of halogeen, misschien hier en daar nog een haardvuur, alhoewel, waarschijnlijk niet. Lichtjes, niets meer. De borden van nachtwinkels, de spots van hotel-lobby's. Flets en hard. Wit en geel en blauw en groen en oranje. Onder oranje wolken en een oranje lucht, niet koper, niet brons, roosgoud nog minder. Oranje. Niets meer dan simpelweg oranje. Niets meer. Niets meer dan lichtjes van naamloze schimmen onder een anonieme hemel.

• IN EEN ZAAL •

Hetzelfde moment, een week later. Patterson had ons kaartjes geregeld voor het Louvre, iets met inspiratie opdoen voor de paper die we zouden moeten schrijven. Achttiende-eeuwse schilderijen van ruïnes, wat potscherven, een sfinx, en dit.

Op het bordje las ik dat het ooit één van de zuilen was geweest in de troonzaal van de Perzische koning Darius. Het stond er geïsoleerd, bijna verloren, met wat valse houten balken erboven gestapeld om de indruk te geven van hoe het er ooit stond, te groot voor onze wereld, en al zeker te groot voor deze zaal. En toch was dit het laatste wat er van Darius' grootse rijk restte, als een verdroogd bruidsboeket na een scheiding en twee sterfgevallen.

En buiten wervelde de wereld voort.

— VERHALEN IN MARMER —

Charles zuchtte, keerde zich om, er was niets meer om te zien. Hij wandelde weg van het raam, zijn passen passend in de stilte tussen twee klokslagen in. Het parket kraakte, hij kraakte, de deur kraakte toen ze openzwaaide. Licht aan het einde van de gang, misschien iets minder flets. Zijn handen gingen over de klink, verlieten ze, zijn voeten over de drie treden omlaag. Ze voelden de kuipjes in het arduin waar generaties koningen en koninginnen over gewandeld hadden.

George de Derde, George de Vierde, William de Vierde, en Victoria. Edward de Zevende, George de Vijfde, Edward de Achtste, en George de Zesde. Elizabeth de Tweede, en hij, uiteindelijk, ooit. Hij twijfelde nog tussen Charles en George de Zevende. Hij was er nog niet uit wat beter klonk, symboliek was toch al verleden tijd, toch? Ja. Nee. Nee, het was het niet. Het zou niet. Hij wou niet. Er was altijd iets meer. Iets dat de lichtjes deed fonkelen op zo een manier dat de ogen erop gefixeerd bleven, iets dat de duisternis haar somberheid schonk.

Een tuindeur, een trede, schoenen in het gras. Duisternis, eindelijk. Echte duisternis, en de vage, eerste verschijning van de sterren, en de wolken die voor hen zweefden, wit en zwart en al het grijs ertussen. De stilte was hem gevolgd, lag tussen het koude gras te wachten, hing in de bomen die de Mall bevolkten,

als de laatste wachters voor hun heer. Hij ging de hoek om, zijn rechterzijde steeds de contouren van het paleis volgend, sloeg nog eens om. Hij was er, *The Queen's Gallery*, een uitbreiding van tweeduizendentwee.

Hij liep binnen in het paviljoen, hetzelfde blauwgrijze duister hangend tussen de Dorische zuilen als een schim die hem overal volgde, schaduwen gevangen in de cannelures die stegen van vloer tot kapiteel. John Simpson had zich uitgeleefd, was al een tijdje zijn favoriet, had ook Kensington gerenoveerd in tweeduizend en acht. Hij had de ordes teruggebracht, en orde, orde en schoonheid. De wereld had ze dringend nodig. Het volk had ze nodig.

Hij deed één van de deuren open, sloop binnen toen ze nog maar op een kier stond. Het was donker in de zaal, maar ook hier gleed het licht van de lichtjes naar binnen, sponnen ze hun oranje web als mist in de ruimte door de ramen hoog. Ze verlichtten de friezen die bovenaan in de muur waren gehouden, het werk van Sandy Stoddart, als hij het zich goed herinnerde. Hij zag Odysseus en Achilles baadden in het oranje schijnsel, Hector en Sint-Paulus. Onze geschiedenis, de geschiedenis van het Rijk, opgesloten binnen de lichtflarden van een tijd die hen vergeten was, gehouwen in marmer dat hun irrelevantie trachtte te verdoezelen. Hij schudde zijn hoofd, bleef de flarden volgen, haakte ze aaneen, volgde ze doorheen de ruimtes die elkaar in blinde sequentie bleven volgen. Een blauwe zaal, een groene zaal, een trappenhof, een rode. Gekleurd vilt tegen de muren, witte moluren voor het plafond. Maar ondanks het prestige verzonken in de barokke vormen, werd alles wat het licht raakte flets en grauw, niets meer dan hout en plaaster en stof en steen, en alles verloor zijn werkelijkheid.

De feloranje lichtflarden leidden hem tot aan de laatste deur, de laatste kamer. Geruisloos zwaaide ze open, staatsieportretten van een vergeten verleden, een buste als apotheose,

zijn moeder, de koningin, Elizabeth de Tweede. Sandy had haar er zowel jong doen uitzien als oud, koninklijk, maar ook toegankelijk, en haar tegelijk ook iets gegeven van haar vader, George. Alles had hij eraan gedaan om haar beeltenis te vereeuwigen in het kille marmer. Maar wanneer het vale, oranje licht erop viel door de ramen in het plafond, kon Charles niets zien dan een frêle, oude dame en een tijd die nooit wederkeren zou.

• OP DE METRO •

“Etienne Marcel.”

Op licht optimistische toon kondigde de vrouwenstem het volgende station al aan, de volgende lege naam. De wagon die vertraagde, stopte. Etienne Marcel in blauwe letters tussen de hagelwitte tegels verstopt. Een tiental onbekenden die afstapten, evenveel die me vervoegden. De deuren die sloten. De metro opnieuw in beweging. Etienne Marcel's naam opnieuw wegglijdend met het perron in het duister. Voor even vroeg ik me af wie hij was, ooit was geweest, een generaal misschien, een minister, een kunstenaar, maar daar was het al, het volgende station,

“Réaumur – Sébastopol,”

de volgende verweesde herinnering aan een lang vervlogen verleden.

I met a traveller from an antique land
who said: two vast and trunkless legs of stone
stand in the desert. Near them, on the sand,
half sunk, a shattered visage lies, whose frown
and wrinkled lip, and sneer of cold command
tell that its sculptor well those passions read
which yet survive, stamped on these lifeless things,
the hand that mocked them and the heart that fed.

And on the pedestal these words appear:
"My name is Ozymandias, king of kings:
look on my works, ye Mighty, and despair!"
Nothing beside remains. Round the decay
of that colossal wreck, boundless and bare
the lone and level sands stretch far away.

Percy Bysshe Shelley

VERZAAKTE
WAARDEN

• OP EEN KERKHOF •

Een eenzame mus landde op het graniet. Ik zag haar kleine klauwtjes tokkelen op de gladgepolijste steen, zag haar vleugels weer openslaan, zag ze verdwijnen tussen de takken van de laurier. Een lichte herfstwind waaide door haar laaghangende kruin, en hier en daar dwarrelde een weggestorven blaadje op de kasseien voor mijn voeten. Tussen de spleten van de stenen en in de gootjes aan weerszijden lagen ze met honderden, bruingeworden, verterend, langzaam versmeltend met de zwarte aarde rondom.

Iets verder, voorbij de laurier, stond een klein, manshoog zuiltje. Een barst door het midden van haar lichaam, een lichte knik naar één kant. De vormen van haar kapiteel waren één waas geworden door het roet en de zure regen, wat gruis en afgebrokkelde keitjes lagen aan haar voet.

Voorbij het hek dat mij scheidde en het kerkhof van alledag, wentelde de wereld verder, maar binnen haar tralies bleef mijn blik besloten, dansend

over de graven, tussen de kruisen, langs de standbeelden van voorgoed vergane gelaten, speurend naar de getuigen van de tijd.

— HOUVAST IN HET MEER —

Zijn ruwe beeldhouwershanden gingen verder, maar Sandy's geest dwaalde af. Hij verloor zichzelf in de bossen van de Highlands, in de zuiver-sombere tonen van zijn jeugd. Hij zat op de achterbank van zijn ouders oude Vauxhall, jongere versies van hen beiden vooraan, en hijzelf nog met sandalen aan en een blauw petje op. Hij keek naar zijn handen, nog zacht en klein, en naar zijn benen die bengelend van de zetel op en neer deinden als golven op een zorgeloze dag als deze. Hij kon niet ouder dan zes geweest zijn op dat moment. Ze reden over de weg die hij met zijn ouders altijd had genomen, elk jaar in de zomer tot zijn twintigste, toen ze naar het noorden van het land trokken, naar het land van de Sinclairs van Caithness, Wick aan de stormachtige zee. De thuis van zijn familie, en zijn thuis. De plek waar zijn hart lag. Zijn steen in de stroom.

Het was Loch Lomond, Brandy Bay, zijn blote voeten eenzaam in het zand, zijn sandalen ergens aan de kant gegooid. Hij en zijn ouders waren gestopt voor even, middageten aan de oever, maar zijn boterhammen waren al lang binnen en zijn ouders waren nergens meer te bespeuren. Hij was alleen nu. Alleen met zijn zesjarige zelf. Alleen aan de oever van het meer. Hij zette zich

neer, klopte het zand van zijn handpalmen en liet zijn ogen verder dwalen, over het kalme, rimpelende oppervlak van het Loch. Een golfje spoelde net aan, maakte het zand rond zijn voeten nat. Hij lette er niet op. Een volgend golfje, de koude van het vocht bereikte zijn tenen. Niets. Het waren zijn ogen die alle aandacht vroegen, een beeldje te midden het water. Een jongen, net als hij.

Wee Peter, zo hadden zijn ouders het stenen beeldje altijd genoemd. Het stond op een pilaar te midden het water, bij hoogtij nog maar net uitstekend boven de keuvelende golven. In de jaren die waren verschreden tussen toen en nu was hij te weten gekomen dat het een beeldje was door William Kerr, die het had gehouwen voor een huis in Londen, ergens rond achttienzeventig. Toen de bouwheer uiteindelijk toch had besloten dat hij het niet wenste, had Kerr dan maar besloten het hier te zetten, op een stenen zuil in het midden van het meer, tegenover de oevers van de plek waar hij zijn jeugd ooit had doorgebracht.

Zoals Kerr er ooit had gespeeld, zat Sandy er nu ook met zijn voeten in het zand, de golven nog steeds rollend over zijn tenen en nu ook zijn enkels. Hij dacht terug aan de vele dagen die hij er had gespendeerd, spelend op het zand en tussen de bomen, zijn voeten vuil van de aarde, zijn ellebogen geschaafd van altijd opnieuw ergens tegen te lopen of over te struikelen. Hij lachte terwijl zijn gedachten verder reisden, naar de mooie dagen die hij er had doorgebracht, wanneer de zon hoog aan de hemel stond en de lucht een stralend blauw was, maar ook aan de triestiger dagen, wanneer geen zon te bespeuren viel, en regen het zand mul en donker had gemaakt. En toch, altijd was het beeldje er geweest, zijn vriendje op het water, het speelkameer-
raadje dat altijd op hem wachtte, wachtend op eenieder die wachten wou. Het maakte niet uit wat er gebeurde, altijd was hij daar om hem met open armen te troosten.

“My life was truant and changeable,
but they didn't move a muscle.”

Alexander Stoddart

En nu, nu was *Wee Peter* een symbool geworden voor wat ooit zijn jeugd was geweest, zoals de treurwilgen aan de oever en de grijze sluier die sindsdien elke herinnering leek te overtrekken. De droom was voorbij, de kleien toga van Hume, zijn volgende werk, hing weer onroerbaar stil voor hem, afstekend bruin in het witte tl-licht. Instinctief gingen zijn vingers terug naar het pak voorverpakte klei dat naast hem stond, maakten ze zich al klaar om zijn werk te hervatten, maar dan stopte hij, stopte zijn hand tegen de koelte van de klei. Ik kon zijn twijfel voelen, het heette heimwee.

De gouden zon zakte verder, vergulde het plafond van zijn tien meter hoge atelier. Sandy glimlachte, terwijl de stilte verder kroop, en de tijd en de zon. De wereld wentelde verder, buiten de beelden in zijn atelier. De bustes, de plaasteren gelaten, de levensgrote gelijkenis van Hume waar hij nu de laatste hand aan legde. De beelden bleven staan, roerloos en stil, zo zwijgend als de stilte zelf, slechts observerend, immer observerend, zoals de bergen van de Highlands en de Lochs en de Moors, en *Wee Peter*, immer wachtend, wachtend op eenieder die wachten wou.

Farewell to the Highlands, farewell to the North,
The birth-place of Valour, the country of Worth;
Wherever I wander, wherever I rove,
The hills of the Highlands for ever I love.

My heart's in the Highlands, my heart is not here,
My heart's in the Highlands, a-chasing the deer;
Chasing the wild-deer, and following the roe,
My heart's in the Highlands, wherever I go.

Farewell to the mountains, high-cover'd with snow,
Farewell to the straths and green vallies below;
Farewell to the forests and wild-hanging woods,
Farewell to the torrents and loud-pouring floods.

My heart's in the Highlands, my heart is not here,
My heart's in the Highlands, a-chasing the deer;
Chasing the wild-deer, and following the roe,
My heart's in the Highlands, wherever I go.

Robert Burns

- EEN STEEN IN DE STROOM -

En zo waren er die probeerden, die probeerden een houvast te vinden in onze tijd.

Stoddarts ogen dwaalden omhoog, vonden rust in de klei, bleven staren in de holle ogen die staarden in de zijne. Hij hield van die ogen, die ogen van klei. Hij hield van hun volmaakte ondoorgrondelijkheid, hun perfecte beslotenheid. Steevast de wimpers opengesperd, eronder niks meer dan een amandelvormig stukje gladde klei. Geen iris, geen pupil, geen enkel restje eigenheid, niets minder dan perfectie, niets minder dan koud, hard brons wanneer het af zou zijn. Het zou anders zijn dan wij, het beeld, maar zo had hij het ook bedacht. Het zou anders zijn in elk aspect, en zo hoorde het. Het zou anders zijn, en zoals een steen in de stroom van de tijd liggen, de koers van het water even anders sturen, een thuishaven vormen voor de gevallen bladeren stuurloos op de deining van de kabbelende beek. Het zou doods zijn, en zoals de dood, ons herinneren aan de Tijd, en de eeuwigheid, en de schoonheid die in die eeuwigheid te vinden was, voorbij de pizza van tien uur 's avonds en het Skypegesprek van middernacht, voorbij het stot-

terende dreunen van de brommer in de lampverlichte straat. Een steen in de stroming. Een herinnering. Een thuishaven en een thuis. Terwijl al het andere verder wervelde en verder draaide, terwijl opblaaspoppen onwaarschijnlijke dimensies kregen en telefoonantennes aan de toppen van kerktorens bevestigd werden, zou hij daar zitten, Hume, eerst in klei en dan in brons, wachtend op eenieder die wachten wou.

“For me, the myth is the distillation of the Truth.
We should pay great attention to myths.”

Alexander Stoddart

“Art is here to calm you down, not to stimulate you,
but to sedate you. Art sedates the ferocity in us.”

Alexander Stoddart

• BIJ HET BUITENWANDELEN •

Een toespraak uit '73, Frans Minister van Cultuur, Druon, aan de troepen, Académie Nationale des Arts, Sciences et Belles-lettres, Bordeaux.

« Je suis profondément convaincu qu'une des causes de ce qu'il faut bien appeler la décadence urbaine, est due à l'absence dans nos villes de temples, de palais, de statues, de tout ce qui représente les facultés supérieures de l'être humain : la foi, la pensée, le vouloir. La vitalité d'une civilisation urbaine se mesure peut-être aux monuments de prestige qu'elle est capable d'élever. »

Maurice Druon

Het silhouet van de Sacré Coeur verschijnend in de mist boven de graven. De laatste poging om nog richting te geven aan de stad en aan haar stedelingen. Protesten in achttientachtig, -tweeëntachtig, -zevenennegentig. Een laatste opstoot van betekenis in de jaren zeventig, toen ze bezet werd door communisten, pamfletten over de trappen uitge-

strooid. De katholieken van Parijs hadden haar opgericht om hun macht te vestigen over de stad, maar of ze daarin geslaagd waren, was vandaag de discussie niet meer waardig.

Ik verlangde naar de tijd dat ze überhaupt nog in staat was om de harten te beroeren, in vorm van processie, protest, wat dan ook. Iets. Want nu was ook dat vergeten, de samenleving te ver uiteen-gedreven, de Basilique niets meer dan een 'trekpleister' geworden voor de flitsen van de camera's en het sluikstorten van metroticketjes.

Mijn hand rustte nog even op de klink, terwijl mijn ogen afscheid namen van de witte schim die ooit een koepel was. De klokken die luidden, hol en leeg, het poortje dat achter mij toeviel. Het leven slokte me opnieuw op.

America's heritage of
great architecture is

DOOMED

Above the scurry and tumult of travelers, clocks tick away the final hours of a grand and historic monument. New York's Pennsylvania Station is doomed. Its herculean columns, its vast canopies of concrete and steel (*opposite*) will soon be blasted into rubble to make way for a monstrous complex—sports arena, bowling alley, hotel and office building. The disaster that has befallen Penn Station threatens thousands of other prized American buildings. From east to west, the wrecker's ball and bulldozer are lords of the land. In the ruthless, if often well-intentioned, cause of progress, the nation's heritage from colonial days onward is being ravaged indiscriminately—for highways, parking lots, new structures of modernized mediocrity. Some 2,000 buildings classified by the government as major landmarks of history and beauty have vanished in the past 25 years. At this very moment most of the buildings shown on these pages are endangered—and others have been saved only by fights. Unless citizens and officials act to halt the holocaust, the noble, the picturesque and all that is beautiful in America's architectural heritage will be memories and a handful of dust.

... IT MUST BE SAVED

Photographed for LIFE
by WALKER EVANS

— Plicht en klei —

Stoddart nam nog een stukje klei, zo klein als een erwte, smeerde het voorzichtig open tegen het onderste van Hume's toga, nog vol gaten met hier en daar zelfs nog een beetje uitstekende wapening. Met een houten mesje wreef hij heen en weer over de klei, plette het fijn tot het verdween in de rest. Na enkele tellen was er geen enkel onderscheid meer te zien tussen nieuw en oud, perfecte harmonie.

Stoddart maakte de toppen van zijn vingers nat, kneep een nieuw bolletje, duwde het plat op bijna dezelfde plek als het vorige, iets lager misschien, tot het opnieuw versmolt met al wat er al stond en de klei alle eigenheid verslond. Bolletje na bolletje verdwenen in de klei, bouwden samen verder aan Hume's toga, uur na dag na maand.

Het was het jaar zesennegentig, en Alexander Stoddart was al maandenlang bezig aan zijn kleien model voor een standbeeld van David Hume, de grote empirist van de achttiende eeuw. Wanneer het af zou zijn, zou het gegoten worden in brons, geladen op een vrachtwagen en getakeld op zijn sokkel voor het Hooggerechtshof op Edinburghs Royal Mile. Maar zo ver was hij nog niet, nog even niet, want nu was er enkel nog maar de klei en zijn handen en het water aan zijn handen en de tedere liefkozing waarmee hij elk bolletje wegscheurde van haar

thuis om toe te voegen aan zijn visie en plat te drukken tegen de klei.

Nooit nam hij vakantie, geen dag vrijaf, al dertig jaar lang. Elke ochtend ontwakend in de vroegte, elke avond thuiskerend in de duisternis. Zijn dagen verslijtend in een tl-verlichte studio, onverwarmd en weg van alles, in een uithoek van een universiteitscampus zelf al aan een uithoek van de wereld. University of the West of Scotland, Paisley, amper zeventigduizend inwoners, bekend voor niets meer dan een tiende-eeuws stenen kruisbeeld, en voor dit.

“I had a kind of epiphany when in my second year I was doing a pot riveted metal piece – just an abstract thing. And I remember getting a really good review for it from my tutors, and coming away feeling really great. And then going out of the Art School after it, the Apollo Belvedere cast was there, and I suddenly thought ‘He’s not very impressed with me – the god.

In fact, what he’s really saying to me is: Your momentary triumph in pleasing your tutors is just pleasing your tutors. What about me? I am the God of Art, and you should be trying to do me instead of your own thing for your petty degree, for your good marks.”

Alexander Stoddart

Door de ramen hoog in de studio zag hij de koperen avondzon al binnenvallen, glijdend over de witte hoofden van de bustes en de beelden, over de lege ogen en blanke pupillen, over de onvervormde lippen in perfecte sereniteit, onbewogen door zorg of wrok of treurnis. Ze kregen een gouden gloed, de beelden in hun eeuwige kalmte, een aureool bijna, terwijl ze bleven staren, staren op hem neer, en oordeelden, terwijl zijn handen rusteloos

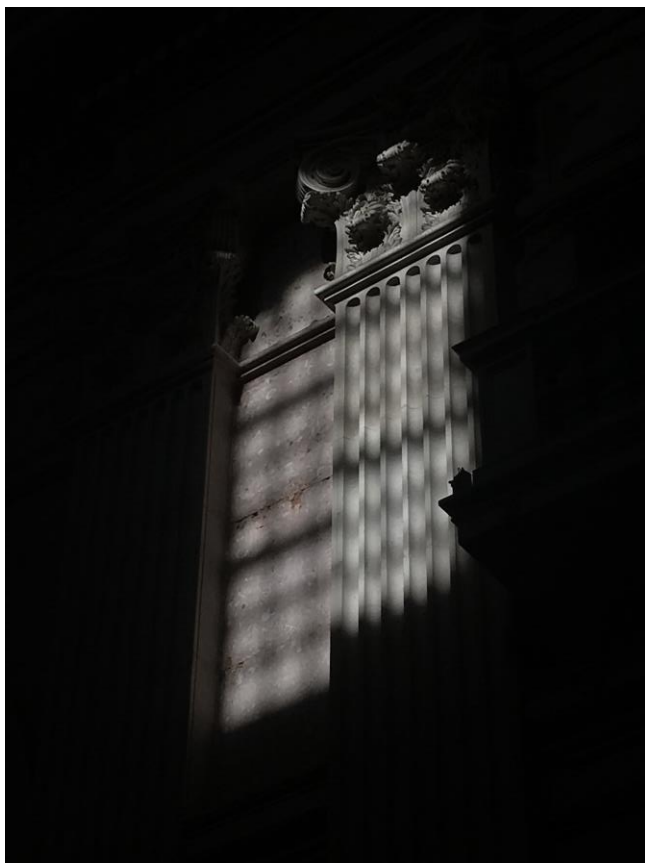
verderschreden, in onafgebroken tred, de klei even gladstreken en dan weer vervolgden. Niets meer was hij geworden dan een dienaar van de geschiedenis, de gewillige bouwsteen voor iets groters. Alexander Stoddart wàs de klei.

• VOOR EEN VITRINE •

Ik staarde voor mij uit naar één van Stoddarts beelden: *History*, uit tweeduizenddertien. Een vrouw naar Griekse proporties, gekleed in traditionele gewaden en getooid met een lauwerkrans. Een stenen tablet leunend op haar heup en op haar onderarm, een stilus in haar rechterhand de lucht in geheven als om op elk moment klaar te zijn om mijn naam te kerven in het zware, marmeren blok dat ze in haar armen wiegde, zoals een moeder haar kind.

Ik zag ze staan in een boekenwinkel, zoals er zo vele zijn aan de Rue Caulaincourt, rondlopend met een tweetal volumes, zoekend waar ze te zetten op de planken. Sartre, kon ik zien in gouden letters op de groene kaft, Camus op de rode. En terwijl ze hen wegzette tussen de andere honderden boeken, hoopte ik dat ze daar ooit, tien, honderd, duizend jaar van nu, mijn naam ook tussen zou zetten, ver-
eeuwigd in gouden letters.

Maar enkel zij kon dat beslissen.

“The question is not how the Parthenon is relevant to us today, but how we are relevant to the Parthenon.”

Alexander Stoddart

VERDWAALDE
WOORDEN

• IN EEN KLAS •

Er is een kalmerende sereniteit die uitgaat van verlaten klaslokalen. De lange lichtstrepen die steriel en toch warm getekend worden op de wand, de herfstbladeren die hun kleur verliezen in de schaduwen op het bord. Alles gaat op in een kalmte, een vanzelfsprekendheid die enkel deze plaatsen kenmerkt, en alles voelt juist en niets voelt fout. En toch is er ook geen eenzaamheid, want er is het wazige gejoel van de spelende kinderen, wasemend door de dikte van het glas, er is het tikken van de klok in de hoek. Er is geen eenzaamheid, enkel de afwezigheid van al het andere, en de rust die het met zich brengt. Hoe lang staarde ik wel niet naar de schaduwen van de takken op en neer wiegend in de koele herfstwind, naar de potloden en pennen nog zachtjes rollend op de banken, naar de jas vergeten aan de kapstok, of de muts gevallen op de grond. Alles rust. Over alles heerst kalmte.

Herinneringen overrompelden me, tussen de verlaten boeken en de weggeschoven stoelen,

terwijl ik wachtte op het aanvangen van de les, de professors pas klimmend op de trap, tevreden met niets meer dan de zweem van wat hier ooit gebeurde, met haar herinnering nog baladerend over de verstilde tegels en het licht filterend door de ruit. De deur zwaaide open, de professors passen, een tiental andere die met hem mee binnendraafden, met hun geweld van vertier en zorgen, met hun levens in eeuwige voortgang, ratelend over de tegels die net nog opbolden van onbekommerde voldoening.

En de wereld dommelde opnieuw in.

— WOORDEN IN STEEN —

Een triomfboog in Atlanta waarvoor Stoddart de sculpturen had geleverd, een herschaalde kopie van die van Titus. *Peace* en *Justice* in haar schaduw. Griekse godinnen aan de kant van de baan waar SUV's geparkeerd stonden, Latijnse inscripties langs de snelweg. Een filmset verloren ergens ver weg van Los Angeles' perfecte wereld. Caesars entree in Amerika's hartland. *Alea iacta est*. Voor Stoddart was de teerling geworpen. Het antwoord op de vervreemding was duidelijk.

De lichtjes, Rodney kon ze ook zien, en de feloranje hemel erboven. Als er nog iets van zonlicht tussen hing, dan was het al lang versmacht door het artificiële schijnsel dat alles vulde. Het vulde de vensters, de straten, de autoruiten die voorbijdraafden in een eindeloze stroom van rode en witte lampen, glooiend over de drievaksbanen die de triomfboog flankerden. Rodney Mims Cook Jr. was zijn volledige naam, en de *Millenium Gate* in Atlanta was zijn thuis, zijn erfenis. Dubbelglas tussen Dorische zuilen.

Zijn vader was Rodney Mims Cook Sr. Parlementair, Republikein, actief voorstander van minderhedenrechten in tijden van de KKK en Dr. King. Die laatste kon hij tot één van zijn persoonlijke vrienden rekenen, en toen King neergeschoten werd in achteenzestig was het Cook die Atlanta, de thuisstad van King, van rellen kon vrijwaren terwijl de rest van het land in

vlammen opging. Toen Senior in tweeduizenddertien stierf, werd hij als een held begraven, in een plechtigheid onder de *Millenium Gate* met al de militaire grandeur die een man van zijn stand toekwam, de laatste, waardige nazaat van één van Georgia's oudste familie's. Hij kon nog steeds het trompetgeschal horen zingen in zijn oren, de stem van de bisschop weergalvend onder de boog. Dát was zijn vader, Rodney Mims Cook Sr. Dát was zijn erfenis.

Hij zuchtte, bukte, zette zijn glas wijn neer op de salontafel. Zijn vrouw had hem ooit eens aangeraden elke avond een glas te drinken, ongeacht de omstandigheden. Het zou goed zijn voor zijn hart, had ze toen gezegd, het zou zijn onrustige gedachten bedaren. Hij wist niet of ze gelijk had, hij betwijfelde het zelfs, maar deed het toch. Het kon geen kwaad voor de ziel. Junior voelde aan het mahoniehouten tafelblad, ging met de toppen van zijn vingers over de uitgesneden lauwersranken die de poten van de tafel versierden. Hij miste hoe ze echt voelden, de bladeren. Hij miste hun thuis in de bossen van Alexandra Park. In de jaren negentig had hij het gebouwd, zelf, als architect, een quasi-exacte kopie van Highgrove, Charles' landgoed in Gloucestershire. Tien jaar later waren ze hiernaartoe verhuisd, in het paviljoen bovenop de boog, in het Parthenon van het Westen.

“annus dominus MM americanus monumentus
celebrate post natum Jesus Christ omnes in pace,”
Millenium Gate

was de Latijnse inscriptie die de hele kroon rond ging. Soms vergat hij zelf nog de precieze woorden, hij kon niet zeggen of ze nu juist waren, hoe hij ze in zijn gedachten droeg. Het maakte niet uit, hij nam nog een slok, begon de wijn al wat te voelen.

“Dit monument van Amerika werd geplaatst om vredevolle overwinningen te vieren sinds de geboorte van Jezus Christus, onze Heer.”

zoiets zei het. Oh en,

“in het jaar des heren, tweeduizend,”

Het waren de MM en de woorden die errond stonden, dat had Sandy hem eens uitgelegd tijdens de onthulling, terwijl hij en zijn vader even stonden te praten in een hoekje.

Rodney dronk wat verder, nam een foto vast die op het tafeltje stond. Hij, en de Prins, beide lachend voor de flitsende camera's bij de eerste persconferentie voor de Prince of Wales' Foundation for Architecture. Samen hadden ze het opgestart. Hij herinnerde zich nog hun enthousiasme van toen, een nieuwe wereld had om de hoek gelegen. Negentienachtenzestig, het was al zo lang geleden.

De *Millenium Gate* was Juniors laatste poging geweest, om de wereld een halt toe te roepen, bij te sturen, een steen in de stroom te werpen. In tweeduizendeneen had Stoddart voor zijn allegorieën in het park de Arthur Ross Award ontvangen, in tweeduizendzes hijzelf de Palladio Award, voor zijn Titus met glazen kroontje. Hij zag ze staan, zijn prijs, eenzaam op de schoorsteenmantel, stof verdoffend het goud.

Andere stemmen kwam terug zwerven van op de onthulling in tweeduizend, andere stemmen dan die van zijn vader of Sandy.

“Racist!”

“Slave-owner!”

“White Supremacist!”

Zijn vaders naam die werd gescandeerd als door de menigte in het colloseum hunkerend naar bloed. Voorbij waren de dagen van vrede en vriendschap, van overleg en begrip. Dit was een tijd van slagzinnen, polarisatie en fake news. Geen triomfboog of Latijnse spreuk zou die scheuren kunnen hechten. Geen *Peace of Justice* onstoorbaar langs de snelweg. Uiteindelijk had de politie hen weggevoerd. Junior kon nog steeds de handen van zijn vader voelen trillen terwijl hij staarde naar de zijne, dezelfde. Hij kon nog steeds de tranen zien rollen over zijn vaders oude wangen. Ook nu nog kon hij in de nabije verte de politiesirenes horen vluchten door de straten.

Hij wist het niet meer. Opnieuw keek hij naar buiten, naar de lichtjes, naar de neo-neo-geveltjes die in geveinsde variatie het parkje omringden, naar de valse leien en plastic stucwerk die in de gevels de illusies moesten opwerpen van voorbije dagen. De lichtjes flikkerden voort, de boog bleef roerloos stil.

“Art is here to calm you down, not to stimulate you,
but to sedate you. Art sedates the ferocity in us.”

Alexander Stoddart

Het misdaadcijfer van Atlanta: in de twee procent hoogste van de VS. Moord: 0.18 keer per 1000 inwoners, tegenover 0.05 nationaal. Verkrachting: 0.57 per 1000 inwoners, tegenover 0.43. Overvallen: 2.30 tegenover 0.86. Inbraak: 6.57, 3.76. Diefstal: 36.45, 15.95. De kans om slachtoffer te worden van gewelddadige misdaad: 1 op 125. De kans om beroofd te worden: 1 op 20. Dát was wat hij er van had gemaakt, Rodney Mims Cook Jr. Dát was zijn erfenis.

“annus dominus MM americanus monumentus
celebrate post natum Jesus Christ omnes in pace,”

Millenium Gate

Laat ons de vrede vieren. De sirenes loeiden verder. De *Millenium Gate* bleef onverschillig in de nacht. Buiten werd de duisternis dieper, vielen de lichtjes van buiten één voor één weg. In de vensters, in de straten, in de autoruiten die voorbijdraafden in een eindeloze stroom van rode en witte lampen. Alles werd donker, alles werd zwart, tot uiteindelijk niets nog overbleef, buiten de verblindende schittering van de spots in het donkere glas en zijn eigen weerspiegeling in het midden. Hij zag zijn paleis, zijn parthenon van glas en beton, niets kon hij nog zien buiten de lichtjes flikkerend in de tranen. Hij zag zijn koninkrijk, en hij huilde.

“I don’t think anyone even knows why it’s there.
It arrived from another planet, I think.”

Alan Balfour

• ONDER EEN KOLOM •

De Colonne Vendôme, de Place Vendôme, de professors zelfde passen kakelend over het plein. Hij had een punt willen maken, al ging het toen aan me verloren, maar nog steeds herinner ik me zijn woorden, terwijl we alle tien verkleumd onze notities namen in kleermakerszit op de grond. Het ging over de Colonne zelf, opgericht door Bonaparte, over zijn standbeeld erbovenop. Verwijderd, omgesmolten, vervangen, teruggeplaatst, omvergetrokken en weer opgericht, en over hoe vandaag niemand uiteindelijk meer wist wat de kolom voor moest stellen, wat ze daar deed. Aan de andere kant van het plein liep een groepje verdwaalde toeristen. Ik kon zijn woorden nog zo helder horen klinken in de kille kalmte van de herfst.

“ ”

Nee, ik ben ze vergeten.

— EEN KEITJE —

Sandy wachtte, keek terug op naar Hume's volstrekt onpersoonlijke gezicht. Zoals hij het had bedoeld. Een steen in de stroom. Een eik die zich sterk hield ondanks welke tegenwind ook. Zijn handen gleden over de zachte klei onderaan zijn toga, ze voelden de bolletjes die één waren geworden in de realisatie van zijn werk. De lichtste hint van een glimlach verscheen opnieuw, hij voelde de trance van zijn arbeid terugkomen. Wegscheuren, op een bolletje rollen, platduwen. Wegscheuren, op een bolletje rollen, platduwen. Dit was het, hij was het verzet. Het verzet tegen de trivialisering van traditie, tegen de lelijkheid, tegen het sociale verval en alle andere kwalen die de moderniteit plaagde. Dit was een beeld dat in de weg zou staan, mensen dwingen zou errond te gaan, hen aanmanen zou voor even hun leven te vertragen, voor even pauze te nemen, hun weg te onderbreken en hun gedachten. Kunst die de drukte van het leven weerstaat. Kunst die de dood binnenbrengt op alledaagse plekken. Kunst als onze Messias die ons verlost van onze verstikkende kortzichtigheid. Kunst die ons herinnert aan de beschaving en onze plicht. Kunst als een spiegel, schitterend niet vanuit honderdduizend titanium plaatjes, maar oprecht, vanuit ogen zonder pupillen, in een toga die ons honderden generaties overleeft. Kunst als het beeldje van een jongen in het midden

van een meer, onverstoort en perfect. En toch, de wereld wentelde door.

Hij wandelde verder in zijn studio, wandelde door de jaren die waren verstreken sinds Hume's beeld was afgewerkt. Het was februari van negentien, dezelfde koude maan binnenglijdend door de hoge ramen dicht tegen het dak. Het licht ging over zijn handen, de kloven, de vlekken, hulden ze in een witte sluier op de momenten dat het tl-licht werd tegengehouden door het zoveelste beeld dat in de weg stond en diepe schaduwen wierp op de gepolijste, betonnen vloer. Hij bleef in de schaduw staan. In het maanlicht. In de waarheid weg van wat hij zelf had gemaakt. In de duisternis die zijn eigen creaties wierpen. Hij zag hem, het laatste beeld waar hij aan bezig was, klaar om verscheept te worden naar de kopergietery en daarna naar de zoveelste universiteit in de VS.

Alberti, de man die orde had gebracht naar Europa, die de koers van de stroom had omgeslagen. Een passer in zijn rechterhand, een papyrusrol in zijn linker, verstijfde, kleien krullen hangend over zijn rimpelloze voorhoofd. De dag ervoor had hij een journaliste over de vloer gekregen, *The Herald*. Ze had hem wat vragen gesteld over zijn acht meter hoge herwerking van Alberti's beeltenis. Hij herinnerde zich nog iets van wat hij tegen haar had gezegd:

"The pathos of this work is that it is most distant from the trends of now – it is the most temporally alienated sculpture I have made."

Alexander Stoddart

Een steen in de stroom. Een thuis in een wereld die vreemd geworden was. Een tegenstem, het verzet. Sandy zette zich neer

naast de klei, keek omhoog en verder, naar de maan en de sterren die verschenen waren in de ramen hoog tegen het plafond, die op hem neerkeken doorheen het glas en over hem waakten elke nacht. Misschien dat God er ook nog was, en Alberti en Hume en alle andere beelden ertussen, ervoor en erna. Was dat een erfenis om trots op te zijn, had hij zijn plicht gedaan? Hij schudde zijn hoofd in vertwijfeling, liet het maanlicht glijden over zijn oude handen, over het plaaster en de klei. Een brommer snelde koud en somber door de nacht. Een enkele traan viel vertwijfeld weg in het grijs van zijn overall. Kleur had de wereld verlaten, terwijl Alberti bleef staren.

Zou de Messias een tweede maal komen? Sandy wist het niet, buiten dat hij het niet was. En toch, al was het geen steen, misschien had hij toch een keitje kunnen werpen in de stroom.

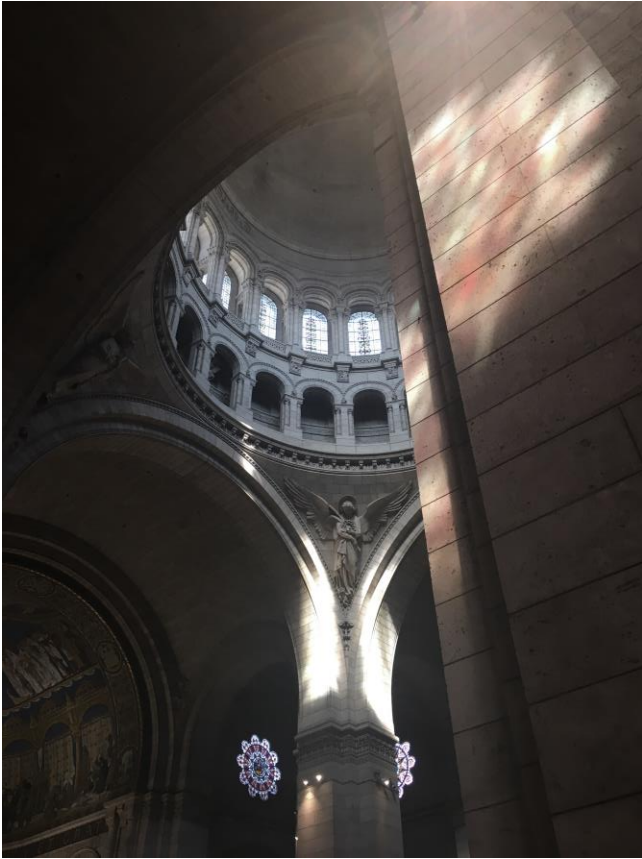
• ONDER EEN GLASRAAM •

Rond mij zag ik opnieuw de kudde, draaiend in wijzerzin rond het schip. De les was vroeger gedaan dan gepland, de mis net begonnen. Ik verstond geen woord van wat de priester sprak.

Terwijl hij een aantal betekenisloze gebaren verstrekte aan de twintigtal gelovigen, keerde mijn blik als vanzelf omhoog, naar waar de kolommen in hun bogen overvloeiden, het kerkstoeltje ongemakkelijk krakend onder mijn langzame bewegingen. Het was al acht of misschien negen, en de karige avondzon die er nog was, had zich ternauwernood nog door één van de glasramen kunnen wringen, tekende zich in rode, gele, witte vlekken op het grijze travertijn. Nooit ervoor of erna heb ik iets mooiers mogen vinden.

En hoewel ik er niets meer van begreep en de priester in gevlochten mysteries verder ratelde, kon ik toch niets anders dan geborgenheid voelen en de allerlichtste aanraking van een wereld anders dan de onze.

Misschien was God dan toch niet helemaal dood.

- VOX POPULI -

Ok

“This isn’t the best statue in the royal mile and in Edinburgh. It is not that interesting and the statue is bronze and is ok.”

Bibcay

Famous philosopher

“I have never heard of this gent but apparently a very famous Scottish philosopher. Not over impressed with the statue but in a great spot on the mile.”

IAN D

David Hume statue

“Edinburgh has statues everywhere. The David Hume is on the Royal Mile and cannot be missed if walking by.”

Joyce and Dean

Statue with a bright toe

“This is a statue and is used as a reference point for some tours and is close to St Giles Cathedral and is on the Royal Mile. He was a philosopher of note in Scotland. Student amongst others touch his toe for luck. Not much else to impart.”

tigger2594

Lucky Toe

“Beautiful statue of Hume created by Stoddart who intentionally left his toe just over the mantle to rub for luck! Thousands of students rub it for luck as well as rugby fans prior to the game.”

flybazz

Tribute to greatest philosopher

“A large shiny bronze toe protrudes from the statue of the philosopher David Hume, on the corner of the Royal Mile and the mound. Belief of superstition tradition. Though he would be sorely tempted to give a kick in the head for the rub of toe, there’s nothing that David Hume, one of the world’s greatest rationalist philosophers, can do about it.”

Anu

Good luck from David Hume

“We passed by the statue of David Hume while walking along the Royal Mile. Like many other tourists we stopped for a moment to touch his shiny toe to gain some good fortune.”

Mmarymomm

Hume Statue

“A lovely statue to David Hume, very striking, situated on the Royal Mile, so easy to find. Well worth a visit.”

malc1005

Nice to See

“I was pleasantly surprised to see this statue here. David Hume is a towering figure of the Enlightenment and it is good to see him recognized in this work of statuary. I think it is a little odd the way people rub his toe out of some superstition when Hume was a philosopher of reason. I also don't like the decision to portray him as Roman in a toga even though he was a man of the 18th Century.

Even so, it is worth pausing to honor this great thinker.”

AlexanderD

GEBROKEN

WAAR
HEID

• DOOR EEN TUIN •

Maar zo snel hoop ook komt, zo snel hoop ook gaat en God was weer morsdood, verslonden door de zwart-witte vlakken van Francisco de Goya, zijn prent die in mijn hand lag terwijl mijn voeten stapten over het grind, nu eens in de schaduw van de bomen, dan weer in de open zon. Ik had het kaartje bij binnenkomst van het park meegenomen, en terwijl de wereld voorbijgleed in een zomerse waas, zag ik hem daar, opgesloten binnen de kaders van de tekening, alleen in de schemergevulde kamer, zijn penseel dansend over de vochtige muren, onderaan wat verstijfde belletjes in het pleisterwerk door het optrekkende vocht.

Zijn ogen dwaalden weg van de muur, zijn penseel pauzeerde. Door het raam zag hij de buitenwijken van Madrid optrekken als een leger over de heuvelrug, zag hij de ochtendzon opstijgen in de steegjes die zijn laatste toevlucht steeds strakker omsnoerden. Dit was zijn bunker, zijn graf, zijn canvas. Het Quinta del Sordo, de villa van de dove,

vernoemd naar de man die er voor hem had gewoond en nu elders rustte, onder eikenhout en graniet. Passend, aangezien hijzelf ook al bijna volledig doof was. Enkel de kalender kon hem nog aan de seizoenen herinneren, hoe sterk miste hij het fluiten van de vogeltjes niet.

Het was de zomer van achttientwintig, en hij had net de eerste lijnen getekend van wat *Saturnus* zou worden, Saturnus die zijn zoon aan stukken scheurde. Bloed druipend van zijn lippen, van de stomp waar zijn zoons hoofd ooit had gezeten, van zijn schouder die eindigde in niets. Wilde haren, dolle ogen, een huid vaal en gelig, en toch ook het enige licht in de hele schildering, de achtergrond niets meer dan zwart. Hij zag het zo voor zich, en al was hij doof, hij kon zich zo het geluid nog voorstellen, daar had Napoleon voor gezorgd. Het vlees dat langzaam aan stukken gereten werd door Saturnus' tanden, de bajonetten die zonder onderscheid de ene na de andere deden vallen, één in de nek, één in de buik, één in de arm en dan in de nek, en de jammerende kreten die slechts werden onderbroken door het beven van de tanden. Hij had het allemaal gezien, en gehoord, opstijgend vanuit de waas van buskruit die door de straten zwierf, vanuit het bloed dat vanonder de waas uitstroomde.

Ik zag hem bewegen binnen de prent, zag hoe hij zich neerzette aan de lompe, houten tafel die in het midden van de kamer stond, en rondkeek naar

de andere fresco's waarmee hij de schimmelende muren had gedecoreerd. Twee mannen die elkaar dood klopten. Een rouwstoet over een bergpas. Veertien zouden het er worden in totaal, of dertien misschien, hij was er nog niet uit, hij wist niet hoeveel tijd hij nog had. Hij was al vierenzeventig, en had al een lange carrière achter de rug. Eerst barok, dan rococo, dan hofschilder van de Spaanse koning, Karel de Vierde, na enkele jaren zelfs zijn favoriet. En hoewel hij er nu niets meer om gaf, om de eer, de praal, de glorie van het hof, voelde hij toch ook een beetje heimwee telkens hij eraan terugdacht, telkens hij naar zijn handen keek die ooit staatsieportretten en zorgeloze wandtapijten tot leven hadden gebracht, en niet de opengesperde ogen van een man die zijn zoon aan het verscheuren was. En er geen moeite mee had.

Toen de Fransen weggetrokken waren, had hij dat ook gedaan. Vaarwel had hij gezegd aan de kristallen lusters en de hakken van de lakeien schuifelend over het parket, aan de witte kniekousen en de banketten waar al keuvelend werd gejongleerd met mensenlevens alsof ze pionnen op een schaakbord waren. De Fransen hadden hem de waarheid getoond, de eerloosheid van het alles.

Dulce est pro patria mori. De lusters fonkelden niet langer. Wat was moed tegenover een kogel?

Dan pas had hij de zinloosheid beseft, het bloed gezien waarmee de wanden beschilderd waren. Geen staatsieportretten die die nog zouden bedek-

ken, geen wandtapijten met jachtpartijtjes van de koning en zijn hof. Het enige wat hij nog wou schilderen was de waarheid. De waas die door de straten trok, het bloed dat er van onder uit stroomde, en de kreten, de kreten die de hele wereld vulden. Wat was glorie in de machine die de wereld was geworden?

Met Mucha werd die leegte gevuld. De prent van de Goya stak ik weg in mijn broekzak.

In een opwelling van hervonden vreugde had een tentoonstelling in het Musée du Luxembourg me naar het Parijs van de Belle Epoque gelokt. De vrolijke pasteltinten. De wulpse, jonge vrouwen. De opgewekte art-nouveau-motieven die op geen treffender wijze hadden kunnen zeggen

« Venez ! Aucun souci ici ! »

Terwijl ik nog steeds door het park wandelde op weg naar de ingang, las ik in de brochure hoe hij in achttienvijfennegentig was doorgebroken met een poster voor Sarah Bernhardt, de bekendste actrice van die tijd. Een foto was ernaast geprint, ik hield ze dicht terwijl mijn voeten voortslienterden door het grind. Ze zag eruit als een godin, een krans van roze bloemen in haar koperkleurige haar, een mantel van geborduurd goud over haar beide schouders geworpen. Ze was perfect en niets minder dan perfect. Ze was de perfectie zelf als die voor niets meer zou dienen dan theatertickets verkopen.

Ik was binnen nu, passeerde de security - ze namen werkelijk geen risico's meer na de aanslagen - en wandelde verder naar binnen, langs de posters voor sigaretten, parfum en champagne, allemaal voorzien van hun eigen, perfecte vrouwtje met krullende haren en soms ook door een ober, zijn glimlach kon niet breder zijn, wanneer hij de wijn inschonk die waarschijnlijk meer koste dan wat hij op een jaar verdiende. Tevreden wandelde ik verder, verder las ik door de brochure, zag dat Mucha in negentienvier

“the greatest decorative artist in the world”

Musée du Luxembourg

werd genoemd, door wie stond er niet bij. Niet dat het de schrijvers van de brochure een zorg was geweest, iedereen vond dat toch? Wat kon er perfecter zijn dan een meisje met een fles absynthe en bloemen in haar haar?

En toch, wanneer ik aan het einde van de tentoonstelling was gekomen, viel me iets op. Een vrouw, een ander soort vrouw. Ze was niet jong, niet speels, keek me niet verleidelijk aan vanuit zwoele ogen. Voor één keer was ze niet perfect. Nee. Ze keek omhoog, met haar leden toe, een traan had net haar wimpers verlaten. Alleen zat ze op haar knieën in de sneeuw, een hoofddoek en wijd kleed bedekte zo goed als volledig haar vormeloze lichaam, en een stil jammeren kon ik horen ontsnappen vanuit haar mond die lichtjes openhing.

Ik wist niet wat ze daar deed, in de sneeuw, in deze tentoonstelling. Op het bordje ernaast las ik dat ze deel uitmaakte van het laatste werk dat hij had gemaakt, zijn *Slavische Epiek*, het verhaal van zijn thuisland, Tsjechië, en het werk waarvoor hij herinnerd wilde worden. Niet de honderden posters had hij als zijn erfenis gewenst, maar dit, een vrouw, alleen, schreiend in de sneeuw, met geen horizon in zicht.

De leegte had Mucha dan toch niet kunnen vullen.

— EEN VERHAAL OVER VIER BROERS —

Ik kwam buiten, de straten slokten me alweer op. Mijn gedachten dreven weg, boven de daken, boven de wolken, terug in de tijd naar een huisje in een woud, een huisje aan een rivier. In welk land het huisje lag, kon ik me niet precies meer herinneren. Het kon in het Verenigd Koninkrijk geweest zijn, over het Kanaal, of in Frankrijk, Canada, Rusland, Nederland, België of de VS. Zelfs in Duitsland had het kunnen staan, voor zover het mij aanbelangt, of in Italië of Japan. In welk land het huis stond, had geen invloed op het verhaal, wel wat er precies rond lag, en de vier broers natuurlijk, die er woonden.

Een rivier liep naast het huis, niet zo groot, slechts een vijftiental meter breed, afdalend vanuit de steile, bosrijke heuvels die het huis omringden. Elk jaar was er tot diep in de zomer nog sneeuw te zien op die heuvels, ingesloten in de schaduwrijke plooiën die ze verbonden en op de flanken die naar het noorden waren gericht. Voor ze het nieuws hadden gekregen, hadden de vier broers er een jaarlijks wedstrijdje van gemaakt wie er het snelst tot de top van de hoogste heuvel kon klimmen, en elk jaar won er iemand anders, zo gewaagd waren ze aan mekaar. Er was ook een dorpje in de buurt, slechts een kwartiertje wandelen van waar het huis stond, iets lager gelegen in het dal, even genesteld in het woud. Daar gingen ze iedere maandag samen al hun inkopen doen, hadden ze elk hun afspraakjes met de meisjes

waar ze een oogje op hadden in het lokale restaurantje, gingen ze iedere zondag naar de mis. Zelf elk een huisje bouwen elders in de vallei hadden ze nog geen zin in, daar waren ze nog te jong voor, te onvolwassen, en daar kwamen ze ook veel te goed voor overeen. Er was geen nood. Ze hadden het goed daar, in dat huisje in het woud, in dat huisje aan de rivier.

De avond van de dag waarop de vier brieven in hun bus waren gestoken, zaten ze samen rond een kampvuur, aan de oever van het water. De brieven lagen in hun handen, voor een laatste keer lazen ze het bericht. Tussen de kruinen van de bomen door grepen de vlammen hoog naar de hemel, zwart en vol sterren, de maan als de kroon op de hoogste van de heuvels, net piekend over de kam, alsof ze mee wou lezen, ook wou weten wat er in die brieven stond, die brieven die de broers zo zorgvuldig lazen, opnieuw en opnieuw. Dit was de laatste keer dat ze hem lazen, het bericht was duidelijk. Onderaan stond in heldere letters geschreven:

“Wij hebben u nodig.”

Klaarder kon het niet zijn. Hun zakken hadden ze al gemaakt. Morgen zou de bus passeren om hen op te halen, weg te halen, weg te sleuren van het huisje dat ze deelden, hun huisje in het woud, hun huisje aan de rivier. Alle vier konden ze haar horen, fluisterend over de rondgesleten keien in haar bed, kabbelend tegen haar oevers, met een gelukzaligheid waar ze nu compleet vreemd aan waren. De vlammen grepen hoger, de sintels sisten wanneer ze doofden. Ze knikten naar elkaar, morgen zou het busje komen, het busje dat hen weg zou brengen naar het front. Niemand sliep die nacht.

's Ochtends zagen ze het busje komen, zagen ze het prutelen over de onverharde weg waarheen door al die jaren de wortels van de bomen waren gegroeid. Voor een laatste keer

zagen ze hun huisje, hun huisje aan de rivier. Door de ramen van het busje zwaaiden ze vaarwel, verdween het huisje, verdween hun thuis, in de schaduw van het woud.

Het busje had hen naar het station gebracht in het middelgrote stadje een uur verder, de trein hen vervolgens naar een nog grotere stad. Daar werden ze op militaire vrachtwagens geladen, naar het basiskamp gebracht, twee weken training, en hop, naar het front. In de vrachtwagen die hen het laatste stukje naar de linie had gevoerd, hadden ze samen hun laatste lach gedeeld, iets over een meisje en wat absynthe. Wat er precies grappig aan was geweest, zouden ze nu niet meer kunnen vertellen, maar het was het laatste gelukzalige moment dat ze hadden gedeeld.

Over de oorlog zelf was weinig te zeggen, het was er één zoals alle andere. Dood en lijden en op het einde een trofee voor één van de verliezers. Wanneer eindelijk het hele gebeuren in een laatste sissende climax werd gesmoord, hadden ze hun wapens opnieuw moeten afgeven, hun helmen evenzeer. Hun uniformen hadden ze mogen houden, maar hoe weinig waren die waard, zonder ook maar één decoratie. Glorie hadden ze nog het minst van al kunnen meebrengen. Enkel leegte droegen ze mee, zat met hun handen mee in hun zakken, omhoogrijdend door het woud in hetzelfde busje dat hen vijf jaar eerder had weggevoerd, over de onverharde weg waar de wortels door groeiden en waarlangs hun huisje lag, hun huisje in het woud, hun huisje aan de rivier. Het busje vertraagde, stopte. Ze waren er, thuis. Eindelijk. Thuis was weg.

Bij elk om beurt welden de tranen op wanneer ze zagen wat er was gebeurd met hun huisje tijdens hun afwezigheid. Een krater in de woonkamer. Puin verspreid over het hele terrein. Brokstukken in de rivier, tussen de omgevallen bomen, sommige verkoold, andere uitgerukt. Het dak aan diggelen, meubilair aan stukken geslagen, en de grond een zwarte modder

waar hun schoenen vast in bleven steken en die diep tot in het leer drong. En terwijl ze daar in waanzin schreeuwden, aan de kant van de weg, starend naar wat ooit hun thuis was geweest, hun huisje in het woud, hun huisje aan de rivier, passeerde een oude man die hen vertelde wat er was gebeurd, zijn woorden gesmoord door hun snikken.

Die nacht werd het kampvuur weer aangestoken aan de oever van de rivier en weer klauwden de vlammen omhoog naar de hemel, doofden de sintels in de lucht. Maar de hemel was anders, kil en afstandelijk, en de maan was nergens te zien. De sterren evenmin, en een wervelend wolkendek hing als een verstikkende sluier boven alles, het woud, de rivier en hen. Wanneer ze het onderwerp aansneden dat overal rond hen lag, de brokstukken en de herinneringen en de ruïne die ooit hun thuis was geweest, ging de discussie al snel over in geroep, en hun stemmen grepen om zich heen zoals de vlammen graaiden en sloegen, en stegen steeds luider en wilder in de nacht.

In ruzie werd de avond afgesloten. Bij dageraad gingen ze uiteen.

De eerste van de broers bouwde een nieuw huisje naast de ruïne, ook aan de oever van de rivier, maar iets verderop, bovenop een kleine verhoging vanwaar hij kon uitkijken over het hele woud en het dorpje benee. In niets leek het op wat hun thuis ooit was geweest, en vanuit honderdduizend titanium plaatjes schitterde zijn droom als een juweel bovenop het woud.

Een ander bouwde het oude helemaal na, gebaseerd op wat hij dacht dat hun thuis ooit was geweest. En ook hij bouwde aan de rivier, maar nog iets verder, verscholen tussen de bomen, waar de herinnering perfect was en onverstoord, maar de nieuwe stenen verweerden nooit zoals de oude.

De derde koos ervoor om te gaan wonen in de ruïne. Hij legde een matras in het midden van de brokstukken, op wat nog restte van de houten vloer, en kwam elke avond met een nieuw idee over hoe hij de volgende ochtend de heropbouw aan zou pakken. Maar telkens wanneer het eerste licht van over de heuvels tussen de bomen viel en hem wekte uit zijn roes, was alles weer vergeten en nog troebeler dan ervoor.

En de laatste, de laatste bleef niet. De ochtend na hun ruzie was hij opgestaan, had hij zijn schoenen aangedaan, wat kleren in een zak gestoken en op weg gegaan. Soms dachten de andere drie dat ze hem konden zien, wandelend boven in de heuvels, maar nooit had één van hen hem nog ontmoet en nooit was hij teruggekeerd, teruggekeerd naar wat nog restte, nog restte van hun huisje in het woud, hun huisje aan de rivier.

• AAN EEN GEDENKSTEEN •

De hemel werd versmacht door weemoed. Aaneengesmolten stellingen verrezen zwart boven de gestutte steunberen en leeggeroofde glasramen van de Notre Dame. De weg had plaatsgemaakt voor een brug, de koele zandstenen gevels voor het geluidloze stromen van de Seine.

Rechts verscheen een haag, mijn handen die streelden tussen de blaadjes, het ritselen één met het water. Een poortje. Een bordje.

“Mémorial des Martyrs de la Déportation.”

Ik wou net binnenwandelen, maar dan kwam een stem me tegemoet. Een man die omhoogklom uit het monument, verzonken aan de oever van de Seine. Bijna niets ervan was zichtbaar, enkel een witgepleisterde boord en de eerste trede omlaag. De man gebaarde me buiten, glimlachte vriendelijk terwijl hij door zijn sleutelbos op zoek ging naar de juiste.

“Ça sera pour un autre jour,”

en het slot draaide kreunend toe. Ik knikte, zijn stappen gingen de ene kant uit, de mijne de andere. En terwijl mijn vingers weer dansten van blad tot blad, herhaalde ik zijn laatste zin in gedachten. Van blad langs blad onder blad, van woord over woord naar woord, en de woorden wentelden zoals de bladeren rond mijn hand, tot ik er geen Frans meer in kon ontwaren, zelfs niet de boodschap van zijn stem. Iets anders kon ik er wel in horen. Een andere zin die tot dan toe steeds was blijven sluimeren in mijn hart.

“Und Alles Sein ist flammend Leid.”

Franz Marc

Niets anders kon ik nog horen, de laatste geschreven woorden van Franz Marc, één met het ruisen van de Seine. Hij had het neergeschreven in potlood op de achterkant van één van zijn laatste werken, *Tierschiksale, Het Lot van de Dieren*, uit 1913. Zijn hele carrière lang had de schilder niets anders gedaan dan vrolijke natuurtaferelen schilderen, blauwe reeën, gouden paarden, vosjes wegglippend tussen de felgekleurde bladeren van een eucalyptusboom. Maar toen was de Eerste Wereldoorlog aangebroken, vielen de obussen uit de hemel en staken de bajonetten opnieuw in de lucht, en wist hij niet meer hoe hij verder moest. Hoe kon hij nog

zorgeloze, dartelende herten schilderen wanneer er op datzelfde moment honderden van zijn dorpsgenoten door het ene na het andere mitrailleursalvo aan stukken werden gereten? Hoe kon hij nog? Wat kon hij nog? Wie? En toen hij uiteindelijk doorheen het raam buiten de kolonne had zien marcheren, had hij zich bij hen gevoegd voordat de laatste soldaat zijn drempel was gepasseerd. In 1916 had hij zijn dood gevonden, zoals zovelen onder hen, begraven in het slijk van het niemandsland.

Na de wapenstilstand had zijn goede vriend, Paul Klee, zijn doek teruggevonden. Het had in een brand gezeten, en een derde was voorgoed beschadigd. Maar in plaats van het te herstellen zoals het was, had hij het beschadigde gedeelte herschilderd in niets meer dan bruine kleurschakeringen, terwijl de rest van het doek in zijn originele rode, gouden, en groene tinten bleef. Tot op vandaag was er geen consensus waarom, maar volgens de bladeren kerend langs mijn hand en de smart kloppend in mijn hart, had Klee het gedaan omdat de wereld nooit meer dezelfde kleuren zou dragen, niet na alles wat er was gebeurd.

De haag maakte opnieuw plaats voor de Seine, het water, de lucht. Ze maakte plaats voor nog een ander verhaal, een andere stem, opstijgend vanuit de stroming van de tijd. De woorden van Ernst Brockmann, op twintig april nog niet droog, op

zeven juni al waarheid geworden. Het jaar was negentienzestien, drie loopgraven verderop.

Einsam im Walde blüht wohl ein Blümlein rot,
Bald, allzubald bin ich tot,
Bald, allzubalde

Fleugt wo ein Stückchen Blei,
nimmt mir mein Sorgen
Mir ist halt einerlei: heut' oder morgen

Weit, wo das Tal hinab graben drei Spaten
Graben ein Kühles Grab für ein Soldaten

Drüben im Dämmerchein, allwo im Städtchen
Weint wo im Kämmerlein irgendein Mädchen

Blüht wohl ein Blümlein rot einsam im Walde,
Balde, gar bald bin ich tot,
Bald, allzubalde

Ernst Brockmann

Een eerste sneeuwvlokje landde op het water.

- ZOON VAN HET EXISTENTIALISME -

De sneeuw viel. De sneeuw bleef vallen. Ik zag de kille mist die rond de oevers van de Seine hing, tijd voor Giacometti. Ook hij was alleen. Alleen was het voor hem al nacht. De maan was van Paisley naar Parijs gevaren, viel glinsterend in de ramen van de steegjes waar hij door slenterde op weg naar zijn studio. Normaal ging hij nooit zo laat pas op weg, maar vannacht was speciaal voor hem.

Hij was sinds die avond terug uit Londen, waar hij de opening had bijgewoond van zijn laatste retrospectieve in de Tate Gallery. Het was zesenvijftig, hij vijfenvijftig en op het toppunt van zijn roem, de naam 'Giacometti' in elke boekenkast terug te vinden, in elke galerij en elk museum. Fragiele figuren, wandelend, staand. Lege ogen in lege kassen. Armen, benen, rompen, hoofden zo fijn en slank en uitgerokken dat de meesten ervan braken terwijl ze nog in zijn atelier stonden te wachten, onafgewerkt. Ledematen gevormd uit de kronkelende kraters die zijn vingerafdrukken hadden nagelaten, als littekens in de klei en in de plaaster, als granaatinslagen in het veld. De treinrit

terug had hem aan een andere doen denken, niet eens zo lang geleden. Nog steeds kon hij de zware cadans van de stalen wielen voelen beven over de sporen. Genève – Parijs, negentienzesenveertig.

In Zwitserland hadden de wapens gezwegen, in de rest van de wereld niet. Vijf jaar lang had hij zich opgehouden in de bergen, terwijl overal elders de wielen doordraaiden, de wielen die hem nu voortsnelen over de sporen. Vanop een afstand had hij toegekeken hoe ze daar beneden dag na dag steeds minder leefden, meer beesten werden, meer vreemden. Vreemden die elkaar op elke mogelijke wijze trachtten af te slachten. De beelden die hij tijdens die vijf jaar had gemaakt, pasten samen in een handjevol luciferdoosjes. De vervreemding was nooit weggegaan. De lucifer streek over het doosje, het uiteinde van de sigaret lichtte op. Hij zuchtte, rook kringelde omhoog in de zwarte hemel die boven het steegje hing.

Hij was er, draaide zijn sleutel in het slot, stapte binnen in de kleine studio die hij inmiddels al bijna dertig jaar bezat. Stof bedekte de vloer, onafgewerkte beelden, afgebroken ledematen, werken verbrokkeld en gebarsten. Ze stonden her en der te wachten tussen de verdroogde kleikorrels, en de geur van gips vulde de atmosfeer. Het maanlicht was hem gevolgd, viel wit op het witte gips, op de klei, op het gruis. De wereld was zwart-wit geworden, als in een antieke film noir, waar we van uitgaan dat ze meesterwerken zijn, zelfs al hebben we nog maar de datum gezien, omdat vandaag niets nog voldoening lijkt te brengen en ouder altijd beter is. De deur viel in het slot. Het enkelglas trilde in de nacht.

Terwijl de zon vasthing in de mist, en de vlokken dof wentelden omlaag, las ik dat hij twijfelde. Aan de mens. Aan de wereld. Aan zichzelf. Ik las dat hij twijfelde aan zo ongeveer alles, alles dat ooit iets betekend had, alles dat vernietigd was in de rode vlag die over heel Europa geworpen was, in de kreten van de gaskamers en in de stilte die erop volgde. We wandelden tussen de brokstukken, alleen zag hij het helderst van allen. En we loofden hem ervoor.

“I know no one else so sensitive as he is to the magic of faces and gestures. He views them with a passionate desire, as though he were from some other realm. But at times, tiring of the struggle, he has sought to mineralize his fellow human beings: he saw crowds advancing blindly toward him, rolling down the avenues like rocks in an avalanche.”

Jean-Paul Sartre

Ik kon zien hoe hij met zijn vingers in het maanlicht over de kraters van zijn laatste werk ging, het werk waar hij aan begonnen was voor hij naar Londen was gereisd. Het was een man, wandelend. Nee. Schrijdend. Zijn benen gestrekt, geen knieën, de lichtste plooiing in zijn armen, naar voren geleund met zijn hele lichaam, dun en fragiel. Ik kon zien hoe zijn duim rustte in één van de holtes. Hij was er niet, nog altijd niet, nog niet in de buurt van waar hij trachtte te geraken. De waarheid. De waarheid van de wereld, van de mens, van zichzelf. Al bijna dertig jaar was hij bezig, en het voelde alsof hij nog geen stap dichterbij was gekomen. In zesenzestig stierf hij, op de plek waar hij was begonnen.

• OP DE METRO OPNIEUW •

In het afgekoelde avondlicht was de hemel grijs geslagen, en grijs waren ook de stenen, en de schoorstenen, en de rook die uit de schoorstenen kwam. Alles behalve het witte licht dat uit de metro-ingang steeg.

Op het perron stonden nog wat mensen te wachten. Enkele drugsverslaafden ook, leunend op de trappen, zonder schaamte hun aders aan het zoeken. En een drietal daklozen, verspreid over de stoeltjes, hun zakken gestapeld aan hun voeten. Ik hoopte dat ze geen ruzie zouden maken, elkaar niet op de sporen zouden duwen. Ik had er al een paar keer over gelezen. Drie doden deze maand. Ik had geen zin om nog later thuis te komen, weer eens vertragingen door te maken.

De metro piepte, de deuren sloegen dicht, nog een gedicht. *Dinosauria, We* door Charles Bukowski. De metro trok op, het perron maakte plaats voor de eeuwigdurende duisternis die onder de Franse hoofdstad lag. Ik voelde het gedaver van de wielen en de nacht omarmde me, terwijl ik raasde over de sporen, over de sporen op weg naar huis.

born like this
into this
as the chalk faces smile
as mrs. Death laughs
as the elevators break
as political landscapes dissolve
as the supermarket bag boy holds a college degree
as the oily fish spit out their oily prey
as the sun is masked

we are
born like this
into this

into these carefully mad wars
into the sight of broken factory windows of emptiness
into bars where people no longer speak to each other
into fist fights that end as shootings and knifings

born into this
into hospitals which are so expensive that it's cheaper
to die
into lawyers who charge so much it's cheaper to plead
guilty
into a country where the jails are full and the
madhouses closed
into a place where the masses elevate fools into rich
heroes

born into this
walking and living through this
dying because of this
muted because of this
castrated
debauched
disinherited
because of this
fooled by this
used by this
pissed on by this
made crazy and sick by this
made violent
made inhuman
by this

the heart is blackened
the fingers reach for the throat
the gun
the knife
the bomb
the fingers reach toward an unresponsive god

the fingers reach for the bottle
the pill
the powder

we are born into this sorrowful deadliness
we are born into a government 60 years in debt
that soon will be unable to even pay the interest on
that debt
and the banks will burn

money will be useless
there will be open and unpunished murder in the
streets
it will be guns and roving mobs
land will be useless
food will become a diminishing return
nuclear power will be taken over by the many
explosions will continually shake the earth
radiated robot men will stalk each other
the rich and the chosen will watch from space
platforms
Dante's Inferno will be made to look like a children's
playground

the sun will not be seen and it will always be night
trees will die
all vegetation will die
radiated men will eat the flesh of radiated men
the sea will be poisoned
the lakes and rivers will vanish
rain will be the new gold

the rotting bodies of men and animals will stink in the
dark wind

the last few survivors will be overtaken by new and
hideous diseases

and the space platforms will be destroyed by attrition
the petering out of supplies
the natural effect of general decay

and there will be the most beautiful silence never
heard

born out of that.

the sun still hidden there

awaiting the next chapter.

Charles Bukowski

EEN
ZAAM
HEID

• TEGENOVER EEN CAFÉ •

De metrodeuren sloten opnieuw, ditmaal achter mij. Alleen steeg ik de honderdveertig trappen omhoog. De bedelaar knikte wanneer ik hem passeerde bij het buitengaan, zijn bekertje nog even leeg als wanneer ik hem die ochtend nog had ontmoet.

Tijdens mijn rit was het grijs zwart geworden en de nacht hing als een zware sluier rond de straatlantaarns. De terrassen langs de Rue Caulaincourt zaten afgeladen vol. Al sinds ik toekwam had ik er mijn avonden willen doorbrengen, maar nooit had ik mijzelf ertoe kunnen overtuigen.

Ik hoorde ze lachen wanneer ik passeerde, de vreemden aan de tafeltjes. Ging het over mij, over iets helemaal anders, nooit zou ik het weten. Voor mij was er geen plaats aan die terrasjes. Enkel de nacht verwelkomde me.

Alleen gingen mijn passen opnieuw verder.

— EEN SLAPELOOS VERLEDEN —

Catherine Greniers vingers gleden over de lichtknop, de tl-lampen knetterden en de wereld werd opnieuw zwart-wit, film noir, en het maanlicht viel binnen, landde op de beelden, op het plaaster en de klei en het gruis, zoals het dat meer dan zestig jaar geleden ook had gedaan. Buiten zag ze Haussmanns gevels als zwijgende silhouetten binnenstaren, en de lichten van de straatlampen die in heloranje kettingen de nachtelijke stad aaneensnoerden. Het dubbelglas trilde, een brommer draafde buiten voorbij.

5, Rue Victor Schoelcher, slechts een kwartier te voet van waar Giacometti origineel zijn studio had. Alles perfect nagemaakt zoals hij het daar had achtergelaten toen een plotse hartstilstand hem vroegtijdig naar Père-Lachaise had gedragen. Muurtekeningen, onafgewerkte beelden, plaaster op de vloer, verf tegen de wanden, gruis en klei en stof, alsof zijn geest nog maar net de kamer had verlaten. Een work-in-progress, wachtend op het volgende paar handen om het werk verder te zetten, als een woonkamer, verlaten, waar de kolen nog gloeiden in de haard en de zetel nog lichtjes warm was, alsof iemand slechts tellen geleden eruit was opgestaan en naar bed gegaan, een kussen op de grond.

Catherine keek naar de beelden die kriskras in de ruimte stonden, in de benauwde drieëntwintig vierkante meter met het

hoge plafond en lekkende dak. Sinds tweeduizendachtien had de Fondation haar aangesteld als CEO, en elke keer nog kreeg ze rillingen als ze de studio bezocht. Grijs wachtte één van de beeldjes op haar aanraking, haar vingers streelden over de kraters in de verdroogde klei, over de littekens die zijn koude handen hadden achtergelaten wanneer ze elke keer opnieuw meer en meer klei hadden weggescheurd van het ding dat nauwelijks nog een mens genoemd kon worden. Nauwelijks breder dan haar pink was het, ter hoogte van zijn middel. Als een twijgje dat elk moment in tweeën gebroken kon worden, door een misplaatste voetstap, een kei, of zelfs gewoon de wind. Vaak had hij zelfs zoveel klei of plaaster van zijn beelden weggescheurd dat ze in tweeën waren gebroken, een arm verloren of een hoofd, en in de stapel gruis belandden die zijn vloer van muur tot muur bedekte. Haar duim rustte in één van de holtes. Het was een wonder dat er iets van was overgebleven.

“I was happy with them,
but they were made to last only a few hours,”

Alberto Giacometti

kon ze nog net lezen op één van de bordjes die ter uitleg aan de muur waren gekleefd, grijs en korrelig in het karige licht. Hij was als een pianist die na elk concert zo snel mogelijk het podium verliet, om terug naar huis te keren en in de taxi al een nieuwe compositie te bedenken, steeds op zoek. Ze staarde naar de onafgewerkte beelden in het koude, melkwitte maanlicht, naar de ijzeren stangen die nog zonder plaaster of klei aan het wachten waren, aan het wachten op zijn toets en zijn scheuren, het oneindige scheuren en uiteenrijten van hun lijven. Afscheuren, uiteenrijten, breken. Vrouwen steeds staand, mannen immer schrijdend. Afscheuren, uiteenrijten, breken. Lang en smal, uitgerokken, verminkt, lege ogen in lege kassen. Afscheuren,

uiteenrijten, breken. Wat was het dat hij al die jaren had gezocht? Afscheuren, uiteenrijten, breken. Ze las nog één van de bordjes, amper kon ze het nog lezen, haar duim nog steeds in één van de holtes verzonken, alsof het haar vinger was die de afdruk had gemaakt.

*“Art interests me greatly,
but truth interests me infinitely more,”*

Alberto Giacometti

Afscheuren, uiteenrijten, breken.

Ze keek naar de tafel die centraal in de ruimte stond, zwartgeverfd hout, houten sculptuurstokjes, een halve buste, een arm, gebroken plaaster. Verflekken die ze de restaurateurs zelf had zien uitvoeren, met een borsteltje en wat water, en een uitvergroete foto in de hand. Alles was perfect zoals hij het had nagelaten, gerecreëerd, verzegeld, opgesloten in een glazen capsule waar de tijd zijn werk nooit meer zou kunnen storen.

Haar hand verliet het onafgewerkte beeldje, gleed over het stof dat op tafel lag. Ze bedacht zich hoe hij hier Samuel Beckett had ontvangen, de kringen van hun wijnglazen diep in het hout gedrenkt, en Matisse, Stravinski en Sartre, maar ook Marlène Dietrich, de actrice, en misschien hadden ze zelfs op deze tafel ooit gevreeën, terwijl thuis zijn vrouw Annette lag te slapen, alleen in hun koude bed. Heel het kruim van Parijs was langs zijn studio gepasseerd, was gekristalliseerd, in de valse waarheid die hier naar voor was geschoven, in de tafel met de valse verfspetters waar haar handen nu op leunden. Hoe was een man die zulke deprimerende beelden maakte, ooit naar de top van de maatschappij geslingerd? Had hij dan toch de waarheid gevonden, zonder dat hij hem zelf ooit had gezien? Zonder dat zijn handen ooit rust hadden gevonden? Afscheuren, uiteenrijten, breken.

Eén beeldje trok haar aandacht, een buste bovenop een oude kast. Het was één van de topstukken, de kleine plaasteren weergave van een man, Diego, Giacometti's broer. Een hoofd als een mes, verdwijnend in de zwarte leegte errond, alsof hij was platgereden door een vrachtwagen, of met zijn hoofd onder de daverende wielen van een trein had gelegen, een trein die naar het oosten ging.

Toen ze nog curator was, had ze gelezen dat hij de grenzen had afgetast van wat sculptuur betekende, dat hij de menselijke figuur had teruggebracht, dat zijn werk de perfecte verwoording was voor de leegte die was gevolgd op het trauma van de Tweede Wereldoorlog. Maar er was meer, iets dat hem unieker maakte dan uniek, iets dat ervoor zorgde dat mensen vandaag nog steeds bereid waren meer dan honderd miljoen neer te tellen voor zijn werk. Het iets dat sluimerde in de kraters die zijn handen hadden geslagen in de klei en in het plaaster. Het iets dat verzonken was in de duisternis van Diego's holle wangen, dezelfde duisternis die ook buiten lag, in de silhouetten van Haussmanns gevels,

"...always mediating between nothingness and being,"

Alberto Giacometti

starend diep naar binnen, tot in haar hart. Hoe weinig was er nog overgebleven na die treinrit? Wat was een mens nog? De wereld? Hijzelf? Hoe weinig was zij nog? Hoe weinig was zij. Ze keek naar het gereedschap dat lag opengesperd op tafel, mooi uiteengerold door de restaurateurs, alsof Giacometti nog maar net de deur uit was, en met het aandoen van zijn jas de koker die ze normaal bijeenhield, had omvergestoten. De toppen van haar vingers rolden ze uiteen, lieten ze wentelen over het zwartgeverfde tafelblad, tot ze één van de stokjes vastnam en omhooghield, tot vlak voor haar ogen. Ze keerde het heen en weer tussen haar vingers, zag hoe de verfstreken haar hand besmeur-

den, bespiedde het alsof het één of andere magische toverstaf was waarmee ze de hele wereld naar haar hand zou kunnen zetten, waarmee ze Marlène Dietrich hier op tafel zou kunnen toveren. Ze wist dat hij vaker niets meer dan zijn handen had gebruikt in plaats van zijn hele arsenaal aan gereedschap, maar dit was al dat er nu nog van hem restte, al waar ze het mee zou moeten doen.

Ze keek rond in de muffe studio, zag het bed in de hoek, verdoken in het duister, zag de beeldjes op de kasten, op de schappen, op tafel en op de grond. Ze zag de armen zonder pleister, de hoofden zonder lichaam, de schrijdende mannen zonder ledematen zwevend in de leegte balancerend op doorgebogen ijzerdraad. Nooit had hij het gevonden, bedacht ze zich, nooit. Nooit een antwoord, nooit een stap verder. Onafgewerkte beelden, de hele studio vol, en de wereld buiten die nog even vreemd leek als ervoor. De silhouetten van Haussmanns gevels, binnenstarend tot in haar hart. Ze kon de twijfel voelen knijpen in haar longen, voelde de haren op haar armen zich rechtten, voelde de koude steeds strakker snijden rond haar nek. Er is een leegte die enkel de meest wanhopigen konden voelen, ze voelde hem nu.

Tok.

Tok.

Tok.

Het druppelen van een kraan die niet vast genoeg gesloten was, een poeltje stagnerend onder in de porseleinen wasbak, rimpelend bij elke slag. De duisternis die zich opensperde, haar lokte richting de lekkende kraan in het midden van de nacht. Ze begreep niet waarom ze het nooit eerder had gehoord.

Ze voelde de druppels glijden over haar vingers, voelde ze zwellen in het kuipje dat haar handen hadden gemaakt. Ze keek naar het water, zag zichzelf, golvend op het zwart. Het water dat Giacometti gebruikt had tijdens zijn werk. Het water dat zijn

beelden leven had gegeven. Ze opende haar handen, liet het water terug verder stromen. Het was aan haar om zijn werk verder te zetten.

Tok.

Tok.

Tok.

Tok.

Ze zocht een pak gips dat tegen de muur stond.

Tok.

Tok.

Ze had het pak gips gevonden, ze scheurde het open, nog poeder, niemand die doorhad dat het geen originele zak was. Ze zocht een kommetje om er wat in te doen.

Tok.

Tok.

Kommetje gevonden, wat verdroogde, oude klei eruit kieperen op de vloer.

Tok.

Tok.

Tok.

Kommetje gevuld met gips, hakken hakkend haastig over de cementen vloer.

Tak.

Tok.

Tak.

Tok.

Tak.

Tok.

De druppels vielen één voor één in het poeder. Als zand in de regen werd het mul en stroperig. Ze zette het neer in de wasbak, liep terug naar tafel. Het stokje lag terug in haar hand, de verplekken vonden hun eigenaar terug.

Ze roerde door de smurrie, maakte het stijver, terwijl de kraan bleef druppelen en de druppels zich bleven vermengen met het gips.

Het was nat genoeg, stijf genoeg. Ze draaide de kraan dicht, stevig ditmaal. De druppels zwegen, zoals Hausmanns gevels zwegen, nog steeds binnenstarend in de echt, onechte studio, zoals Giacometti's woorden vereeuwigd in de bordjes.

Tak.

Tak.

Ze zette het kommetje neer op tafel. Roerde nog een laatste keer door de pap, nam een beetje op haar vinger, smeerde het open tegen het eerste beeldje dat haar vinger tegenkwam. De schrijdende man, zwevend, met bloot ijzer voor benen. Het plaaster gleed genoegzaam over de ijzerdraad, verborg ze mooi onder het klare, witte licht van de klare, witte maan. Nog een vingervol, algauw zou hij terug kunnen stappen.

Tok.

Tok.

Tok.

Het druppelen hervatte, en met een ruk draaide ze haar gezicht naar de kraan, de kraan die ze dacht gesloten te hebben, met het topje van haar neus stootte ze tegen het gips. Het beeldje wankelde, kantelde, ze vloekte, en het viel op de grond, spatte in honderd stukken vaneen. Gruis viel tussen gruis, plaaster tussen plaaster. Enkel ijzerdraad bleef nog over, gewrochten in onherkenbare kronkels. En zij, alleen in Giacometti's studio, met het maanlicht en de silhouetten en de twijfel die ze maar niet afschudden kon.

Tok.

Tok.

Tok.

Tok.

• OP DE HOEK VAN MIJN BUREAU •

De sleutel draaide in het slot. De negen vierkante meter duisternis die ik mijn thuis noemde. Op het kleine klappbureautje zag ik een zin geschreven, op de hoek van een kladblad.

*“Neem haar weg, neem haar mee,
de diepe weemoed van de waarheid.”*

— NACHTELIJKE ONTMOETINGEN —

“...the sculpture I wanted to make of that woman, it really was the way I saw her very precisely at the moment I noticed her in the street, some distance away. I therefore tended to make her the height she was when she was that far away... It happened on boulevard Saint-Michel at midnight. I could see this huge blackness above her, and buildings.”

Alberto Giacometti

Catherine sloot de deur achter zich. De sleutels tot de studio rinkelden nog wanneer haar hakken de eerste stappen zetten in de nacht. De kraan had ze niet meer toe kunnen draaien en het druppelen van het water in de wasbak was haar zelfs tot hier blijven volgen.

Tok.

Tok.

Tok.

Ze stak de sleutels weg in haar handtas, het rinkelen hield op. Het druppelen niet, en ergens wist ze al dat het nooit ophouden zou, hoe ver ze ook zou weglopen van de kraan. Ze had het

gehoord, en nu zou haar hart het nooit meer kunnen vergeten. Het zou vervagen wist ze, zoals een oude wonde vervaagt tot het kleinste litteken, maar nooit zou het haar verlaten, steeds zou ze het blijven horen, fluisterend in haar achterhoofd, waarheen ze ook ging.

Ze zette haar hakken terug in beweging. De strakke silhouetten van Haussmanns gevels volgden haar terwijl ze over de betonnen stoeptegels richting het metrostation liep. Vavin, lijn vier. Het zou haar rechtstreeks tot haar appartement leiden. Montmartre en de vredevolle lichtjes. Zelfs nog op dit uur.

De nacht van Montparnasse slokte haar op, zoals het dat ook met Giacometti had gedaan, alleen of in gezelschap. Vrienden hadden hem de reputatie gegeven van het licht van de avond te zijn, dat sinds zesenzestig niet meer brandde. Terwijl haar hakken verder doolden door de stad, herinnerde ze zich de avonden die ze samen had doorgebracht met haar vrienden, hier, in Parijs. Toen ze achttien was, was ze er komen studeren, aan het Louvre, dan de Sorbonne, en geen moment had ze eraan gedacht om terug te keren naar Lyon, haar geboorteplek. Het voelde alsof ze al haar hele leven in Parijs had gewoond. Elk hoekje kende ze, elke wijk, elke straat, elke winkel. Er waren maanden die voorbijgingen zonder dat ze iets nieuws te weten kwam over Parijs, haar stad en haar thuis, de plek waar ze zich steeds zo geborgen had gevoeld, de stad van haar hart. Als ze ooit al heimwee had gehad, was het wanneer ze elk jaar met kerstmis haar ouders bezocht in Lyon, en ze elke seconde verlangde om terug opgeslokt te worden door de nachten van haar stad, haar thuis. Ze dacht terug aan de avonden aan de kades van de Seine, terwijl de lichtjes in de reflectie van het water één voor één begonnen schitteren, keuvelend met haar vriendinnen, over het schoolwerk waar ze geen zin in hadden, over de jongens waar ze stiekem verliefd op waren, een fles Bordeaux waar ze elk om beurt uit dronken, een pizza aan de kant waar ze

af en toe een hap van namen. Urenlang hadden die afspraakjes steevast geduurd, en nooit was ze niet als laatste gebleven.

Ze glimlachte terwijl ze eraan terugdacht, terwijl haar stappen kuierden over het trottoir. De meeste van haar vriendinnen van toen waren intussen verhuisd. Eén naar Toulouse. Een ander naar Nice. Twee, samen zelfs, ze had het nooit vermoed, naar een klein dorpje ergens in de Auvergne. Eén was ook, net als zij, in Parijs gebleven, maar daar had ze niet veel contact meer mee, buiten het jaarlijkse koffietje dat ze deelden. Hoewel, nu ze eraan dacht, besepte ze dat het vorige inmiddels al meer dan twee jaar geleden was. Wie weet woonde ze zelfs nog in Parijs. Ze was al zestig intussen, de tijd liep aan een ander tempo dan toen.

Ze passeerde de lege vitrines van een horlogewinkel. De lege vitrines van een juwelier ernaast. Elke avond voor ze afsloten, werd alles in een kluis achteraan de winkel gelegd, wist ze. Ze had het eens iemand zien doen, onhandig reikend vanachter de etalage met een wit handschoentje aan. Vroeger werd het niet gedaan, bedacht ze zich nu, ze wist niet meer wanneer het ooit begonnen was. Haar passen waren vertraagd zonder dat ze het door had gehad, en voor even bleef ze staan, wachtend voor de lege vitrines van de horlogewinkel en de lege vitrines van de juwelier ernaast. De lichten brandden nog in beide etalages, maar ze wist niet wat ze zouden moeten tonen. De lege bronzen rekjes, die voor zes uur nog vol juwelen hadden gehangen? De kleine buste die met naakte hals en zonder hoofd elke passant aanstaarde? Ze begon zich wat vreemd te voelen, schuifelde wat met haar voeten over de betontegels, wou weer vertrekken, naar de metro en haar appartementje, Montmartre en de vredevolle lichtjes, maar werd dan weer tegengehouden, door haar eigen blik, geketend aan het traliewerk dat de voordeur versperde. Haar handen streelden het staal, terwijl ze stilletjes tegen de valpoort fluisterde

« Est-il vraiment devenu si dangereux ici ? »

Geen antwoord. Ze keek omhoog, naar het silhouet van Hausmanns gevel, en verder, naar de hemel die nooit donker werd. Feloranje was ze vannacht, gisteren iets geler. Ze zuchtte, liet haar vingers één voor één de tralies verlaten, draaide haar laarsjes en wandelde verder.

Ze passeerde een restaurantje, niet veel verder dan de lege vitrines van de horlogewinkel en de lege vitrines van de juwelier. Het was al gesloten, zag ze, de meeste stoelen stonden al op de tafels, de tafels aan de kant geschoven, en het licht was al uit. Nee. Niet alle licht. Helemaal vanachter in het restaurant zag ze nog twee mensen zitten, een man en een vrouw, onder de enige lampenkap die nog koper kleurde en niet zwart. De eigenaars, waarschijnlijk, die de laatste administratie afhandelden met de ene hand terwijl ze met het andere de restjes van het laatste avondmaal opaten dat er die avond was geserveerd. Morgen zouden ze opnieuw beginnen, aan dezelfde dag, en op het einde weer aan die tafel zitten, onder de enige lampenkap die nog koper kleurde, met het laatste avondmaal van die nacht. Ze bleef kijken, staarde nog iets dieper, zag nog een derde persoon, een reflectie, zichzelf. Het was alsof ze mee aan tafel zat bij hen, mee de laatste restjes at en de centen telde, zoals een hond tevreden het laatste beetje vlees afkluipt van het bot. Alleen zat zij niet mee onder de lampenkap, maar in de schaduw, tussen de stoelen die al op de tafels stonden en de tafels die aan de kant geschoven waren, buiten, in de nacht. De man had haar blik gevonden, ze had te lang zitten staren. Opeens stond hij tegenover haar, aan de andere kant van het glas, tikkend op de glazen deur, iets roepend dat ze amper kon verstaan, en gebarend dat ze zo snel mogelijk moest vertrekken. Ondanks haar verwarring aarzelde ze niet, en snel verdween haar reflectie van het glas.

Ze was er nu bijna. Vavin, lijn vier. Terwijl ze de hoek omsloeg zag ze in de verte een schim opduiken, een hand misschien, gigantisch dan wel, en even reusachtige bloemen erin. Ze kende het niet, herkende het niet, liep weer verder terwijl de schim al achter het volgende huis verdween. De metro-ingang, het vertrouwde, witte licht dat over de witte tegels kaatste, het piepen van de poortjes, het geluid van een aankomende trein. Snel haastte ze zich over de trappen omlaag.

Nog maar net was ze binnen gespurt of de deuren sloten zich. Een stukje van haar mantel was blijven steken tussen de deur, maar na wat wrikken kreeg ze het los en zette ze zich neer. Op haar na was de wagon volledig leeg. Gelukkig. Ze haalde haar gsm naar boven en scrolde wat, vloekte intern op het felle tl-licht van de trein dat haar scherm onduidelijker maakte. Na enkele tellen vond ze toch een liedje, stak ze haar oortjes in, liet ze haar blik wegdwalen naar buiten, naar de volkomen duisternis van de metrogangen. Opnieuw zag ze zichzelf, starend naar haarzelf, starend naar haar ogen die staarden in de hare. Ze glimlachte even, haar glimlach verdween, het druppelen kon ze weer horen, het druppelen van de kraan.

Tok.

Het duister buiten werd weer lichter. De volgende halte. Haar reflectie verdween. Een man stapte op, stapte op in haar wagon. Nu waren ze met twee. De pieptoon van de deuren die aankondigde dat ze gingen sluiten. De deuren die zich sloten. De wielen die weer in gang werden getrokken. De metro was weer op weg. Nog drie haltes.

Ze zag hoe hij naar haar toe wandelde, zag zijn vettige, ongekamde haar, de zakken die hij meesleurde, het lege, papieren bekertje dat hij vasthield, ze zag zijn glimlach die ze snel vermeed, waarop ze weer opzij keek uit het raam. Niets te

zien, enkel duisternis. Ze hoorde hoe hij tegenover haar kwam zitten, hoe hij de eerste woorden brabbelde van het tekstje dat hij had leren opzeggen, hele dagen lang, wanneer hij van metro naar metro dwaalde.

« Si vous souhaitez me donner un peu d'argent, ne serait-ce que quelques centimes, ou un ticket resto, un morceau de pain, un sandwich, ou même de l'eau, je vous en serais très obligé. »

Ze voelde zijn blik priemen tussen haar vingers waarmee ze haar ogen afschermdde terwijl ze naar buiten aan het staren was. Ze hoorde het lege, papieren bekertje wrijven tussen zijn handen. Ze hoorde zijn afwachting, de spanning in zijn hart dat ze zelfs leek te kunnen horen kloppen tot hier.

De metro vertraagde opnieuw, duister werd weer licht. Ze haalde opgelucht adem, nu zou hij veranderen van wagon, op zoek naar iemand anders om geld van af te troggelen. Zo ging het altijd. Elke avond. Elke dag. Hij bleef zitten. De pieptoon ging weer af, de deuren sloten zich, de wielen draaiden en vertrokken waren ze opnieuw. Nog twee haltes.

Ze hoorde hem zuchten, hoorde zijn schoenen schuifelen over de hardplastieken vloer. Nog steeds hield ze haar blik onafgebroken naar buiten gewend, maar voorzichtig opende ze haar vingers een beetje, staarde ze vanuit een ooghoek naar de sjofele man die tegenover haar zat. Hij zag er oud uit, te oud om nog te bedelen, grijze strepen liepen door zijn haar. Ze zag hoe hij met zijn handen langs zijn stoppelbaard ging, als om toch zeker te zijn dat er geen langere haartjes uitstaken. Zijn laatste beetje eerbaarheid, een scheermesje tussen de hopen stinkende kleren en overtijds voedsel. Ze zou niet trappen in zijn val. Ze voelde de metro opnieuw vertragen. Nu zou hij toch naar buiten gaan? De pieptoon, de deuren, de wielen. Opnieuw bleef hij

zitten. Het daveren van het treinstel op de cadans van de nacht. Nog één. Nog één tot ze weer veilig was.

Nog steeds zag ze hem vanuit haar ooghoek zitten tegenover haar, starend. Naar wat? Naar haar? Ja, naar haar, natuurlijk! Naar haar handtas, haar kleren, misschien zelfs naar wat eronder zat. Geen stap was te ver voor hun soort, niet als ze zo laag gevallen waren als hij. Het duister werd weer licht, de trein vertraagde, stopte. Eindelijk, ze was er.

De deuren openden, ze wachtte even, wachtte nog langer, keek nog snel even op naar de man die voor haar zat, de grijze strepen in zijn haar, het lege, papieren bekertje in zijn handen, hoorde dan de pieptoon, spurtte naar buiten. Haar voeten waren nog maar net op het perron of de deuren sloten alweer achter haar. Het was de enige manier om ervoor te zorgen dat hij haar niet ging volgen. De motor loeide, de wielen zetten zich terug in beweging. Daverend gleden de raampjes aan haar voorbij. Ze zuchtte. Veilig, eindelijk veilig.

Vermoeid sleurde ze zich over de trappen naar boven, strompelde ze door de klapdeurtjes naar buiten, terug de nacht in. Bijna was ze terug thuis, terug thuis in Parijs. De laatste straten, het laatste stukje nacht. Haar hakken hakkelden weer over de tegels.

Tak.

Tak.

Tak.

Tàk.

Haar hakken waren niet alleen. Ze versnelde haar pas een beetje, zag al de volgende straat, haar straat, de straat van haar thuis, maar de andere passen versnelden ook. Ze ging de hoek om, hield zich vast aan een verkeerspaal terwijl ze draaide. Niet ver meer. Sneller.

Ze zag haar deur al, de duisternis van de portiek, gehaast sloeg ze haar handtas open, zocht de sleutels, vond ze, draaide

ze in het slot. Zonder adempauze glipte ze door de deur naar binnen, sloeg ze die zinderend dicht.

In het duister van de hal kwamen haar passen tot rust, de andere hoorde ze verder draven, als een bezetene, aan haar deur voorbij, ze hoorde ze wegsterven in de nacht. Veilig, eindelijk veilig. Ze zuchtte, zakte neer op de koude tegels van de hal. Parijs, haar thuis.

Tok.

Tok.

Tok.

Tok.

• ACHTER HET SCHERM •

Buiten brandden de lichtjes, hierbinnen niets dan de blauwige schijn van mijn laptopscherm. Een tekst lag voor me. Woorden die ik niet meer begreep. De restjes van het avondeten koekten aan in de pot.

Even zette ik mijn koptelefoon af, hoorde ik opnieuw de ondraaglijke stilte die de eenzaamheid koesterde. Het kraken van de plankenvloer onder mijn schuifelend stoeltje, mijn vingers ongeduldig tokkelend over het plastic tafelblad. Ik hief even mijn gsm op totdat ze oplichtte, geen meldingen. De nacht perfect stil.

Voor even zag ik mijn vriendin, op datzelfde moment, in de weer met haar eigen werk. Ik zag mijn ouders, alleen in de zetel thuis, hun ogen halfopen, hun gezichten verlicht enkel door het flikkerende schijnsel van de televisie. Ik zag mijn zus, starend naar de regendruppels tokkelend op het raam en de nacht erachter die geen bezoekers meer zou brengen. Ik zag mijn broer, even eenzaam

als zij. En ik zag mijzelf even ver van elk van hen,
met een onmetelijke afstand tussen iedereen in.

MACHTE
LOOS
HEID

• VOOR EEN HEK •

Ze waren hier.

Het was ergens midden november, en voor mijn verjaardag waren mijn familie en vriendin naar Parijs afgezakt voor het weekend. Het was ochtend en ze hadden net bericht gegeven dat ze mij opwachtten in het derde. De vroege sneeuw van ervoor was weer geruimd voor regen en de zoom van mijn broek werd al doorweekt terwijl ik mij haastte naar de metro.

Onder de grijze hemel zaten de terrasjes nog steeds vol, zelfs op dit uur. Druppels rolden langsheen de randen van de afdaken, vielen als een scherm tussen hen en mij. Enkele tellen later kwam ik bij de metro-ingang aan, bleek die gesloten te zijn.

“mouvement social”

Een A4'tje tussen de tralies van het rolluik gepropt. Geen idee hoe ik nu nog bij mijn familie zou

geraken zonder uren te laat te zijn. Ik draaide me om, staarde verslagen voor mij uit, terwijl de grijze regen rond me neer bleef vallen.

Het was pas toen dat ik zag dat de bedelaar er ook was, er nog steeds zat, op dezelfde plek als immer, het papier van zijn lege bekertje wak van het water, zijn blote voeten rood van ontbering. Hij knikte zoals steeds. Ik knikte terug, liep weer weg, zocht een andere route op mijn gsm.

— TREDE NA TREDE —

Terwijl ze nog neerzat, trok Catherine haar hakken uit, nam ze ze vast in één hand, trok ze zichzelf omhoog aan de klink. Haar blote voeten lieten hun glimmende markeringen achter op de tegels, vonden het hout van de trap, haar hand de leuning, en stap na stap sleurde ze zich omhoog. Even keek ze op, zag ze de nacht zich uitbreiden, trede na trede, helemaal tot het hoogste van de trappenhal. Maar de lichtknop raakte ze niet aan, van licht had ze even genoeg.

Elke keer ze op het punt kwam waar de trap zich keerde, zoals alle oude trappen van alle oude gebouwen dat doen als haarspeldbochten helemaal omhoog, keek ze door het kleine raampje dat uitgaf op de binnenkoer. Ze keek naar de andere gebouwen die errond stonden, het handjevol ramen die ook nog verlicht waren, de hemel erboven nog even heloranje als ervoor. Ze hoorde iets, kinderen spelend, een bal kaatsend over een cementen vloer. Ze hoorde hen lachen, en voor even stopte ze, stopte ze aan het raampje, het derde verdiep intussen al, en probeerde ze omlaag te kijken, naar de binnenkoer en de cementen vloer, waar ze de kinderen hoorde spelen. Zien kon ze hen niet, maar naar hen luisteren wel, en luisteren deed ze.

De bal kaatste opnieuw, twee paar voeten schraapten over het cement, ze lachten, zij lachte, ze verloor haar gedachten, haar

angsten voor even, starend uit het raam. Oh, de nachten in Lyon.

De krekels, de warmte, de wijn bij lamplicht op het terras van haar ouders. Ze kon de geur ruiken van het woud, fluisterend in de verte, en de hars die van de schors liep tot diep tussen de naalden op de grond. Ze glimlachte, haar ogen wat vochtig. Wanneer zou het opnieuw kerstmis zijn?

Een schreeuw doorbrak de droom. Het was bedtijd. De bal stopte met kaatsen, de voeten schuifelden met weezin terug naar binnen. Alleen was ze opnieuw, met haar ellebogen op de vensterbank en het raam had al zijn betovering verloren. Verder sleurde ze zich omhoog, trede na trede.

Het vierde verdiep, mensen die ze niet kende.

Het vijfde, evenmin.

Het zesde, hier had ze eens zout geleend, van welk van de twee naamloze deuren wist ze niet meer.

Het zevende, even vreemd als alle verdiepen ervoor.

Het achtste, het hare, van Catherine Grenier, en nog iemand, nog een vreemde, al was ze stiekem wel jaloers op zijn kitscherige deurmat met 'I love Paris' erop. Ze stak de eerste sleutel in het slot onder de klink, draaide, duwde vermoeid tegen de deur, de deur bleef waar ze stond. Ze zuchtte. In haar verwarring was ze vergeten de twee andere sloten eerst te openen, één boven, en één onderaan de deur. Ze bukte zich, knersend keerde ze de sleutel in het slot. Ze stond weer recht, vond de andere sleutel, draaide het andere slot open. Nu de klink opnieuw, et voilà, thuis, haar huis dan toch. Strompelend viel ze vooruit in bed.

"If you sit for me, you become a perfect stranger,
even if I know you."

Alberto Giacometti

• IN SCHADUW •

De drukte van de RER. De ene trein na de andere aangespoelde reizigers verdelend over de uithoeken van Parijs. Ik in het midden van die drukte, verdwijnend tussen de opeengehoopte jassen en mantels die als schimmen over de overvolle perrons dwaalden, steeds dichtter zwervend naar de sporen toe, sommigen al op het randje van vallen.

Over enkele minuten zou mijn trein toekomen, zou hij me brengen naar de overkant van de Seine vanwaar het nog een kwartier wandelen zou zijn naar de plek waar hopelijk nog steeds mijn familie op mij wachtte. Thuis zou ik dan zijn, voor even weer thuis. Bij de mensen van wie ik hou. Bij mensen die geen absolute vreemden waren.

Ik voelde de ellebogen in mijn rug, de massa die me bijna omverduwde. De trein was er.

Build me a cottage deep
In a forest, a simple, silent home,
Like a breath in a sleep,
Where all wish may be never to roam
And a pleasure all smallness may keep.

A palace high then build,
With confusion of lights and of rooms,
A strange sense to yield,
Whither my desire from the cottage's glooms
May go, to return, unfulfilled.

Then dig me a grave,
That what cottage nor palace can give
I at length may have,
That the weariness of all ways to live
May cease like the last of a wave.

Fernando Pessoa

— DE STEM IN DE RADIO —

De kraan druppelde nog even na, weerkaatste tussen de betegelde wanden van de minuscule douche. Het was al een kwartier geleden sinds haar natte, naakte voeten opnieuw de tegels hadden verruild voor het parket, maar nog steeds lag ze in bed. Haar haren waren nog nat, lagen uitgespreid over het kussen dat ze langzaam koud kon voelen worden van het vocht. Niets meer dan een handdoek bedekte haar naakte lichaam. Het donsdeken lag onder haar, en ergens voelde het wel vreemd om er niet onder te liggen, maar ze vond het wel goed zo. Het paste. Het paste bij alles wat er die avond al was gebeurd. Het beeldje en de kraan en de druppels die maar bleven vallen, het verleden dat ze bijna vergeten was en de lege vitrines en het restaurant en de man op de metro. De man die haar had proberen bestellen, de man aan wie ze maar net was ontsnapt, voor er een ander was opgedoken, een ander die haar had proberen vermoorden. Nog steeds kon ze zijn voetstappen horen, zijn voetstappen in de nacht, vermengd met het eindeloze druppelen van de kraan, als het tikken van een klok, als het wentelen van de tijd. In één slag gooide ze haar horloge van het nachtkastje. Eindelijk rust.

Ze sloot haar ogen, gleed even weg, maar dan hoorde ze de radio zoemen, het lichtste fluisteren van een presentatrice, nauwelijks hoorbaar. Ze had haar blijkbaar vanochtend nooit afgezet, en de hele dag moet ze hebben zitten doorspelen terwijl zij

aan het werk was. Ze had geen zin om meteen weer recht te staan, dus liet ze het even lopen, en nog net kon ze het horen, horen wat er speelde.

Het was een oud liedje, van toen zij nog jong was. Ze kon niet zeker zeggen welk het was, daarvoor stond het te stil, maar in één klap werd ze teruggeworpen naar die avonden aan de kades van de Seine, het keuvelen, het fluisteren, het lachen, de pizza en de wijn. Ze miste hen, haar vriendinnen. Ze miste de tijden toen ze nog elke avond iets te doen had buiten koken, wat schrijven, antwoorden op mails van deze of gene. Ze miste de tijden toen alles nog bijzonder was en nieuw, toen ze alles nog proefde en alles nog rook, toen ze Parijs nog niet kende, en ze bij elke hoek die ze omsloeg een beetje meer verliefd werd op de stad, haar thuis. Ze hield van die tijden. Ze had ervan gehouden. Vandaag kon ze van niets meer houden. Alles liep zoals het liep en alles ging wel goed. Ze had een prestigieuze job, een mooi appartement, groot aanzien binnen de kunstwereld. Ze had meer dan waar ze ooit op gehoopt had. En toch, toch wou ze dat ze terug kon naar die tijden, die tijden aan de kades van de Seine.

Zelfs nu nog kon ze de emoties voelen van toen. Haar eerste kus, een jongen op wie ze al een jaar smoorverliefd was geweest, de jongen die haar uiteindelijk bedrogen had na een maand samen te zijn. Haar gebroken hart. De pijn. De nachten die ze alleen had gezeten, huilend, slaand tegen de muur, tegen haar bureau, haar vuisten die blauw zagen, die vroegen om meer. Nog meer pijn, nog meer huilen. Een telefoontje in de nacht, spijt achteraf. De jongen die terugkwam. Haar hart nog harder gebroken de week erop. Uiteindelijk had ze haar tranen niet meer kunnen verbergen, was ze in huilen uitgebarsten tijdens de les. Al wenend was ze naar buiten gelopen, had ze haar vuisten tegen de kluisjes geramd, nog meer gehuild, in elkaar gezakt,

naar buiten gestaard, naar de hemel boven Parijs. Parijs was er altijd voor haar geweest.

Haar vriendinnen ook natuurlijk, ze waren mee uit het auditorium gelopen, omhelsden haar terwijl ze nog steeds neerzat, haar hoofd tegen de koude kluisjes geleund, haar ogen geworpen op de stad. Maar zij waren weg nu, verspreid over het land en Parijs was er nog steeds. Op een manier was Parijs haar echte, eerste liefde geweest. De Seine, de kades, en de Bordeaux. De lichtjes, Montmartre, en de smart. Maar ook dat was nu van haar weggenomen. Hoeveel zou ze er wel niet voor geven om de pijn van toen te ruilen voor de leegte die ze nu voelde, al dertig jaar lang. Niets nog was er. Ja, ze kon nog glimlachen, en ja, soms had ze nog een traan, maar lachen en huilen zoals toen had ze nooit meer gedaan, nooit meer had ze nog dezelfde vreugde of wroeging gevoeld in haar maag. Buiten nu. Het was al laat. Heel laat.

Een stem in haar zei dat ze best haar ogen kon dichtdoen en in slaap kon vallen, om morgen weer op tijd te kunnen opstaan en terug te keren naar de studio waar ze die avond maar net aan was ontsnapt. Het was de stem die ze al dertig jaar was gevolgd. Het was de stem die haar de deugd van de leegte had ingepreut. Het was de stem die haar Parijs altijd als haar minnaar had voorgesteld, terwijl ze die liefde al lang verloren was. Vandaag had ze de werkelijkheid gezien, in de vitrines, in de metro, in de straten zelf. Geen tel langer zou ze nog luisteren naar die stem. Ze sperde haar ogen open, zag niets dan duisternis, stond op.

• LANGS LEGE GEVELS •

Mijn broer zei iets, mijn zus lachte luid, in mijn hand lag de warmte van mijn vriendins liefde. We liepen een eindje achter hen. Volkomen stilte.

Gevel na gevel schreed aan ons voorbij als beloften die nooit waren ingelost, als gedachten die nooit volledig zijn bewaard. Vergeten herinneringen.

Op enkele plekken kwam ik ze tegen, even mijn vriendins hand lossend om een foto te nemen en dan weer verder dwalend, achter gebroken hoop aan. Ik kwam ze tegen op de meest willekeurige plekken, in het hoekje van een kerk, in een doodlopende straat, tegen een gevel hoog in de lucht waar niemand ze las. Want ondanks hun eeuwige inkerving in de steen, bleven ze voor eeuwig uit eenieders gedachten, als kaarsvet gestold op de kandelaar.

Mijn vaders tedere ogen keken me berouwvol aan, voor hij zich weer omdraaide en alleen voorop verder wandelde.

En het verleden werd killer dan ooit.

— VANUIT HET KEUKENRAAM —

Vanuit het keukenraam zag ze de lichtjes van de stad. De heloranje hemel erboven. De zwarte daken. Het licht dat hier en daar nog vanuit een raampje neerviel tot op straat. Nachtuilen, zoals zij, of mensen met kinderen, kinderen die getroost moesten worden. Een prostituee misschien ook, werkend vanuit een kleine zolderkamer. Of een immigrant die zijn burgerschapsaanvraag probeerde te verstaan. Een schrijver. Een muzikant. Een schoonmaakster die zich al klaarmaakte om naar één van de kantoorgebouwen in het westen van de stad te vertrekken, en een bewakingsagent, die al zijn hele leven lang in hetzelfde kantoorgebouw als zij patrouilleerde en nu nog even zijn das aan het rechtekken was. Misschien kenden ze elkaar wel, misschien waren ze geliefden of zelfs getrouwd, of misschien waren ze gewoon vreemden voor elkaar, zoals iedereen hier een vreemde was voor alle anderen.

Het springen uit de metro, het rennen door de straten. Ze voelde hoe de doodsangst van een halfuur geleden terug begon te komen, hoe het steeds strakker spande rond haar lijf. Ze wierp de handdoek af. Iets minder nu. Diep ademde ze in, en weer uit. Was dit hoe hij altijd was geweest - in, en uit - haar Parijs, haar thuis? Voorovergebogen leunde ze met haar beide handen op het graniet van het werkblad, voelde ze de koude van de steen op haar palmen. Het was als de kluisjes waar ze haar hoofd tegen

had geleund zo veel jaren terug terwijl ze huilde, toen en nu, en haar tranen landden op het graniet van het tafelblad.

Tok.

Tok.

Ze snikte, nam de waterkoker vast, probeerde wat uit te schenken in een kop, maar liet hem vallen, het deksel sprong eraf, water liep over het parket.

Ze snoot haar neus, maar de tranen liepen verder, over de rimpels van haar wangen, over het topje van haar neus, over haar oude handen die het water dat uit de waterkoker was gelopen vergeefs probeerden op te deppen met een vaatdoek.

Tok.

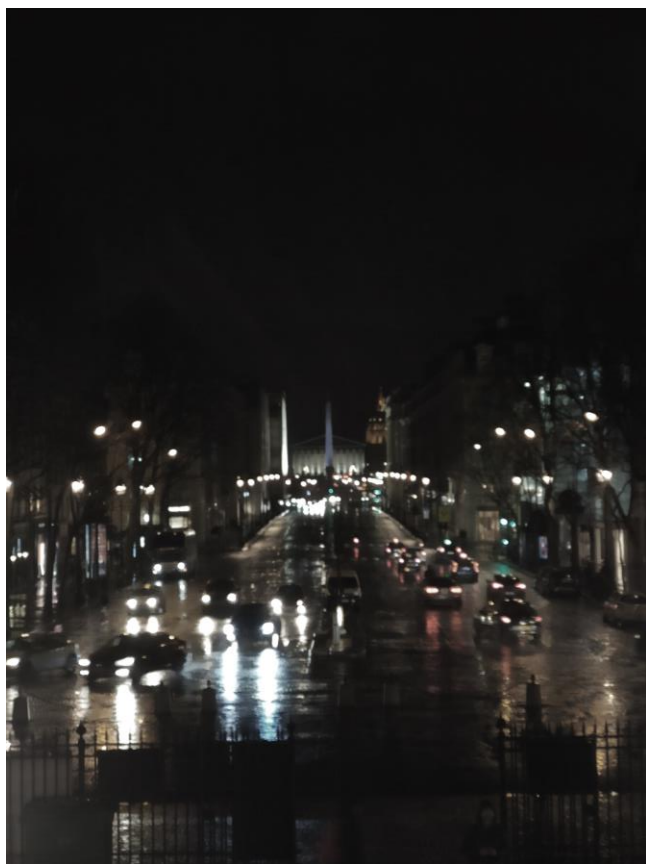
Tok.

Tok.

Een schreeuw. Nu huilde ze oprecht. Nog één, jammerend, krijsend, luider. Nog één, nog luider. Ze huilde alsof ze de laatste dertig jaar niet meer had gehuild, ze weende alsof haar hele wereld was vergaan, alsof het de liefde terug zou brengen waar ze zo naar snakte. Ze zakte terug neer, haar rug tegen de keukenkastjes, haar knieën opgetrokken tot tegen haar borst. Waar was de liefde naartoe gegaan? Een schreeuw, een jammeren dat verder deinde na haar kreet. Wat was er van haar thuis geworden? Stille opnieuw, snikken. Nergens in het gebouw hoorde ze beweging, of onrust, of nog maar het lichtste, bezorgde fluisteren van iemand die haar had gehoord. Alleen was ze, volstrekt alleen. Ze snikte. Alleen in een stad die niet meer van haar hield.

• ONDER DE LICHTJES •

Het werd avond. Het werd nacht. De lichtjes van Parijs begeleidden me terug naar huis. Mijn vriendin zou bij me blijven slapen, de rest van mijn familie had kamers geboekt in een motel ergens aan de rand. De warmte van de stad ontving ons.

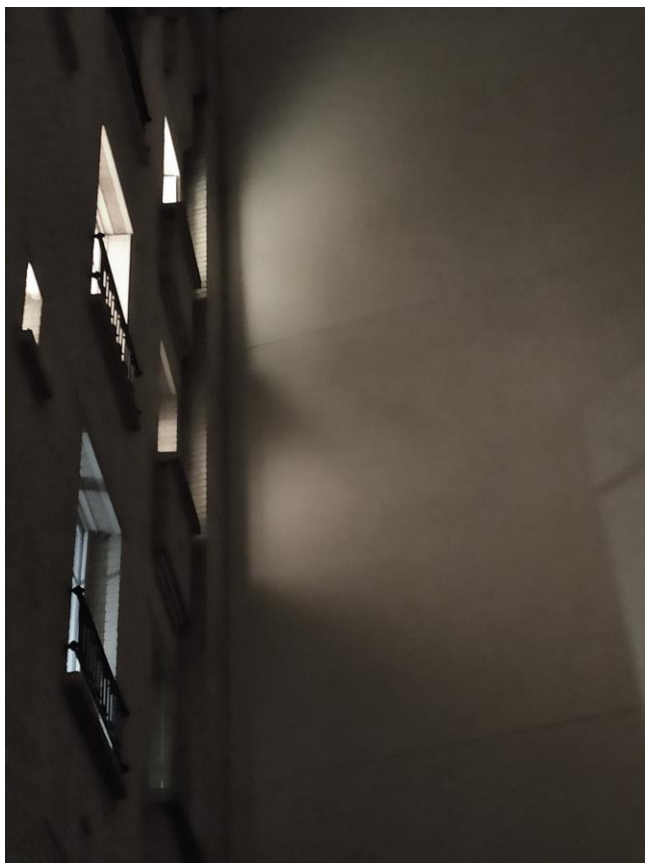

— DE LICHTJES EN DE SEINE —

Ze schreeuwde opnieuw, haar handen balden zich tot vuisten, sloegen tegen de keukenkasten. En opnieuw, en opnieuw, en opnieuw, en opnieuw, en opnieuw, en opnieuw, en opnieuw, tot ze zo veel zeer deden dat ze ook daarvan moest wenen. Ze veegde haar tranen weg, snikte, veegde de nieuwe tranen opnieuw weg, dacht terug aan de eerste keer dat ze haar Parijs had ontmoet. Haar thuis. Haar lief. Ze hadden afgesproken in het Gare de Lyon.

Het was het eind van de lente en al bijna acht uur 's avonds, wanneer de schaduwen al begonnen te lengen en ze de straten één voor één vulden, terwijl de zon nog net boven de daken tuurde en de paar onschuldige wolkenlierten in de hemel rood en geel en roze kleurden. De trein die haar vanuit Lyon had gevoerd, was nog maar net aangekomen in het station of ze spurtte naar buiten, de grootste glimlach op haar gezicht die ze ooit had gehad. Ze wist toen dat het er belachelijk uitzag, maar het kon haar niet schelen, zo gelukkig was ze op dat moment, terwijl haar hakken afdaalden uit de trein en landden op het perron, klaar om hem eindelijk te zien, haar Parijs, haar prins. Ze had lang genoeg gewacht.

Nog voor ze hem zag, rook ze hem. De geur van kerselaars in bloei, van de lichte zeebries die over de Seine waaide. Toen al was ze verliefd. Ze zag hem iets verderop, wachtend op het

perron, en meteen sloeg ze aan het blozen, was haar glimlach nog groter geworden, hij was zo mooi toen. Nooit had ze iets mooiers gezien. Niets minder dan een god. En het was op haar dat hij wachtte.

Ze wachtte nog even voor ze naar hem toe ging, deed nog even alsof ze hem niet herkende, alsof ze iemand anders was, een ander meisje dat net de trein had genomen vanuit Lyon, een ander meisje dat voor andere redenen naar Parijs was gekomen, voor andere zaken dan verliefd te worden. Maar dan zag hij haar, en alles was perfect.

Hij nam haar mee, en zij volgde, met haar hand in de zijne. En alles voelde zo vertrouwd en zo goed en zo perfect, wanneer ze praatten en wanneer ze wandelden en wanneer ze lachten, synchroon zoals enkel melige, verliefde koppeltjes dat kunnen, en ze genoot van elke tel.

Hij nam haar mee naar de Jardin du Luxembourg, een tentoonstelling over Mucha, en het was als in een droom, meer kijkend naar elkaar dan naar de posters, meer starend in elkaars ogen dan lettend op wat er op de bordjes stond.

En toen ging het museum sluiten, nam hij haar mee naar de Notre Dame, terwijl de avondkille al inzette maar hij haar warm hield onder zijn jas. Hand in hand huppelden ze tussen de pilaren, onder de gewelven, langs de glasramen waar ze samen lang door starden, speurend naar het laatste avondlicht dat weggleed onder de daken.

En toen het al laat geworden was, en de lichtjes begonnen te schitteren uit de ramen, had hij haar meegenomen naar de kades van de Seine, met een fles Bordeaux en een pizza om te delen. Ze kwamen dichterbij, zij nam zijn hand vast, hij kwam nog dichterbij, haar lippen raakten de zijne. Hun eerste kus, de enige waar ze ooit echt iets om gegeven had. En de wereld was perfecter dan ze ooit had kunnen worden.

Maar lente werd zomer werd herfst en dan winter, en ergens was ze hem verloren, haar liefde en de zijne. Ze keek naar buiten, zag de lichtjes, zag de Seine, en ze huilde. Parijs, haar grootste liefde, niets meer dan herinnering, en een gebroken hart.

• LANGS RODE WOORDEN •

“On ne rentre pas dans un monde nouveau sans effraction.”

Rode graffiti op de zoveelste lege gevel, de laatste herinnering aan een onbewogen dag. Naast mij deinde de ademhaling van mijn vriendin kalm en langzaam. Boven mij staarde het volmaakt, witte plafond naar mij zoals ik staarde naar haar. Toen ik de woorden had gelezen, was ik vervuld geweest van woede, hoop, de kracht van mijn vuisten die zich balden. En zoals steeds was ik er simpelweg aan voorbij gelopen, lag ik nu met mijn ogen open, de ganse nacht lang, terwijl buiten de lichtjes fonkelden.

ONDERWORPEN

WAT
DE TIJD
VERVAAGT

• OVER DE KASSEIEN •

Het waren de laatste dagen, de laatste uren. Mijn valies lag opengespreid op de vloer, de laatste kleren was ik aan het wegsteken. Op mijn bed lagen nog enkele stapels boeken waar ik nog een zak voor zou moeten vinden, ik geloof niet dat ik er ooit één van heb opengeslagen. Ik trok de rits van het valiesje dicht, kantelde het recht tegen het bed. Mijn handen gingen even door de kast op zoek naar de bewuste zakken, maar dan werden ze zwakker dan anders, vielen ze slap terug naast mijn lijf. Het zou wel even kunnen wachten.

Het was pas vanavond dat mijn ouders mij zouden ophalen, maar mijn maag rommelde al bij de gedachte aan een middagmaal. Zonder nadenken opende ik de koelkast, kwam tot de conclusie dat ik ze die ochtend al had leeggemaakt en gekuist en alles wat er nog in stond, had weggesmeten en in een vuilzak op de gang gezet. Vermoeid trok ik opnieuw mijn mantel aan, mijn sjaal, trok de deur achter mij toe, wandelde de acht verdiepen omlaag.

Mijn voeten vonden vaste grond. Het kleine binnenpleintje lag er nog steeds even verlaten bij, de barsten in de cementen vloer nog steeds even veel gevuld met verdroogd, zwart pek glinsterend onder de langzaam verdampende regen. Een seconde op de knop en de poort zoemde open. Mijn hakken hakkend over de kasseien waar ik zo aan vertrouwd was geraakt. Beneden, aan de voet van de heuvel, lag de winkel, een laatste keer omlaag alleen.

De deur zwaaide opnieuw open, de boeken nog steeds even ongeruimd op bed. Zonder zelfs nog maar mijn mantel uit te werpen, scheurde ik de verpakking van de diepvriespizza open, stak ik hem in de microgolf die bij gebrek aan beter ook dienst kon doen als oven.

Met natte schoenen klom ik in bed, staarde ik voor een laatste maal door het raampje naar de stad die mijn thuis was geweest voor het laatste halfjaar. Ik zag de kasseien waar ik zonet over had gewandeld. Ik zag de lichten van de winkel op het einde van de laan. Ik zag de grijze, zwarte, bruine daken nog steeds even anoniem. Ik zag de gordijnen voor mijn blik gesloten. De torens van Saint-Denis in de verte. De ringweg als een korset rond de stad gespannen. Beneden wandelde nog iemand, een oude man. Zijn passen van vertrouwde eenzaamheid vergezeld. Zijn bruine mantel gebogen tegen

de regen, tegen de wind, door ouderdom. In zijn tas zag ik zijn boodschappen zitten. Een stokbrood doorbuigend van het vocht. Een diepvriespizza zoals de mijne.

De microgolf stopte met zoemen.

“Ping!”

Ik zag mijzelf in de weerspiegeling van het raam.

— EN ALLES VLOEIDE WEG —

En ik zag nog iets anders, iemand. De wind die voor honderd mijl onbelemmerd over de vlakke raasde. De hitte die zinderde in dansende golven boven de gebarsten grond. Bruinrode heuvels, een verlaten vallei. Een huisje in het midden van die leegte. Een man, alleen, schilderend in dat huisje.

Hij nam het penseel tot aan zijn oog, controleerde vanop afstand elk hoekje van het doek. Nauwkeurig als een ingenieur ging hij de lijnen af, op zoek naar fouten, plaatsen waar de lijnen niet perfect kaarsrecht waren, waar een verdwaald haartje van zijn penseel net iets buiten de randjes had gekleurd. Pas als hij er absoluut geen zou vinden, zou hij verder gaan. Pas dan, en geen tel eerder. Toen hij na twee minuten nog niets had gevonden, legde hij zijn penseel neer. Hij wist niet waarom hij nog zo perfectionistisch was. Toch, sommige gewoontes stierven niet. De hitte drong ook tot hier binnen, kleurde de rug van zijn hemd donkerblauw. Met zijn ruwe handen streek hij zijn grijze haar naar achteren, depte met zijn mouw het zweet op dat parelde op zijn voorhoofd. De rieten stoel kraakte wanneer hij zich erin neerzette, fijne druppeltjes lauw bier rolden over zijn kin.

Vierenvijftig jaar geleden was hij de reeks gestart. Zijn *Displacement Paintings* had hij ze genoemd. Grijze lijnen op wit. In cirkels, in rechthoeken, in alle sequenties en reeksen die hij zich had kunnen inbeelden. Lijnen zonder betekenis, zonder

inhoud. Geen vergezochte betekenis, geen diepgewortelde symboliek. Simpelweg niets. Niets meer dan verf, grijze lijnen op wit.

Buiten, door het raam, zag hij de terracotta vlakke zich oneindig ver uitspreiden, steile heuvels aan weerszijden, slechts hier en daar een plukje verdord gras in de verdroogde aarde en niets meer dan dat. Het leek wel alsof hij zichzelf verbannen had, maar het was wat hij altijd had gewild. Een plek vol niets. Hij herinnerde zich nog de dagen voor zijn vertrek. Zijn studio in New York, zijn studio in L.A. De exposities die hij elk jaar gaf. Een okerrode stofwolk blies voorbij het glas. Het was wel elke dag dat hij de drukte van The Village miste, en de ideale leegte van die drukte, de leegte die hij hier was komen zoeken, als een kluizenaar in de woestijn, te verbitterd om terug te keren.

Hij nam nog een teug van zijn bier, keek vanop zijn stoel omhoog naar de ezel waar zijn doek nog stond. Nummer drie van vandaag, het ging vlotter dan gisteren. De derde reproductie van zijn originele *Displacement Paintings*, zijn odes aan de leegte, helemaal gereed om aan de muur te verschijnen van de zoveelste verzamelaar. Zoals al het andere, waren ook zij nu werkelijk leeg geworden. Niets meer dan stof, opgestoven door de wind.

• DOOR HERINNERINGEN •

Ik probeerde terug te denken aan de allerlaatste minuten, mijn laatste blik op Parijs wegrijdend met mijn ouders, maar niets zag ik, niets meer dan fragmenten, scherven, de splinters die in mijn voeten waren blijven steken van de plankenvloer van mijn kot. De tijd had alles meegenomen, en er waren niets meer dan schetsen die mij restten. Zwarte lijnen op een blad. De laatste herinneringen, onaf.

Mijn raam.

Mijn straat.

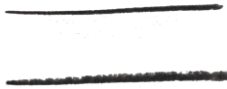

Mijn straat.

Het winkeltje waar ik elke dag ging.

Het café waar ik nooit heb gezeten.

De basiliek boven de daken.

De metro.

Mijn school.

De mensen die ik nooit heb gekend.

Parijs.

•

WAT
DE WIND
VERGRUIST

— DE RUST DIE IN RUÏNES LIGT —

Boven de autosnelweg kwam de sneeuw in zwermen terug. Terwijl de wereld buiten in een volkomen waas herviel en de wagen mij en mijn verleden meedroeg over het asfalt, dreven mijn gedachten terug naar de eenzaamheid in de woestijn, de kluizenaar-kunstenaar aan zijn ezel. Heizer was zijn naam. Alleen in de ruïne die wij ervan hadden gemaakt. De laatste in het rijtje onttooverden. De laatste dwalend in een huis dat maar geen thuis wou worden, in een stad waar hij nog steeds een vreemde was. Ook al had hij haar zelf geschapen.

Het was *City* waar hij wandelde, zijn levenswerk in de woestijn van Nevada, taluds van aarde en beton, een dagreis van elk ander teken van leven verwijderd. Ook daar sneeuwde het, en Heizer zag de aarde bedekt worden met een dun laagje overal waar hij keek, terwijl zijn passen hun zwarte afdrukken nalieten in het zand. Hij wachtte even, keek omhoog, naar de wervelende hemel die kolkte als de zee bij storm, en sneeuwvlokken nestelden zich in zijn wenkbrauwen, vielen op zijn lippen, zijn ingevallen wangen. Hij sloot zijn ogen en voelde de koude zijn leden bedekken, voelde hoe de sneeuw langzaam een masker trok over zijn gelaat. Maar niet lang bleven zijn gedachten bij de kilte van de sneeuw, voor ze opnieuw wegdreven naar elders, naar vroeger, naar de regenwouden van Midden-Amerika, naar de

tempelruïnes van Chichen Itza. Naar hemzelf, verdwalend tussen de stenen en de bomen, op zoek naar zijn vader.

Hij was hem ergens kwijtgeraakt bij een splitsing zo'n tien minuten geleden, toen hij links was afgeslagen en zijn vader rechts. Waar die splitsing nu alweer was, was hij al lang vergeten, en waarom hij op dat moment precies besloten had om zijn vader toch niet te volgen, kon hij zich ook niet meer herinneren. Misschien had hij hem willen verrassen, misschien wou hij gewoon even alleen zijn. Hoe het ook zat, hij was hem kwijt nu, en genoeg had hij van de eenzaamheid en de stilte die hem overal volgde en hem opwachtte achter elke hoek. Opvallend stil was het, nu hij eraan terugdacht, en geen enkele andere toerist was er te bespeuren. Toegegeven, het was de vroege jaren '60, en het toerisme in de streek was nog niet zo uitgeperst als vandaag, maar toch. Geen stemmen, geen gekuier, geen fotocamera's die met hun flitsen de wereld vulden. Stilte, als van een graf, en het fluisteren van de bomen dat hem achtervolgde waar hij ook ging.

Het verdorde, gemanicuurde gras dat overal rond de ruïnes groeide, smoorde zijn stappen terwijl hij zich verder haastte tussen de rotsen en de stenen, op zoek naar ook maar iets dat op zijn vaders aanwezigheid zou wijzen. Maar toen hij na nog een kwartier niets van hem had gezien, zette hij zich neer in het kortgemaaide gras, zuchtte en veegde met de rug van zijn hand het zweet van zijn voorhoofd dat de brandende middagzon hem had geschonken.

Hij keek omhoog naar de ruïne die voor hem lag, grijze kolommen, zwarte strepen van verwerking door de regen afdruiwend van de afgebroken kapitelen tot ergens halverwege, en de heldere, blauwe hemel erboven, op de plaats waar ooit een dak had gezeten. Hij vroeg zich af wat het ooit geweest moet zijn, want voor vijftig meter liep de zuilenrij door naar links en naar rechts, en minstens drie rijen was het diep. Er was werk in

gestoken, maar het zweeg. Ondanks de uitleg die zijn vader hem gegeven had op het vliegtuig, had hij geen idee wat het zou moeten voorstellen, wat het ooit had kunnen zijn. Misschien lag het aan het feit dat hij nooit naar zijn vader geluisterd had, terwijl hij door het raampje naar beneden keek, de grond zag verdwijnen, het tarmac, dan de stad, vervolgens het hele land en dan de oceaan, tot er enkel nog wolken waren, en hij, varend tussen de hemel en de lucht. En hoewel het zicht niet sprak, had hij er toch naar geluisterd, de stem van zijn vader vergeten en gezwegen, starend naar de wereld die verhuld aan hem voorbijging, tot ze enkele uren later weer afdaalden, door het wolkendek braken en door de droom evenzeer. De oceaan kwam terug, dan de aarde, en de stem van zijn vader nog steeds verderbrabbelend over het razen van de motor. Hij zag het oerwoud naderen, en de wielen vonden het tarmac opnieuw. De geur van verbrand rubber, het vliegtuig dat stopte, een trapwagentje dat kwam aantijden vanuit een hangar.

De grijze kolommen staarden hem nog steeds even begripeloos aan. Nog steeds brandde de zon zo hevig als toen hij was gaan zitten. Iets kleins en oranje lokte zijn blik, iets onderaan één van de kolommen, tweede rij. Van hier kon hij niet zien wat het was, het was al een wonder dat hij het had opgemerkt, zo klein was het. De stilte volgde hem terwijl zijn schoenen rit-selden door het verdroogde gras, dan klakten op de stenen, zijn nagels over één van de kolommen schraapten terwijl hij zich bukte om het op te rapen. Het was een boekje, niet groot, flinterdun. Een beknopte reisgids, in het Frans. En hoewel hij geen woord Frans kende, herkende hij wel de naam die in geel-zwart gevlekte panterletters op de voorkant stond gedrukt:

“Palenque.”

Hij had zijn vader er al vaak over horen spreken,

“the city of the snake!”

Robert Smithson

Michael zette zich neer in de schaduw van één van de kolommen, sloeg de eerste bladzijde om, terwijl zijn voorhoofd zich in een steeds diepere frons trok bij elk Frans woord dat hij tegenkwam. Nog meer dan waarom iemand ooit Frans zou verkiezen boven Engels, vroeg hij zich af waarom het hier lag en welke toerist het hier had achtergelaten, het hier had verstoep voor hem om te vinden. Misschien had de Fransman in kwestie simpelweg bij de boekenwinkel de verkeerde gids gekocht en had hij het hier pas opgemerkt, wanneer hij doorhad dat geen van de foto's uit het boekje dat nu in zijn handen lag, overeenkwam met alles dat hij rond hem zag. Misschien had hij het toen in woede op de grond gegooid, het gezaag van zijn vrouw aanhoord en verder gesjakerd, onder de blakende zon van de kaalgeslagen jungle. Of misschien was het een uitnodiging, had hij het hier met opzet gelegd, voor de volgende opmerkelijke geest die zou passeren. Wat het ook was, hij sloeg de volgende bladzijde om, nog meer Frans dat hij nooit zou begrijpen. Nog wat verder, enkele foto's die op zich wel van ver nog leken op wat hij hier zag, dus zo fout was de Fransman nu ook weer niet geweest. Een plannetje. Een weg slingerend als een slang doorheen het groengekleurde regenwoud. Bruingeverfde kliffen in een perspectief dat hij niet helemaal begreep. Gele tempeltjes als stempels in het woud. Hij zocht naar iets dat leek op waar hij nu was, een zuilengalerij, iets langwerpigs, met het topje van zijn vinger gleed hij wat over de bladzijde, daar!

“Tempel dees inscriptions,”

linksboven van

“le palees,”

het grootste bouwwerk op de kaart. Daar zou hij eerst naartoe gaan. Al snel vond hij het, verscholen achter de zesde serie zuilenrijen, en al na enkele minuten stond hij aan de basis van haar steile trappen, starend omhoog. Wat dit dan was, wist hij ook niet. Een tempel, misschien, maar voor wie? Leven goden voort zelfs al worden ze niet aanbeden?

Wat hem nog het meest opviel, was hoe proper de stenen waren. Toegegeven, zoals bij de zuilen waren ze zwart vanboven overlopend in grijs, maar geen sprietje onkruid kon hij zien, geen losse steentjes op de treden. Het was alsof ze bevroren waren in de tijd, onder een glazen stolp gezet, onder de spotlights van een museumvitrine bleven voortschitteren voor bezoeker na bezoeker na bezoeker, terwijl iedereen verdwaalde in zijn eigen dromen over wat ze konden zijn, en hij in geen. Michael wist niet wat het was, maar hij wist het ook wel. Hij zag het enkel niet. Hij herinnerde zich sommige dingen die zijn vader hem had verteld, over offeringen en priesterkastes, en bovenaan de trap kon hij nog net iets onderscheiden wat op een altaar leek. Maar hoe zeer hij zich ook concentreerde op de stenenhoop die voor hem stond, de stenen bleven dood, even betekenisvol als de hoop steengruis die achterblijft na afbraakwerken. Hij voelde zich schuldig voor zijn gebrek aan inbeeldingsvermogen, voelde zich schuldig tegenover de duizenden mensen die hun leven gegeven hadden voor wat dit ooit betekend had, en bleef staren naar de stenen, in de hoop om iets te vinden dat hem opeens zou zeggen: dit ben ik! Maar toen na vijf minuten nog steeds niets was gekomen, sloeg hij het boekje weer open en wandelde hij verder, over het graspleintje heen, naar de volgende structuur waar hij niets van zou begrijpen.

“XIV”

Een open veld, een muur aan elke kant, een ring die uitstak uit beide muren, met een slangenmotief versierd. Het moet iets betekend hebben vroeger, het was te precies om willekeurig te zijn, maar het enige waar hij nu aan kon denken was hoe het leek op een reusachtig fietsslot, of een lus waaraan vrachtschepen zich konden vastketenen bij storm.

Ze waren stenen, niets meer, en hoewel hij wist dat er ooit duizenden, zo niet miljoenen levens rond deze stenen hadden gedraaid, waren ze nu irrelevant geworden voor hem, niets meer dan een voorbijgestreefd relikwie dat voor niets meer zou kunnen dienen dan het haardvuur voeden. De levens die zich er hadden afgespeeld waren al honderden jaren vergeten, de stenen hadden geen functie meer, en op het kaartje had het er leuk uitgezien, maar nu hij het zo zag was het niets meer dan een groot en leeg grasveld, perfect gemaaid voor de leren schoenen van de toeristen die met busjes aan kwamen rijden vanuit het hotel even verderop.

Van wat zijn vader hem verteld had, wist hij dat voor dit land talloze oorlogen gevochten waren, mannen hun ingewanden verloren hadden op het slagveld, neergestoken door een speer, of al kreunend werden geraakt door de derde pijl. Vandaag diende het voor niets meer dan een fijn namiddagje en wat familiekiekjes, en een plek voor het hotdogstandje om het vuile water te dumpen. Als ze nog leefden, zouden de Maya's elke toerist levend offeren op hun altaar. Nu wist men niet eens waar hun graven lagen.

Michael kamde zijn vettige haar wat naar achteren met zijn handen, bladerde wat verder door het boekje, zag nog meer van dezelfde ruïnes die zelfs dat niet meer konden genoemd worden. Pagina twintig, eenentwintig, tweeëntwintig, allemaal dezelfde hopen bouwafval. Drieëntwintig had geen fotootje, spijtig, vierentwintig en vijfentwintig dan weer wel. Zesentwintig, in zwart-wit. Hij stopte. De ruïne amper zichtbaar. Bomen overal

errond, wortels die groeiden tussen de stenen door. Snel bladerde hij terug naar het kaartje, zocht hij het nummer, zette zich aan het wandelen. Dit zei wel iets. Deze stenen waren niet dood.

Er stond een man op, een vrouw iets verder. Ordinaire toeristen, waarschijnlijk, maar op een andere manier ook niet. Op een manier leken ze er thuis te horen, evenzeer als de Maya's voor hen, terwijl ze kuierden door de overgroeide toegangspoort en zich een weg baanden door de struiken omlaag. En hoewel hij ook hier niet wist waarvoor het diende, voelde hij toch dat het daar thuishoorde, in tegenstelling tot de afgestofte ruïnes op de vlakgemaakte velden vanwaar hij kwam. Zij hadden geprobeerd de tijd te weerstaan, maar deze niet, deze was er één mee geworden, even geworteld aan het woud en het land als de bomen die er groeiden, en de bloemen die er elke maand ontluikten en bloeiden en weer verwelkten na een tijd, en de apen die tussen de takken slingerden, en de slangen die zich een weg baanden over de grond. Het leefde, de ruïne, zoals een rotswand waar een bron uit ontspringt, en de vraag

“waarom”

kwam niet meer in hem op. Het was er, het hoorde er, het was er altijd geweest. Het was de aarde zelf.

Hij keek op uit het boekje. De schaduw van het oerwoud omringde hem. Lianen, mossen, een vreedzaam beekje kabbelend tussen de gevallen bladeren. De vogels en de wind. Zijn adem ontspande, hij lachte. Thuis. De stem van zijn vader kapte door de struiken als een machete.

“There you are, Michael! Come, we're going home.”

Le temple le plus éloigné de ce groupe est peut-être le plus intrigant car nous pouvons voir comment il a été construit. Le toit en forme de peigne s'est écroulé de

longtemps et même les arches Korbél sont visibles tant que la base pyramidale s'est effondrée d'un côté. La disposition du temple est semblable à celle des deux au

• ONDER HET OOG VAN GOD •

“De heer zij met u.”

“En met uw Geest.”

De priester gebod ons weer te zitten. De uitvergrote foto van mijn grootmoeder leunde ongemakkelijk tegen haar kist, bijna op het punt van vallen. In mijn schoot vouwden mijn handen zich ineen. De priester ratelde verder.

Mijn grootmoeder had een excuus gehad om alles te vergeten. Dementie. Toen ze negentig werd, herkende ze enkel nog haar naam in het glazuur van de taart, een week voor ze stierf wist ze zelfs dat niet meer. Dementie, een vreselijker ziekte bestaat er niet, omdat het zelfs de gratie van de dood slechts in stukjes schenkt, week na week een beetje meer, tot er niets nog overblijft van de persoon die ik ooit zo goed kende, niets meer dan een lege huls, een gevilde huid, ogen die naar nergens leidden.

Ik zag haar lippen die zich krulden in een lach.

Het was gisteren, drie weken na Parijs. Het was negen uur. Ik legde de laatste meters af naar de universiteit. De betonnen straattegels waren intussen zo vertrouwd geraakt als het linoleum van mijn eigen kot. Ik stond op het punt om via de deur naar de fietsenstalling binnen te gaan, het was sneller dan via de hoofdingang, efficiënter, maar dan stop-te ik. Ik zag het kleine, groene deurtje waar de verf hier en daar alweer loskwam, ik zag de afgrijselijke gele tegels die de gang erachter haar uitzicht gaven. Nee, ik zou de omweg nemen. Twintig seconden verder over de betonnen straattegels, door de grote poort naar binnen. De grijze kolommen begroetten mij zwijgend, nee, niet zwijgend, ze praatten. Ze fluisterden in honderd talen tegelijk, ze waren Babylon en alles wat erna is gekomen, ze hadden een verleden en droegen die met trots op hun huid. Mijn vingertoppen gleden voorzichtig over de oppervlakkige canelures als om ze niet te wekken. Mijn ogen gleden omhoog, naar hun gevederde kronen van acanthus. Elke dag stonden ze hier, wanneer ik binnenging, wanneer ik buitenging, wanneer ik een maquette nog maar net kon dragen op weg naar een presentatie, wanneer ik bedroefd terugkwam, of in extase. Steeds waren ze er, en alles hadden ze meegemaakt. Zwijgend, sprekend, en soms had ik geen oog voor hen, dat is zeker waar, soms was ik te veel afgeleid door mijn eigen kleine bekommernissen of ideeën, maar wanneer ik ze wel zag, wanneer ik even mijn ogen opwierp, weg van

mijn voeten schuifelend over de tegels, hadden ze gesproken. Wat kon ik niet precies zeggen, maar er was een gemoedelijke fluïstering die enkel graniet kon herbergen, een stem die zei

“er is meer.”

Sinds enkele jaren waren ze ons vak na vak aan het overplaatsen naar een campus ergens buiten de stad. Naamloze blokken uit de jaren tachtig en nieuwe van vorig jaar. Eerst was ik nog een beetje opgewonden, nerveus, benieuwd naar wat het nieuwe leven daar voor mij in petto zou hebben. Maar dan werd maandag dinsdag en dinsdag woensdag en woensdag donderdag en donderdag vrijdag en was de week voorbij zonder dat ik ook maar één moment had gewacht, ook maar één tel even was gestopt, had nagedacht, gekeken. Er was niets meer om naar te kijken. Wat was er nog, buiten de genadeloos efficiënte ontwikkeling van een leven dat ooit vol verwondering zat?

Ik zag de rimpels in haar wangen waar de schaduw in verdween.

Het was gisteren, drie weken na Parijs. Het was zes uur in de namiddag. De laatste van mijn vrienden waren net toegekomen, ik zag ze naderen over dezelfde betonnen straattegels die voor de oude universiteitspoort lagen. Ze hadden alletwee hun zonnebril op, ik was de mijne vergeten. En terwijl zij aanschoven aan het terrasje waar ik met twee

andere vrienden al een halfuurtje zat te keuvelen over niets dat er echt toe deed, keek ik omhoog, sloot ik mijn ogen, zag ik de zon haar beste lichtspel geven van rood en blauw en geel en groen in de duisternis van mijn gesloten leden. Op zijn minst was de zon er nog. Op zijn minst was zij nog niet verhuisd naar een campus buiten de stad.

Cocktails aan vijf euro, een speciale actie. Over een week zou het café sluiten. De huur was te duur geworden, de uitbaters hadden een mooie prijs gekregen, hun tijd was voorbij. Vijf jaar, al bij al nog redelijk voor een locatie als deze, in het centrum van de stad. Ik voelde het goedkope plasticen terrasstoeltje doorbuigen terwijl ik verder naar achter leunde. Het voelde zo nostalgisch aan, even vertrouwd als mijn grootmoeders armen. De kans was groot dat ik achterover zou vallen als ik nog verder zou leunen, maar misschien zou ik mij dan voor even weer kind voelen. Misschien dat de slag tegen mijn hoofd voor even alles weer los zou schudden, mij zou bevrijden uit de dagelijkse sleur waarin vijf euro voor een cocktail het hoogtepunt was van de maand.

Maar dan hoorde ik mijn vrienden lachen, zette ik mij terug recht, zag ik de glimmende logo's van Gucci en Paco Rabanne op de beentjes van hun zonnebrillen, en lachte mee. Waarmee, geen idee.

Ik zag het moedervlekje, net iets boven haar lip.

Het was gisteren, drie weken na Parijs. De klok sloeg middernacht. Mijn sleutel draaide in het slot,

de deur viel achter mij dicht. Ik gooide mijzelf in de zetel, nam mijn gsm weer boven, negeerde het berichtje dat vroeg om nog eens af te spreken. Ik las wat dingen op Facebook, dingen die ik de seconde dat ik de app sloot meteen weer vergat, zag een melding, nog een berichtje. Eén van mijn moeder. De vastgoedmakelaar was gepasseerd, het huis van mijn grootmoeder zou voor driehonderdduizend kunnen verkocht worden, misschien zelfs een beetje meer als ze eerst alle meubels weghaalden voor ze de foto's namen.

Mijn grootmoeder had een excuus gehad om alles te vergeten. Ik niet, en toch gebeurde het. Wat ik wou was slechts een voetnoot.

Niets zag ik nog. Het laatste van mijn grootmoeders lach, vergeten, voorgoed.

“Gaat nu allen heen.”

“Wij danken God.”

De klokken luiden een laatste maal.

— DE TIJD DIE ALLES MEENEEMT —

Heizer voelde hoe de vlokjes smolten in zijn haar. Hij zag *City* rond hem, de taluds, de geharkte aarde, de sneeuw die alles bedekte onder hetzelfde witte laken, de hemel die alles verzwolg. De horizon was niet meer. Al was wit. Maar in het wit zag hij nog iets anders, voorbij de sneeuw en voorbij de aarde, in de kaders van beton die alles omlijstten als waren de kunstmatige duinen schilderijen uit steen en zand. Een raam, het zijne. Een warme gloed die van binnen tot buiten gleed.

New York, negentienvierenzeventig, en de kerstverlichting hing al in de straten. Buiten sneeuwde het, hij zag de wind wervelen in de vlokken voorbij het raam, zag de koude in haar blauwe sluier de nacht inzetten. Maar binnen was het warm, en het warme licht van de staande lamp in de hoek vulde de kamer met amber en ambrozijn. Hij voelde de warmte van haar hand op zijn knie, de warmte van haar lach. Hij lachte terug. Voetstappen naderden, haar hand gleed terug weg, haar lach werd een verlegen glimlach opnieuw.

Twee glazen wijn, een sofa, en een derde glas dat rondzwierf, de hapjes droeg, zich neerplofte in een éénzit in de hoek. Hij was in gesprek met één van zijn studentes in de zetel, zijn vrouw Barbara las een boek. Ze glimlachte even naar hen, waarna ze weer wegzonk met haar hoofd tussen de pagina's. De hand van zijn studente legde zich voorzichtig terug op zijn knie.

Mary, zo had ze zich aan hem voorgesteld eerder die avond. Ze had hem verteld dat ze meer had willen weten over waarom hij naar Nevada was vertrokken. Hij was niet zeker of dat wel het enige was.

“Do go on,”

klonk haar stem, terwijl haar blik over iets heel anders sprak. Toen wist hij nog niet hoe het ging uitdraaien, had het allemaal nog heel leuk en nieuw en verrassend onschuldig kattekwaad geleken. Hij hield wel van de aandacht die hij vroeger genoot. Opnieuw vulde zijn stem de ruimte.

“I didn’t like sculpture, I didn’t want to make objects. What was interesting was the chance to make something metaphysical. I had photographs of big rocks from Peru, Bolivia, and Mexico, and I began to feel that I wanted to work with those materials and forms.”

Michael Heizer

Hij voelde haar hand terug op zijn knie. Michael keek er even naar, maar duwde ze niet weg, ging verder.

“That implies another tradition, one that was prevalent in primitive times. At that time rock was the only permanent material there was, they didn’t cast concrete or metals... I am just doing what had already been done for centuries, but not in a while.”

Michael Heizer

Vanuit zijn ooghoeken keek hij even naar Barbara, zijn vrouw. Ze zag er zo vreedzaam uit, zo kalm, zo onschuldig. Voorzichtig gleden zijn vingers naar Mary’s hand, voelden ze haar warmte

wanneer ze verstrengeld raakten met de hare. Zijn glimlach vond haar glimlach. Haar hart klopte even snel als het zijne. Toen al was hij verliefd, bedacht hij zich nu. Zijn monoloog ging na wat vertraging verder.

“I decided to make the City visible only from the inside... If you walk down into the plaza you either see the sky or the sculpture but you don't see any mountains or land.”

Michael Heizer

Ze kwam dichterbij, haar been tegen zijn been, hun voeten die zich kruisten in de schaduw van het salontafeltje.

“The work is not put in a place, it is that place.”

Michael Heizer

Ze bewoog naar hem toe. Hij kon de warmte van haar adem voelen vlak voor de kus. Haar zachte lippen. De pure extase in haar ogen, in de zijne, in de zijne gereflecteerd in de hare, die nu opzijkte, snel, naar zijn vrouw in de hoek, zijn vrouw lezend een boek, zijn vrouw nog steeds verslonden door de pagina's. Zijn lippen losten de hare, hij kuchte nerveus. Hij had moeite zijn verrukking in te houden, zijn hand kneep in haar hand. Hij zag hoe veel ze van hem hield. Haar ogen twinkelden van geluk. Ze porde tegen zijn knie. De stilte mocht niet te verdacht lijken, stamelend verlieten de eerste woorden zijn lippen.

“There is very little point in making modern art for the contemporary audience. Obviously these works are pointed at the future... Without trying, all art is commemorative. The definition and utility of art changes through time, but basically art is a record of civilization and its societies... As time goes by what

interests us will interest those who will examine our
historical time.”

Michael Heizer

Zijn ogen lieten voor geen seconde de hare los, geen tel. Soms bemerkte hij dat hij even te lang pauzeerde tussen zijn zinnen, dat het staren al zijn gedachten had verdrongen en zijn tong lam lag in zijn mond terwijl hij verlangde naar haar lippen. Opnieuw porde ze tegen zijn knie, hij ging verder. Haar ogen stopten nooit met lachen.

“Basically this is invisible art... It will survive only as memory. Memory will supplant abstraction as an alternative to life. I make art that blows away.”

Michael Heizer

Hij glimlachte even, ging verder. Hij was verliefd op haar lach. Hij was verliefd op alles aan haar.

“...the insecurity of society, the frailty of its systems, the dependence upon interdependence... We're probably living at the end of civilization.”

Michael Heizer

Hij stopte even, kwam dichterbij, voelde haar warme adem glijden langs zijn hals terwijl zijn mond dichterbij en dichterbij kwam bij haar oor en fluisterde,

“I love you,”

luisterde naar haar adem die even stokte, sloot het af met een stille kus op haar wang, terwijl hij zich terug rechtzette in de zetel alsof er niets was gebeurd. Hij zweeg, hij wachtte. Zijn hart verlangde met een kwelling die hij nog nooit had meegemaakt.

Haar hand kneep in de zijne, voorzichtig kwam ze dichterbij, haar adem gleed weer langs zijn nek terwijl haar lippen streelden over zijn wang. Ze fluisterde, ze antwoordde, hij wist niet wat. Zijn stem droeg alle tekenen van een nerveus, verliefd lachje wanneer hij stilletjes vroeg,

“Could you repeat?”

Hetzelfde lachje hoorde hij in haar stem. Ze fluisterde opnieuw hetzelfde, opnieuw hetzelfde onverstaanbare antwoord waar hij niet mee wist wat te doen. Hij nam zijn gezicht weg van het hare. Hij zag haar lachen, in stilte. Niet in de zin dat ze stil lachte, maar dat er geen enkel geluid was dat hij nog kon horen. Niet hun schoenen die tegen elkaar wreven, niet haar hart dat hij nog maar net zo duidelijk had horen kloppen in het zijne. Alles zweeg. Alles was stil. En zoals haar stem zwegen nu ook haar ogen, verloren ze hun twinkelen, en haar gelaat verdween terwijl hij er naar keek. Niet in één keer, maar langzaam vervagend, alsof ze wegzonk onder de spiegel van een zwart en roerloos meer en wat hij ook deed, ze steeds verder van hem weggleed, dieper de duisternis in. Het warme licht van de kamer dimde, de koude van buiten kwam naar binnen gevaren. Het raam brak in duizend stukken, de scherven schitterden in het kille, blauwe licht. Sneeuw bedekte zijn gelaat opnieuw, van tussen de aarden wallen verstregelde de ijzige wind zijn oude lichaam. Hij was terug, terug uit dromen die nooit gewaarheid geworden waren. Terug in zijn stad. Terug thuis? Hij keek om, zag Mary opnieuw, zag waar ze ooit had gestaan, aan de betonmolen die niet meer kon draaien door de roest. In tweeduizendveertien had ze hem verlaten. Het leven in de woestijn was haar na veertig jaar te veel geworden. Het leven met hem. Het leven, alleen. Alleen hij was er nog. Alleen in de leegte.

“I thought I was eternal.”

Michael Heizer

• IN VREDE •

Vorbij het raam gleed de wereld alweer ongehinderd verder. De kerktoren verdween achter de opgesmukte balkons van afgebleekte appartementen. De kerkklokken raakten verloren in het gedruis van optrekkende brommers bij elk groen licht. Met beide handen ontspande ik de zwarte das die nog steeds mijn adem verstikte. Ik nam mijn gsm uit de binnenzak van mijn kostuum. Ook op het scherm draaide de aarde voort.

Rood licht, groen licht. De autostrade op. Straatlantaarns, vangrails, strepen. Alles wederom overgeleverd aan het grijs. Op het scherm vond ik wat er van kleur nog restte, de zwart-wit van een vervallen molen, belegerd door struiken. De kalksteen geseld door de wind en het zout dat werd opgeworpen uit zee. Maar het deed haar niet, want ze was één geworden met de zee, en de duinen waar ze in stond. Ze was één geworden met de wereld, en het maakte niet uit hoe hard het ook zou stormen, hoe wild de golven tegen de kliffen ook

zouden slaan, daar zou het immer windstil zijn.
Daar zou de rust steeds zijn thuis vinden, en ik.

Door het raam verdwenen de grijze flarden die
nog restten van de wereld in een wervel van wind
en sneeuw. Mijn hoofd leunde tegen het raam. Een
enkele traan zocht zich een weg omlaag.

- PROFEET -

De sneeuw omarmde hem terwijl herinneringen steeds verder van hem weggleden, bedekt werden onder het wit. Woord na woord, stap na stap, alles verdwaald rakend in het verleden. Enkel de hemel was er nog, hijzelf en *City*, onherkenbaar onder de sneeuw. *City*, zijn testament voor de mensheid, wat zou overblijven wanneer de bom zou vallen.

• IN ZWEDEN •

De leegte van de autosnelweg had weer plaats geruimd voor de leegte van mijn dorp. Ik voelde de auto al steigeren over de eerste van een reeks verkeersdrempels die zouden leiden tot aan mijn deur. Een tiental waren er, over een afstand van een kilometer, bedoeld om de straat leefbaarder te maken. Nooit heb ik een verschil gemerkt.

De eerste pastoriewoningen en fermettes gleden aan me voorbij. De uitgestrekte vlaktes van parkeerterreinen en de canyons in het beton, elk jaar opnieuw opgevuld met het volgende laagje asfalt. De volgende drempel. Omhoog. Omlaag. Mijn duim die per ongeluk over het scherm wreef.

Een andere foto verscheen. Zweden, deze zomer. Een wereld zonder mijzelf. De stilte van de tijd. Toekomst, heden, verleden in één.

Ik lachte, terwijl de banden knersend tot stilstand kwamen in het grind van de oprit.

WAT
ENKEL DE
NATUUR KAN
SCHENKEN

• IN SCHOTLAND •

Ik schonk wat thee uit, zette mij neer. Nog steeds sneeuwde het buiten, en de wereld walste naar haar dood. Ik wist niet hoe lang ze al aan het sterven was, misschien zelfs al sinds haar geboorte, zovele honderdduizenden jaren terug. Maar het was pas de laatste jaren dat ik het had opgemerkt. Elke dag was valer dan gisteren. Elke nacht iets minder betoverend. Sinds gisteren was ik terug in Gent. Thuis had me niet lang thuis kunnen houden.

Ik herinner me nog de eerste keer dat ik een vallende ster had gezien. Het was in Schotland, de zevende dag van een acht-dagen-durende trektocht met mijn vrienden. We hadden onze tent opgeslagen een hondertal meter van het pad, op een klein, vlak stuk tegen de flank van een berg. Zo'n driehonderd meter beneden ons konden we het dorpje zien liggen dat we die namiddag gepasseerd waren, Kinlochleven, en het meer waar het aan lag. Overal rond het meer rezen vanuit steile oevers de

bergen van de Highlands op, en in de verte, een tiental kilometer van waar we zaten, zagen we het meer uitmonden in zee. Inmiddels had ik al tien blaren aan elke voet, maar we zetten door, het was niet ver meer, en nergens was ik zo gelukkig geweest als toen, kreunend bij elke stap.

Het plekje hadden we gevonden tegen de avond, en beneden zagen we één voor één de lichtjes aangaan in het dorp terwijl we samen onze tenten opstelden op het kleine, vlakke stukje dat we nog maar net op tijd gevonden hadden. Het was eigenlijk net iets te klein, te drassig ook, of net te stenig op plaatsen. Over het algemeen in feite verre van ideaal. Maar dan hadden we het uitzicht gezien en unaniem besloten: hier zouden we onze laatste nacht doorbrengen. Hier, op de flank van deze berg, ingesloten tussen pad en afgrond, en met een zicht dat normaal nooit in de werkelijkheid verscheen, maar enkel in reisgidsen of auto-reclames in de vaste overtuiging dat ze bewerkt waren. Maar dit was niet bewerkt, dit was echt. De bergen en het meer, en de schitterende fonkeling van de laatste avondzon op het water, en de lichtjes in het dorpje die één voor één aansprongen als vuurvliegjes in het woud.

Op die berg dineerden we, wat harde koeken en verdroogd fruit, en we waren de gelukkigsten die toen de aarde bewandelden. Na het eten namen we één voor één foto's aan de rand van de klif, om later

onze profielfoto's op Facebook samen te kunnen updaten, en toen de laatste genomen werd, verdween ook net het laatste streepje zonlicht dat van over de bergen het dal in gleed en flikkerend doofde in het meer.

Het werd koud, maar we bleven zitten. De wind zwol aan, en we wierpen onze zware rugzakken in de tenten zodat ze toch zeker niet weg zouden waaien, en we bleven zitten, samen, aan de rand van de klif boven het meer en het dorp, onze ogen dwalend over de bergflanken die als kliffen oprezen uit het zwarte meer en waar we voor even, tesamen, onze dromen in zagen. We vergaten onze pijnlijke voeten, schouders, magen die al een week lang in de knoop lagen van voedingstekorten en scheurbuik. We lachten. Geen lach zoals die volgt op een schunnige grap of een gek gezicht, maar een lach van puur geluk. Stil. Genoegzaam. Een lach als teken van

“met mij gaat alles goed, met mij kon het niet beter.”

We zaten daar, en onze hoofden verdwaalden in de struiken die ritselden in de wind en de bomen die zwaaiden doorheen de vallei en de duisternis die tussen de naalden en de bladeren hing, niet als een bedreiging, maar als de duisternis van een deken dat we vermoeid en tevreden over onze hoofden trekken wanneer we willen slapen. Nog een uur zaten we daar, en dan kropen we één voor één in onze

tent. Maar we waren nog niet moe, het is te zeggen, onze leden waren moe, maar onze geest kreeg er maar niet genoeg van, en een kwartier later zaten we alweer buiten, onszelf verliezend in het zicht dat niets dan gelukzaligheid beloofde. Eén van mijn vrienden had een radio meegenomen, en terwijl hij de antenne aan het richten was, klonken de eerste zeemzoete noten. Bruch, Kol Nidrei. En wat we zagen werd nog meer, en nog meer verloren we onszelf in het bruine heidegras en de witte bloemetjes ertussen en de verdorde naalden die zo zacht en verend de bodem van het geurende woud bedekten. We zagen dingen die we nog nooit hadden gezien. De kleine, ronde kiezeltjes die bij iedere trage golfslag eventjes meerolden en dan weer terug. De sterren die in zo grote aantallen het hemelgewelf bevolkten dat de wereld weer licht was geworden en we zelfs het allerlichtste schijnsel van de melkweg konden ontwaren. De gesprekken van de vogeltjes verscholen in het woud, kwetterend zonder eind, en het was alsof we begrepen wat ze zeiden, we even deel werden van hun wereld, we voor even alles vergeten waren en we enkel konden luisteren, en lachen. We waren smoorverliefd geworden, op de wereld die we nooit eerder hadden gezien. Op achttien jaar waren we terug kinderen geworden. En terwijl de cello zijn tedere solo speelde, zagen we ze, de vallende sterren, voorbijglij-

dend door de hemel en verdwijnend achter de bergtoppen. We waren o zo verliefd.

Deze nacht had ik er nog één gezien, en amper was ze voorbij of ik ging verder met eten. Lasagne opgewarmd in de microgolf, zelfs geen korstje erop. Ik sloot de velux, nam mijn bord mee naar de computer en ging verder met werken. Het debiet van chauffages berekenen, een zoveel betere tijdsbesteding dan zich te verwonderen over wat ons omringde. Ik was volwassen geworden intussen. Het scherm was al wat nu nog telde, cijfers op een blad. Was het?

Ik keek naar mijn boekenkast waar ik al een jaar niets meer uit gelezen had. Boeken over kunstenaars, over architecten, romans barstend van Sehnsucht en verwondering die ondanks al hun schoonheid toch geen plaats meer hadden gekregen in mijn nieuwe leven, in mijn leven als volwassene. Mijn hele studententijd had ik gestudeerd over de groten der geschiedenis, en hoe ze steeds op zoek waren geweest, nooit voldoening hadden gekregen, gestorven waren tussen de nieuwste bladzijden van hun manuscript, schrappend tot de laatste zucht. Nooit had ik begrepen wat hen bezeten had, zo ver gedreven had, hen gedwongen had hun hele leven te wijden aan noten die misschien nooit iemand zou horen, aan woorden die misschien nooit iemand zou lezen. Het was pas nu, wanneer ik terugdacht aan het meer en de bergflank en de sterren in de

hemel, dat ik werkelijk beseftte waar ze al die tijd naar op zoek waren geweest, of dacht het toch.

Ze waren op zoek naar wat ik voor even daar in Schotland had gevonden, betovering. Betovering in een tijd die al zijn mystiek verloren was, zoals een boom die te hard gesnoeid was en bij de komende lente niet meer zou ontluiken, nooit nog bladeren zou dragen noch bloemen, geen plaats meer zou bieden voor de nesten van mussen, spechten of roodborstjes, zoals de plek bovenop de klif nu niets meer was dan een herinnering, onze tenten vervagend tegen de steile wanden van de berg. Het zijn wij die de snoeischaar hebben gehanteerd, het zijn wij die de betovering uit onze thuis hebben gedreven. Van de wereld hebben we een machine gemaakt, en in die machine was er nu geen plaats meer voor ons. Voor onze handen wel nog, onze vaardigheid en kennis ook, voor zo ver het de vooruitgang nog kon dienen. Maar voor het hart niet meer, het hart hebben we achtergelaten toen we de sprong waagden van kind naar volwassene, een sprong die we nooit hadden moeten maken. Melancholie is al wat ons nog drijft nu, en nostalgie, al wat ons nog adem biedt in een atmosfeer die luchtledig is geworden, niets. Want het is niet zozeer dat het vroeger beter was, maar dat er vroeger überhaupt nog iets was. Vandaag is er niets meer, en verlangen we naar roestvrij stalen kandelaars om te combineren met onze microgolf-

maaltijden. Wat was de wereld nog, anders dan vreemd? Niets, misschien.

Ik had de laatste zinnen nog maar net neergetypt of ik zuchtte, dacht terug aan het woud, de bergen, de sterren, de cello, Kol Nidrei. Ik kon ze nog steeds horen, de ruwe klanken zwerfend uit de radio, meer dan een beetje ruis en toch zo smeteloos perfect. Het was echt. Alles was echt. De betovering was echt, reëler dan de werkelijkheid. De muziek, de wind en de sterrenhemel. Alles paste bij elkaar en niets was te veel of te weinig, niets voelde gemaakt of artificieel. Het dorpje beneden was als opgerezen uit de aarde, genesteld in het woud zoals het nestje van de mus, en onze tenten waren als de dolmens van de vergeten Picten die er al duizenden jaren stonden. En hoewel we er slechts één avond en één nacht hadden gependeed, had het toch gevoeld als thuis. Meer thuis dan in de halfopen bebouwing waar ik al achttien jaar gewoond had, aan het uiteinde van een paardenkop. Meer thuis dan de stad waar ik elke ochtend opnieuw naartoe reisde met de tram, tussen mensen die ik inmiddels al duizendmaal had gezien, elke ochtend, maar toch nog nooit een woord tegen had gezegd. Ze waren naamloze gezichten, hoofden drijvend op de massa zoals ik, pendelend dag in dag uit, met levens die geen enkele relatie droegen tot de mijne, buiten dat we toevallig in dezelfde streek leefden en elke ochtend dezelfde tram namen, al zes

jaar lang. De getekende slaaf in mijn handboek Latijn kwam mij minder vreemd voor, want hoewel hij ergens in Rome bij de zoveelste patriciërsfamilie leefde, was hij nooit de herinnering aan thuis vergeten. Elke avond zei hij zijn gebeden op voor zijn vrouw en zijn kinderen, ergens verweesd achtergelaten aan de verre uithoeken van het Rijk, terwijl hij zich elke dag tussen de vormloze mensenmassa's wurmde op weg naar de markt en dan weer terug naar zijn stal, dag in dag uit, maar zonder ooit zijn thuis uit zijn gedachten te verliezen. Ik keek naar hem, terwijl ik mijn Latijnse woordjes memoriseerde voor de toets van die dag, en was jaloers. Hij had nog steeds een thuis om te herinneren. Ik heb er nooit één gehad, hoe hard ik er ook naar snakte.

Die nacht aan het meer had wel voor eeuwig lijken te duren, tot ze bij de ochtend werd gebroken, bij de aankomst in het stadje de dag nadien, bij het nemen van de trein naar Glasgow en dan met het vliegtuig naar huis. Terug in België, terug thuis. Ik herinnerde me nog hoe weinig ik naar mijn 'thuiskomst' had uitgekeken. Thuis lag elders. Waar, wist ik niet, maar ik wist wel dat het daar niet lag, op het pokdalige asfalt van de parking waar mijn ouders mij kwamen ophalen, in de auto die mij over de ring langs de woontorens van Brussels buitenwijken voerde. Thuis lag elders. Thuis lag hier. Waar wist ik niet, maar ik wist dat het hier lag, tussen de

zinnen, verscholen achter woorden, verhuld door
gedachten die steeds net niet aan de waarheid raak-
ten. Buiten.

— DE AANBIDDING VAN DE ROTS —

“BIG ROCK AHEAD”

De flikkerende letters van de wegsignalisatie gloeiden oranje in de nacht. Het was al vier uur in de ochtend en ze waren nog een mijl van waar ze normaal die nacht hadden moeten stoppen. Ze reden altijd 's nachts, maar normaal nog minstens een uur langer. De gebaren van de mechanici beloofden evenwel weinig goeds, en even later kwam het officiële bericht. Hier zouden ze kamp opslaan voor vandaag.

Al meer dan een week waren ze onderweg. Een rots gehouwen uit een nabije groeve, op weg naar L.A., achtentwintig steden en vier county's door. Ook deze nacht stonden er weer honderden toeschouwers te gapen naar de steen verpakt in bubbelfolie, driehonderd ton prijkend bovenop de vijftig meter lange trailer. Terwijl meer en meer auto's toestroomden en zich parkeerden langs de kant van de weg, was de politie druk in de weer het hele terrein af te zetten met linten. Gisteren nog was de rots al voor de vierde maal in de L.A. Times verschenen en voor de tweede maal op CNN. De dag ervoor waren zelfs twintigduizend mensen samengekomen rond de rots op Long

Beach voor een geïmproviseerd festival. Maar deze nacht zag het er iets kalmer uit.

Michael kroop achter in de truck waarmee hij zijn rots de hele weg al had gevolgd, trok zijn laarzen uit, kroop onder het laken. Hij vroeg zich af waar ze waren. Lege, zwarte silhouetten tekenden de horizon. De gele waas van nieuwsgierige koplampen gleed binnen door de autoramen. Enkel de hemel herkende hij nog, dezelfde als in Nevada, dezelfde zachte sterren die hem volgden waar hij ook ging.

Pas toen later in de ochtend de duisternis langzaam weer werd geruimd door de schemer, en de eerste toeristen alweer selfies namen met de rots, werd duidelijk waar hij toen de nacht had doorgebracht. Het zanderige parkeerterrein naast een verloederd kerkje, de woestijn van de buitenwijken aan de overkant van de weg. Michael herinnerde zich nog helder het moment waarop de letters in de gouden dageraad boven het portiek werden gespeld.

“Our Lady of the Rock.”

• VERDWAALD OP HET IJS •

God was in de vreemdste plaatsen te vinden.

Een bezoek aan de Bozar met een vriend. Ik weet niet goed meer wanneer, welk orkest, welk concert. Mahler, Schubert, in de wazigheid van het verleden werden de namen één. Wat ik me wel nog kon herinneren was de reden van onze aanwezigheid. Mijn vriend had een oogje op één van de cellisten. Hij had samen met haar dezelfde muzikales gevolgd, was haar onlangs nog eens tegengekomen, aan het praten geslagen, en zij had hem uitgenodigd om het concert bij te wonen. Ik was meegevraagd om niet te wanhopig te lijken.

Na afloop stonden we op haar te wachten in de gang, dof licht filterend doorheen de glazen wand. Terwijl mijn vriend rusteloos heen en weer wandelde, ongeduldig wachtend op een berichtje of het geluid van naderende hakken, keek ik wat rond in de hallen die uitgaven op de gang. Nog maar net had ik mijn hoofd voorbij de eerste deurlijst

gestoken, of mijn ogen werden gevangen door iets opmerkelijks. Wit.

Twee figuren uitkijkend over het wit, gele kruisen op de bovenkant van hun berenmutsen genaaid, vader en zoon. Kozakken, las ik op het bordje ernaast, onderworpen aan de bergen in de verte en het bevroren meer dat hen omringde, onderdanen van de sneeuw die alles bedekte het hele jaar door. Ze hadden er zelf voor gekozen om zo te leven, als tijdelijke wezens in een tijdelijke wereld, als de vlekjes op het landschap die ze werkelijk waren.

Ik weet niet hoe lang ik er heb gestaan, starend naar de leegte, maar op een gegeven moment klonk de stem van mijn vriend opnieuw, zaten we op de trein op weg naar huis, starend naar diezelfde leegte door het raam. Achteraf kwam ik te weten dat het nooit iets is geworden tussen hem en zijn celliste. Het is pas nu dat ik beseft dat misschien hij de foto had moeten zien, niet ik.

— ENKEL DE SNEEUW BLIJFT VOOR EEUWIG —

De bom is nooit gevallen, viel elke dag een beetje. Michael zag wat er van *City* was geworden, zag hoe het verdween onder de sneeuw. Een hoopje aarde lag onderaan één van de bermen, weggewaaid van boven. Elke dag had hij eerst twee uur werk met alles te repareren wat de wind die nacht had weggeblazen. Het was alsof de woestijn niet wou dat het daar lag, zijn stad, zijn testament. Zijn eerste instinct was een schop te gaan halen en een riek, en alles weer mooi op zijn plaats te leggen, zoals hij het al veertig jaar had gedaan. Veertig jaar strijdend tegen de woestijn. Maar dan dacht hij terug aan Mary, aan hoe de woestijn haar had gebroken, aan de leegte die ze had achtergelaten in zijn huis. Die avond toen ze elkaar hadden leren kennen. De avond van hun kus. Het hiaat in zijn geheugen. De avond die hij zich niet meer kon herinneren. Hij bleef staan. Vandaag zou er niets meer gebeuren. Vandaag had de woestijn gewonnen.

Hij keek rond, niets dan hoogmoed. De bergen had hij volledig kunnen verstoppen achter de taluds, enkel de hemel en de aarde was er nog, zoals hij had gehoopt, en zijn stad daar tussenin. Maar alles was wit nu en alles was weg. Hemel, aarde, stad gelijk. Alles verdwenen in de kalmte van de storm, in de ontelbare sneeuwvlokjes die zo onschuldig op zijn uitgestoken

handen landden. Winter kwam nooit als een zegen voor zij die twijfelden.

Heizer begon te wandelen, wandelde voorbij de laatste van de schermen van zijn Potemkindorp, zag de bergen opnieuw, het fijne lijntje aan de horizon waar het iets donkerder wit het lichtere wit raakte, en een elektriciteitskabel aan houten palen bevestigd. Zijn passen wachtten niet, verdwenen in de lege vallei.

Na even stappen keek hij voor een moment om, zag de zachte glooiingen van de bermen vervagen in de sneeuw. Het zag er klein uit vanaf hier, bedacht hij, en ook de elektriciteitslijn was nog amper zichtbaar. Zijn adem dreef in wolkjes voor zijn mond uiteen. Hij trok de kraag van zijn jas op tegen de wind en de vlakke begon al over te gaan in het begin van een helling.

Onder de sneeuw knersten de stenen tegen zijn zolen. De koude klauwde steeds dieper, terwijl hij voor even weer omkeek. Een paar tellen had hij nodig voor hij *City* nog vond. Maar daar was het, de net iets donkerdere tint wit, ter grootte van een postzegel, niets meer. Van de elektriciteitsleiding geen spoor meer te vinden.

Zijn oude knieën kreunden, zijn hijgen verwerd één continue zucht. De wind zwol aan, snoerde dichter rond zijn frêle, knokige lichaam. Klimmen ging niet meer en tegen een rots zette hij zich neer, zag een dichte mist door de vallei trekken, de vlakke vullen van berg tot berg. *City* ging volledig op in het wit.

Het wit dat de wereld werd. Het wit boven wit onder wit in het wit.

En alles was weg en alles was wit en de sneeuw
bedekte alles en de wereld was nieuw.

BEVRIJD

EEN
BEGIN,
OPNIEUW

Uit Parijs is er nog één laatste herinnering die ik wil delen. Eén laatste figuur die ik wil bespreken. Na Koons. Na Stoddart. Na Giacometti. Na Heizer. Eén om af te sluiten.

De bedelaar op de hoek.

Aan de hoek van de straat stond ik te wachten, stond ik te staren naar de auto die de laatste meters naderde tot aan het zebrapad. Ik vertrouwde de chauffeurs hier niet, was al enkele keren bijna omvergereden, was al meer dan één keer uitgedjouwd vanuit een neergedraaid autoraam.

Het was toen, wachtend aan het zebrapad, dat ik hem voor de eerste maal had opgemerkt, aan de rand van de stoep. Zijn grijze pet op zijn grijze haar, zijn ogen die me enkele tellen vasthielden voor de auto gepasseerd was en mijn stappen zich automatisch opnieuw vervolgden.

Het was dan, terwijl ik verder door de massa mijn weg zocht naar de metro, dat de wereld was gekanteld, want voor even had ze erkend dat ik besta, vanuit de ogen van een bedelaar.

Het was na enkele dagen dat hij mij ook begon te begroeten. Elke ochtend, elke avond knikte hij mij toe vanonder zijn grijze pet op zijn grijze haren, en ik knikte terug. Of ik nu terugkwam van een jury, een etentje of een simpele les, steeds zat hij daar, mij op te wachten aan de hoek van de straat. In een wereld vol naamloze gezichten was hij een persoon kunnen worden, een boei in het modderige water van de Seine en telkens wanneer ik hem passeerde zag ik de mensen rondom ons beiden ook net iets helderder, alsof het licht bovenaan de boei net iets verder reikte dan enkel het kartonnen vel waar hij op zat te rusten. Ik zag de zakenman in zijn kostuum, de toerist met zijn gezin rolvaliezen, de andere mensen zoals ik, zich een weg banend door de meute. Voor even waren ze geen vreemden meer, maar mensen, op die ene plek aan de hoek van de weg, waar de bedelaar steeds op mij wachtte.

En toch was het pas maanden later dat ik hem voor het eerst durfde aan te spreken, niet met woorden, maar met een gebaar. Een appel. Nog net voor sluitingsuur was ik de winkel binnengespuurd nog geen vier meter van waar hij zat. En terwijl mijn ogen de pizza's scanden in het vriesrek van Quattro Formaggi helemaal tot aan Hawaii, had ik mij hem zijn ogen opnieuw herinnerd en zijn grijze haren onder zijn grijze pet. Twee appels waren het geworden, één voor hem en één voor mij.

Buiten was de nacht al ingetrokken, maar in het hoekje waar hij zat, waren er nog de laatste sintels van het avondrood die hem warmden. Ik voelde zijn oude, eeltige handen wanneer de appel van mijn hand in de zijne rolde. Ik zag zijn glimlach, hemelsbreed.

En de wereld werd net iets mooier dan ervoor, werd het landschap van mijn jeugd tussen de gevallen bladeren van de platanen geslingerd die ik volgde over de stoep terug naar huis.

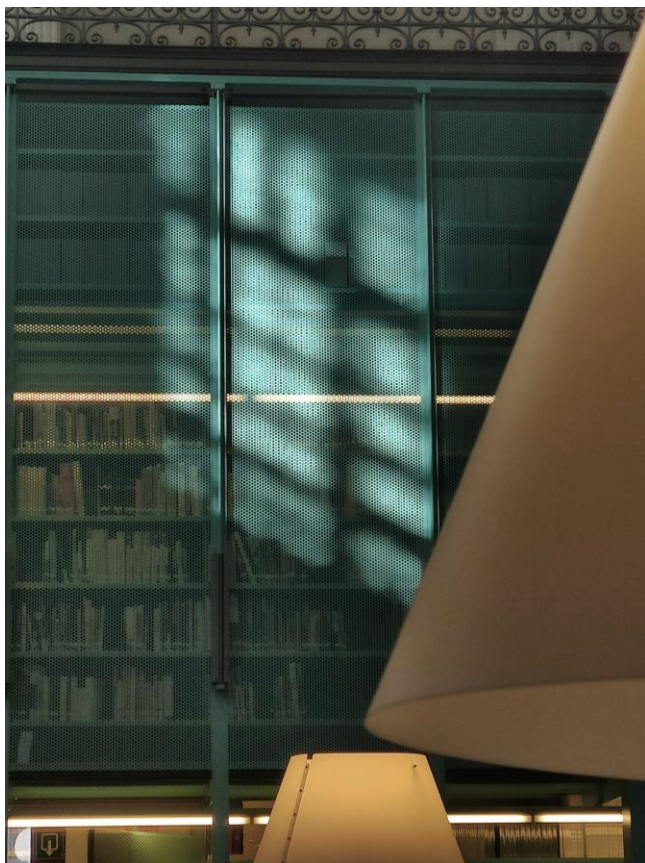

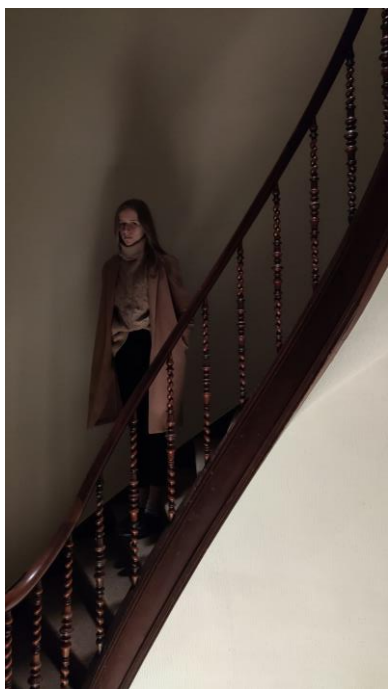

En langs de gevallen bladeren van de platanen rezen de gevels boven de straten op. Niet langer als de zwijgzame getuigen van een ver en voorbij verleden, maar als de reflecties van mijn ziel.

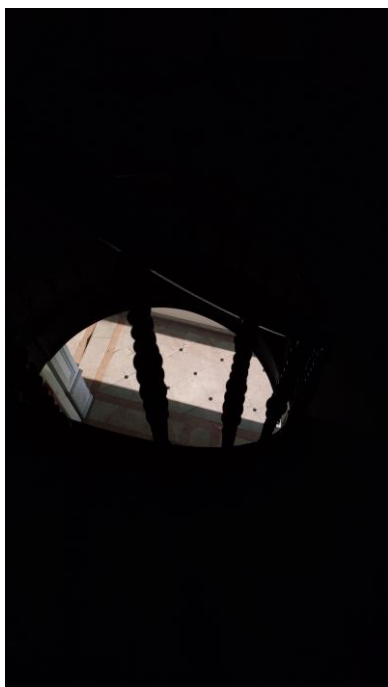
Terwijl mijn stappen verder dwaalden, op weg naar het kot dat ik voor zes maanden mijn thuis had genoemd, verloren mijn pupillen zich in de lijnen in het pleisterwerk, in de voegen van de zandsteen, in de voluten nazinderend in de avondzon. Het was alsof de bedelaar mij voor even zijn ogen had geleend, en ik de schoonheid zag waar ik al die maanden zonder opkijken aan was voorbij gewandeld.

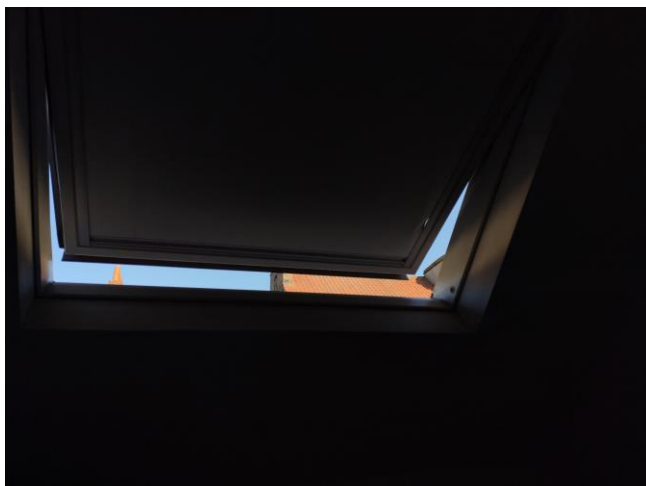

Na de appel werd het makkelijker, en op een avond, niet heel lang nadien, wanneer ik opnieuw diep in de avond alleen voortstropelde over de stoep op weg naar huis, vonden mijn ogen wederom de zijne. Zonder aarzelen nam ik het stokbrood vast dat ik nog maar een straat eerder onder het witte tl-licht van de laatste, open bakkerszaak had gekocht en scheurde ik het in twee. De ene helft voor hem, de andere voor mij. Ik voelde zijn handen opnieuw wanneer hij het aannam, zijn ruwe, oude handen vol verhalen en vol leed, en ik wachtte even, zwijgend, starend, naar hem en naar de vreemden die in een nagenoeg onafgebroken stroom over de stoeptegels bleven voorthollen, voor even mensen en dan weer niets.

Ik stond net op het punt om weer weg te gaan, toen zijn vingers opnieuw de mijne raakten, zijn hand in de mijne lag. Hij lachte, ik lachte terug, en ik wist toen dat dit was wat het leven zijn kleur nog schonk, wanneer al de rest door het grijs was verslonden, betekenisloos was geworden. De warmte van een hand, zelfs al liet hij mij toen weer los.

De volgende ochtend passeerde ik hem opnieuw, knikte ik hem toe wanneer ik tot mijn verbazing hem hoorde spreken, een simpele

“bonjour.”

Ik lachte, antwoordde met dezelfde woorden, en wachtte dan even, keek hem in de ogen en naar de wereld waarin hij zat. De duifjes die vrolijk op en neer stapten op zoek naar de laatste kruimels van het brood van gisteren. De perfecte verhoudingen van Hausmanns gevels waar hij elke dag op staaarde.

Maar dan zag ik meer, meer dan enkel het mooie. De barsten in de plint waar hij tegen leunde. Het rioolwater stromend door de goot. De graffiti op de muur achter zijn gekromde rug. En toch stoorde het mij niet, want het was deel van zijn wereld, van de bedelaar en zijn thuis, waar zelfs het meest banale de gratie van de schoonheid kon ontvangen.

Het was de laatste dag, en hij zat er niet. Het was de eerste en enige keer dat ik hem er niet had gezien. Misschien was het de regen, misschien was hij het beu, ik kon het niet weten. Maar wat me het meeste opviel was wat hij had gedaan met het elektriciteitskastje in de hoek. Alsof het zijn eigen opbergkast was, had hij er enkele borstels achter weggestoken, het stuk karton waarop hij ooit eens met zwarte alcoholstift "S.V.P" had geschreven. Enkele bekertjes had hij netjes gestapeld en opzijgezet op een kleiner kastje in de hoek, en boven de grote lagen een paar van zijn spullen mooi geordend op een rijtje. Van een verloren plek als deze had hij zijn thuis gemaakt, hoe vreemd de wereld ook geworden was.

Voor even zette ik mij neer op de plek waar hij al die maanden had gezeten, zag ik de wereld hoe hij ze al die tijd al had gezien, als een eindeloos voortglooiend landschap, waar ik mijn vel karton overal op de vloer kon leggen, waar ik uit het niets een thuis kon creëren, waar ik maar wou.

Alberti was gevonden, zag ik oversteken met zijn grijze haar onder zijn grijze pet. Ik lachte naar hem zoals hij al die maanden naar mij had gelachen.

"Bonjour."

BIBLIO GRAFIE

BLIND

QUOTERING

19-20

“You are perfect... in the moment you experience my art!”

Origineel: “...that their own history is perfect. That art can be something that can empower you. I’ve always called for art where criticality is gone. That you are perfect for that moment, that experience. Art is about what happens inside you, and nothing to do with being something inside that object.”

Emma Brockes, “Jeff Koons: ‘People respond to banal things—they don’t accept their own history’,” *The Guardian*, 5 juli, 2015, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/jul/05/jeff-koons-people-respond-to-banal-things-they-dont-accept-their-own-history>.

20

“This is art for a world with deep pockets and a short attention span.”

Adrian Searle, “Jeff Koons,” *The Guardian*, 1 juli, 2009, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2009/jul/01/jeff-koons-searle-serpentine-review>.

“I think Koons wants to give us lots of innocent pleasure, with an art-savvy twist. Maybe he wants to save us from ourselves”

Searle, Adrian. “Jeff Koons.” *The Guardian*. 1 juli, 2009, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2009/jul/01/jeff-koons-searle-serpentine-review>.

25

“Bold and to the limit of the conventional, a step ahead of their time, Dom Pérignon and Jeff Koons have delivered an outstanding expression of power and partnership, it’s called Balloon Venus.”
“Balloon Venus by Jeff Koons, a unique creation Dom Pérignon.”

"Balloon Venus by Jeff Koons, a unique creation Dom Pérignon," *The Milliardaire*, 23 oktober, 2013, <https://www.themilliardaire.com/en/art/balloon-venus-a-unique-creation-7815/>.

28

"You are perfect, in the moment you experience my art!"

Origineel: "...that their own history is perfect. That art can be something that can empower you. I've always called for art where criticality is gone. That you are perfect for that moment, that experience. Art is about what happens inside you, and nothing to do with being something inside that object."

Emma Brockes, "Jeff Koons: 'People respond to banal things—they don't accept their own history'," *The Guardian*, 5 juli, 2015, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/jul/05/jeff-koons-people-respond-to-banal-things-they-dont-accept-their-own-history>.

49-51

"So, we move ... 80 million dollars."

"Jeff Koons's record-breaking Rabbit shines bright in New York," *Christie's*, 17 mei, 2019, <https://www.christies.com/features/New-York-Post-War-results-May-2019-9895-3.aspx>.

51

"Sales are inherent to making a work of art."

BBC, "Jeff Koons: Diary of a Seducer – BBC Imagine Documentary (2015)," YouTube, 11 juni, 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=-27B8gngS4g>.

52

"Optimism, confidence, security."

Marcos Martinez, "We will tell you everything about Puppy, the flower statue guarding the Bilbao Guggenheim Museum," *Ferrovial blog*, 20 oktober, 2017, <https://blog.ferrovial.com/en/2017/10/flower-puppy-bilbao-guggenheim-museum/>.

“A dialogue about humankind and God”

Andrew Russeth, “Koons ‘Puppy’ Blooms at Brant Estate,” *The Observer*, 7 mei, 2012, <https://observer.com/2012/05/koons-puppy-blooms-at-brant-estate/>.

53

“A contemporary Sacred Heart of Jesus.”

Andrew Russeth, “Koons ‘Puppy’ Blooms at Brant Estate,” *The Observer*, 7 mei, 2012, <https://observer.com/2012/05/koons-puppy-blooms-at-brant-estate/>.

54

“A dialogue about humankind and God... a contemporary Sacred Heart of Jesus.”

Andrew, Russeth, “Koons ‘Puppy’ Blooms at Brant Estate,” *The Observer*, 7 mei, 2012, <https://observer.com/2012/05/koons-puppy-blooms-at-brant-estate/>.

55

“Koons has always been as vacuous as he wants to be.”

Laura Cumming, “Jeff Koons at the Ashmolean review – a master of deflection,” *The Observer*, 10 februari, 2019, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2019/feb/10/jeff-koons-ashmolean-museum-oxford-review-master-of-deflection>.

61

“...radiate that optimism...”

“Jeff Koons: A Retrospective,” Guggenheim Bilbao, laatst geraadpleegd 1 maart, 2020, <https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/exhibitions/jeff-koons-a-retrospective>.

“...incredibly strong...”

“Jeff Koons: A Retrospective,” Guggenheim Bilbao, laatst geraadpleegd 1 maart, 2020, <https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/exhibitions/jeff-koons-a-retrospective>.

“...integrity forever...”

“Jeff Koons: A Retrospective,”
Guggenheim Bilbao, laatst
geraadpleegd 1 maart, 2020,
<https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/exhibitions/jeff-koons-a-retrospective>.

62

“Sales are inherent to
making a work of art.”

BBC, “Jeff Koons: Diary of a
Seducer – BBC Imagine
Documentary (2015),” YouTube,
11 juni, 2016,
<https://www.youtube.com/watch?v=27B8gngS4g>.

74-76

“He has come ... Jeff Koons.”

Momus, “Jeff Koons,” YouTube,
23 oktober, 2012,
<https://www.youtube.com/watch?v=WVXhNdya43UBBC>.

77

“I love those imperfections
because they keep telling the
viewer they’re perfect.”

Centre Pompidou, “Jeff Koons |
Exposition | Centre Pompidou,”
YouTube, 23 februari, 2017,
<https://www.youtube.com/watch?v=-UxNlozaYM0>.

“What I try to accomplish
with my work is to have a
dialogue on a grand scale—
about internal life and the
external world, how we can
enrich our lives, how we can
all participate in
transcendence.”

Stephanie Murg, “Shine On: Jeff
Koons in Bilbao,” *Smithsonian
Magazine*, 19 juni, 2015,
<https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/jeff-koons-bilbao-guggenheim-spain-exhibit-180955648/>.

“It’s about the gesture, that’s
where the art is. It’s being
able to work with people
and to articulate ideas the
same way you articulate
your fingers.”

Hadley Freeman, “‘Wow, \$91m!’
– Jeff Koons on blowup dogs,
record prices and his row with
Paris,” *The Guardian*, 4 februari,
2019,
<https://www.theguardian.com/artanddesign/2019/feb/04/wow-91m-jeff-koons-blow-up-dogs-record-prices-paris-oxford>.

78

"Koons uses art as a wake-up call, a driving force of social change."

"Jeff Koons: A Retrospective," Guggenheim Bilbao, laatst geraadpleegd 1 maart, 2020, <https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/exhibitions/jeff-koons-a-retrospective>.

"A symbol of love and happiness."

"Puppy: Jeff Koons," Museum of Contemporary Art Australia, laatst geraadpleegd 27 februari, 2020, <https://www.mca.com.au/artists-works/exhibitions/puppy/>.

79

"They represent loss, rebirth, and the vitality of the human spirit."

Oleg Cetinik & Catherine Gashka, "Jeff Koons' 'Bouquet of Tulips' honours victims of Paris terror attacks," *The Guardian*, 4 oktober, 2019, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2019/oct/04/jeff-koons-bouquet-of-tulips-honours-victims-of-paris-terror-attacks>.

"You can't imagine America's singularly depraved culture without him."

Emma Brockes, "Jeff Koons: 'People respond to banal things- they don't accept their own history'," *The Guardian*, 5 juli, 2015, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/jul/05/jeff-koons-people-respond-to-banal-things-they-dont-accept-their-own-history>.

80

"dis-so-nant (meervoud: dissonanten)
1 (m) wanklank; valse toon
2 (m,v) iem. die ergens niet past"

"Betekenis 'dissonante'," Van Dale, laatst geraadpleegd 20 juni, 2020, <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/dissonante#.XuT550UzaUl>.

95

“Onze anus colorés montés sur tiges!”

Yves Michaud, “Les tulipes de Koons ? « Onze anus colorés montés sur tiges ! »,” *L’OBS*, 5 oktober, 2019, <https://www.nouvelobs.com/culture/20191005.OBS19360/les-tulipes-de-koons-onze-anus-colores-montes-sur-tiges.html>.

“He has come to bring you things that make you happy...”

Momus, “Jeff Koons,” YouTube. 23 oktober, 2012, <https://www.youtube.com/watch?v=WVXhNdyA43UBBC>.

96

“Non au ‘cadeau’ de Jeff Koons.”

Olivier Assayas et al, “Non au «cadeau» de Jeff Koons,” *Libération*, 21 januari, 2018, https://www.liberation.fr/debats/2018/01/21/non-au-cadeau-de-jeff-koons_1624159.

97

“A gift from the heart.”

Oleg Cetinik & Catherine Gashka, “Jeff Koons' 'Bouquet of Tulips' honours victims of Paris terror attacks,” *The Guardian*, 4 oktober, 2019, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2019/oct/04/jeff-koons-bouquet-of-tulips-honours-victims-of-paris-terror-attacks>.

110

“I always grew up with a sense of being connected to the community.”

Abbey Zelko, “World-renowned artist Koons inspired by York upbringing,” *York daily record*, 19 januari, 2017, <https://eu.ydr.com/story/news/2017/01/18/world-renowned-artist-koons-inspired-york-upbringing/96710656/>.

111

“11 trous du c...”

“Les Tulipes de Jeff Koons vandalisées,” *Le Figaro*, 9 november, 2019, <https://www.lefigaro.fr/arts-expositions/les-tulipes-de-jeff-koons-vandalisees-20191109>.

“Koyaanisqatsi, Reggio’s...
Philip Glass.”

“Koyaanisqatsi,”
Koyaanisqatsi.com, laatst
geraadpleegd 20 juni, 2020,
[https://www.koyaanisqatsi.com/
films/koyaanisqatsi.php](https://www.koyaanisqatsi.com/films/koyaanisqatsi.php).

BEELD

10 Frankfurt a.M. – Portikus
11.2018 - Alexander De Mont

22 Parijs - Kade aan de Seine
9.2019 - Yamina Sommereyns

26 Parijs – Sacré Coeur
11.2019 – Alexander De Mont

33 Valladolid – Autosnelweg
7.2020 – Alexander De Mont

34 Valladolid – Autosnelweg
7.2020 – Alexander De Mont

35 Parijs naar Gent - Snelweg
12.2019 – Alexander De Mont

36 Parijs naar Gent - Snelweg
12.2019 – Alexander De Mont

37 Parijs naar Gent - Snelweg
12.2019 – Alexander De Mont

38 Parijs – Banlieue
12.2019 – Alexander De Mont

39 Parijs – Banlieue
12.2019 – Alexander De Mont

40 Dubai – Burj Khalifa
1.2020 – Frederik De Mont

41 Praag – Autosnelweg
11.2019 – Yamina Sommereyns

42 Gentbrugge – Afrit
1.2020 – Alexander De Mont

43 Parijs – Banlieue
12.2019 – Alexander De Mont

56 Parijs – Fond. Louis Vuitton
11.2019 – Alexander De Mont

65 Parijs – Montmartre
11.2019 – Alexander De Mont

66 Parijs – Montmartre
11.2019 – Alexander De Mont

67 Parijs – Montmartre
11.2019 – Alexander De Mont

82 Parijs – Parc de la Villette
9.2019 – Alexander De Mont

83 Parijs – Parc de la Villette
9.2019 – Alexander De Mont

84 Parijs – Parc de la Villette
9.2019 – Alexander De Mont

85 Parijs – Parc de la Villette
9.2019 – Alexander De Mont

86 Parijs – Parc de la Villette
9.2019 – Alexander De Mont

87 Parijs – Parc de la Villette
9.2019 – Alexander De Mont

88 Parijs – Parc de la Villette
9.2019 – Alexander De Mont

89 Parijs – Parc de la Villette
9.2019 – Alexander De Mont

90 Parijs – Parc de la Villette
9.2019 – Alexander De Mont

91 Parijs – Parc de la Villette
9.2019 – Alexander De Mont

92 Parijs – Parc de la Villette
9.2019 – Alexander De Mont

93 Parijs – Parc de la Villette
9.2019 – Alexander De Mont

94 Parijs – Parc de la Villette
9.2019 – Alexander De Mont

100 Parijs – Gallieni
11.2019 – Alexander De Mont

101 Parijs – Gallieni
11.2019 – Alexander De Mont

102 Parijs – Gallieni
11.2019 – Alexander De Mont

103 Parijs – Gallieni
11.2019 – Alexander De Mont

104 Parijs – Gallieni
11.2019 – Alexander De Mont

105 Parijs – Gallieni
11.2019 – Alexander De Mont

106 Parijs – Gallieni
11.2019 – Alexander De Mont

107 Parijs – Gallieni
11.2019 – Alexander De Mont

108 2001: A Space Odyssey
1968 – Stanley Kubrick

114 Koyaanisqatsi
1982 – Godfrey Reggio

115 Koyaanisqatsi
1982 – Godfrey Reggio

116 Koyaanisqatsi
1982 – Godfrey Reggio

117 Koyaanisqatsi
1982 – Godfrey Reggio

118 Koyaanisqatsi
1982 – Godfrey Reggio

119 Parijs – Pavilj. v.d. Vrede
11.2019 – Alexander De Mont

LITERATUUR

BOEK

Archer, Michael. *Jeff Koons: One Ball Total Equilibrium Tank*. London: Afterall, 2011.

Bankowsky, Jack, ed. *Sculpture After Sculpture: Fritsch/koons/ray*. Ostfildern: Hatje Cantz, 2014.

Bonami, Francesco. *Jeff Koons*. Chicago, IL: Museum of Contemporary Art, Chicago, and Yale University Press, 2008.

VIDEO

BBC. "Jeff Koons: Diary of a Seducer – BBC Imagine Documentary (2015)." YouTube. 11 juni, 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=-27B8gngS4g>.

Bloomberg. "How Jeff Koons Makes Million-Dollar Art'." YouTube. 28 juli, 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=nNb4Z-yzzCo>.

Centre Pompidou. "Jeff Koons | Exposition | Centre Pompidou." YouTube. 23 februari, 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=-UxNlozaYM0>.

Christie's. "Jeff Koons on 'Balloon Dog (Orange)'." YouTube. 21 oktober, 2013. <https://www.youtube.com/watch?v=dYahe1-isH4>.

Christie's. "Jeff Koons's record-breaking Rabbit shines bright in New York." 17 mei, 2019. <https://www.christies.com/features/New-York-Post-War-results-May-2019-9895-3.aspx>.

Christie's International Real Estate. "Conyers Farm Estate in Greenwich, Connecticut." YouTube. 23 november, 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=kNyK4NQ3BrQ>.

Momus. "Jeff Koons." YouTube. 23 oktober, 2012. <https://www.youtube.com/watch?v=WVXhNdy43UBBC>.

INTERNET

“About us.” The Brant Foundation. Laatste geraadpleegd 22 februari, 2020.
<https://brantfoundation.org/mission/>.

“Balloon Venus by Jeff Koons, a unique creation Dom Pérignon.” The Milliardaire. 23 oktober, 2013.
<https://www.themilliardaire.com/en/art/balloon-venus-a-unique-creation-7815/>.

“Betekenis 'dissonante'.” Van Dale. Laatste geraadpleegd 20 juni, 2020.
<https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/dissonante#.XuT550UzaUl>.

“Jeff Koons.” Centre Pompidou. 23 februari, 2017.
<https://www.centrepompidou.fr/cpv/resource/cABRrbG/r7yb7AR>.

“Jeff Koons.” Jeff Koons. Laatste geraadpleegd 3 maart, 2020.
<http://jeffkoons.com/exhibitions/solo/jeff-koons-almine-rech-gallery>.

“Jeff Koons, at the Ashmolean.” Ashmolean. 7 februari, 2019.
<https://www.ashmolean.org/jeffkoons>.

“Jeff Koons at the Ashmolean.” Jeff Koons. Laatste geraadpleegd 3 maart, 2020.
<http://jeffkoons.com/exhibitions/solo/jeff-koons-the-ashmolean>.

“Jeff Koons: A Retrospective.” Guggenheim Bilbao. Laatste geraadpleegd 1 maart, 2020.
<https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/exhibitions/jeff-koons-a-retrospective>.

“Jeff Koons: A retrospective.” Jeff Koons. Laatste geraadpleegd 3 maart, 2020.
<http://jeffkoons.com/exhibitions/solo/jeff-koons-retrospective-0>.

“Jeff Koons: A retrospective.” Jeff Koons. Laatste geraadpleegd 3 maart, 2020.
<http://jeffkoons.com/exhibitions/solo/jeff-koons-retrospective>.

"Jeff Koons: A Retrospective." Whitney Museum of American Art. Laatst geraadpleegd 1 maart, 2020. <https://whitney.org/Exhibitions/JeffKoons>.

"Jeff Koons' Balloon Dog (Orange)." Christie's. Laatst geraadpleegd 28 februari, 2020. <https://www.christies.com/sales/jeff-koons-balloon-dog-november-2013/index.aspx>.

"Jeff Koons, Gazing Ball." David Zwirner. Laatst geraadpleegd 1 maart, 2020. <https://www.davidzwirner.com/exhibitions/gazing-ball/>.

"Jeff Koons, New Paintings and Sculpture." Jeff Koons. Laatst geraadpleegd 3 maart, 2020. <http://jeffkoons.com/exhibitions/solo/jeff-koons-new-paintings-and-sculpture>.

"Jeff Koons: The sculptor." Jeff Koons. Laatst geraadpleegd 3 maart, 2020. <http://jeffkoons.com/exhibitions/solo/jeff-koons-the-sculptor>.

"Momus, Jeff Koons." Genius. Laatst geraadpleegd 5 maart, 2020. <https://genius.com/Momus-jeff-koons-lyrics>. "Puppy." Jeff Koons. Laatst geraadpleegd 27 februari, 2020. <http://www.jeffkoons.com/artwork/puppy>.

"Puppy: Jeff Koons." Museum of Contemporary Art. Laatst geraadpleegd 27 februari, 2020. <https://www.mca.com.au/artists-works/exhibitions/puppy/>.

"Standbeeld van Keizer Wilhelm I." Traces Of War. Laatst geraadpleegd 27 februari, 2020. <https://www.tracesofwar.nl/sights/105316/Standbeeld-van-Keizer-Wilhelm-I.htm>.

"The building." Guggenheim Bilbao. Laatst geraadpleegd 15 februari, 2020. <https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/the-building>.

“Walter de Maria’s New York Earth Room – What makes it a crowd pleaser?” Public Delivery. Laatst geraadpleegd 28 februari, 2020. <https://publicdelivery.org/walter-de-marias-earth-rooms/>.

ARTIKEL

Abramovitch, Seth. “Jeff Koons’ Balloon Dog Sculpture Sells for Record-Breaking \$58.4 Million.” *The Hollywood Reporter*, 12 november, 2013. <https://www.hollywoodreporter.com/news/jeff-koons-balloon-dog-sculpture-655548>.

Assayas, Olivier et al. “Non au «cadeau» de Jeff Koons.” *Libération*, 21 januari, 2018. https://www.liberation.fr/debats/2018/01/21/non-au-cadeau-de-jeff-koons_1624159.

Brockes, Emma. “Jeff Koons: ‘People respond to banal things- they don’t accept their own history’.” *The Guardian*, 5 juli, 2015. [https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/jul/05/jeff-koons-people-respond-to-](https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/jul/05/jeff-koons-people-respond-to-banal-things-they-dont-accept-their-own-history)

[banal-things-they-dont-accept-their-own-history](https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/jul/05/jeff-koons-people-respond-to-banal-things-they-dont-accept-their-own-history).

Cetinik, Oleg & Gashka, Catherine. “Jeff Koons’ ‘Bouquet of Tulips’ honours victims of Paris terror attacks.” *The Guardian*, 4 oktober, 2019. <https://www.theguardian.com/artanddesign/2019/oct/04/jeff-koons-bouquet-of-tulips-honours-victims-of-paris-terror-attacks>.

Cott, Alix. “11 Homes That Feature Unique Pieces by Jeff Koons.” *Architectural Digest*, 22 september, 2016. <https://www.architecturaldigest.com/gallery/homes-that-feature-unique-pieces-by-jeff-koons>.

Cumming, Laura. “Jeff Koons at the Ashmolean review – a master of deflection.” *The Observer*, 10 februari, 2019. <https://www.theguardian.com/artanddesign/2019/feb/10/jeff-koons-ashmolean-museum-oxford-review-master-of-deflection>.

Ehrlich, Brenna. "lady gaga's artpop cover: artist jeff koons explains what it all means."

MTV news, 8 november, 2013.

<http://www.mtv.com/news/1717125/lady-gaga-rtppop-album-art-jeff-koons/>.

"Les Tulipes de Jeff Koons vandalisées." Le Figaro, 9 november, 2019.

<https://www.lefigaro.fr/arts-expositions/les-tulipes-de-jeff-koons-vandalisees-20191109>.

Freeman, Hadley. "'Wow, \$91m!' – Jeff Koons on blowup dogs, record prices and his row with Paris."

The Guardian, 4 februari, 2019.

<https://www.theguardian.com/artanddesign/2019/feb/04/wow-91m-jeff-koons-blow-up-dogs-record-prices-paris-oxford>.

Greenberger, Alex. "French Artists, Arts Professionals Pan Jeff Koons's Proposed Paris Memorial to Victims of Terrorist Attacks."

ARTnews, 22 januari, 2018.

<https://www.artnews.com/art-news/news/french-artists-arts-professionals-pan-jeff-koonss-proposed-paris->

[memorial-victims-terrorist-attacks-9681/](http://www.artnews.com/art-news/news/french-artists-arts-professionals-pan-jeff-koonss-proposed-paris-memorial-victims-terrorist-attacks-9681/).

Hedgecoe, Guy & Whittle, Helen Herbert. "Bilbao's Guggenheim continues to divide." DW Magazine, 3 juni, 2012.

<https://www.dw.com/en/bilbaos-guggenheim-continues-to-divide/a-15904659>.

Jones, Jonathan. "David Hockney's \$90.3m painting reminds us what great art looks like." The Guardian, 19 november, 2018.

<https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/nov/19/david-hockney-painting-art-portrait-of-an-artist>.

Lee, Denny. "Bilbao, 10 years later." The New York Times, 23 september, 2007.

<https://www.nytimes.com/2007/09/23/travel/23bilbao.html?ei=5087&em&en=898bb5be11939f56&ex=1190606400>.

Martinez, Marcos. "We will tell you everything about Puppy, the flower statue guarding the Bilbao Guggenheim Museum". Ferroviol blog, 20 oktober, 2017. <https://blog.ferroviol.com/en/2017/10/flower-puppy-bilbao-guggenheim-museum/>.

Michaud, Yves. "Les tulipes de Koons ? « Onze anus colorés montés sur tiges ! »." L'OBS, 5 oktober, 2019. <https://www.nouvelobs.com/culture/20191005.OBS19360/les-tulipes-de-koons-onze-anus-colores-montes-sur-tiges.html>.

Morris, Linda. "Puppy love: how Jeff Koons' famous sculpture could have been ours." The Sydney Morning Herald, 7 september, 2019. <https://www.smh.com.au/entertainment/art-and-design/puppy-love-how-jeff-koons-famous-sculpture-could-have-been-ours-20190906-p52opx.html>.

Murg, Stephanie. "Shine On: Jeff Koons in Bilbao". Smithsonian Magazine,

19 juni, 2015. <https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/jeff-koons-bilbao-guggenheim-spain-exhibit-180955648/>.

Muschamp, Herbert. "The Miracle in Bilbao." The New York Times Magazine, 7 september, 1997. <https://www.nytimes.com/1997/09/07/magazine/the-miracle-in-bilbao.html>.

Ouroussoff, Nicolai. "The Architect's New Museum in Bilbao, Spain, Emerges as a Testament to One Man's Optimism Amid a Landscape of Industrial Decay." Los Angeles Times, 2 juni, 1997. <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1997-06-02-ca-64765-story.html>.

Picard, Charmaine. "The Guggenheim Bilbao Makes a Bet on Jeff Koons." Observer, 19 juni, 2015. <https://observer.com/2015/06/the-guggenheim-bilbao-makes-a-bet-on-jeff-koons/>.

Russeth, Andrew. "Koons 'Puppy' Blooms at Brant Estate." *The Observer*, 7 mei, 2012.
<https://observer.com/2012/05/koons-puppy-blooms-at-brant-estate/>.

Searle, Adrian. "Jeff Koons." *The Guardian*, 1 juli, 2009.
<https://www.theguardian.com/artanddesign/2009/jul/01/jeff-koons-searle-serpentine-review>.

Searle, Adrian. "Jeff Koons review – Haemorrhoid horrors from the artist who's too expensive to fail." *The Guardian*, 6 februari, 2019.
<https://www.theguardian.com/artanddesign/2019/feb/06/jeff-koons-review-ashmolean-museum-oxford>.

Smith, Roberta. "A Bunny Balloon Sheds Its Steel Skin." *The New York Times*, 23 november, 2007.
<https://www.nytimes.com/2007/11/23/arts/23rabbit.html>.

Tomkins, Calvin. "The Maverick." *The New Yorker*, 7 juli, 1997.
<https://www.newyorker.com/magazine/1997/07/07/the-maverick>.

Tyrnauer, Matt. "Architecture in the age of Gehry." *Vanity Fair*, 30 juni, 2010.
<https://www.vanityfair.com/culture/2010/08/architecture-survey-201008>.

Vena, Jocelyn. "lady gaga unveils artpop cover: see it here!" *MTV news*, 7 oktober, 2013.
<http://www.mtv.com/news/1715169/lady-gaga-artpop-cover/>.

Wine, Steven. "Prince Wins At Polo, Surprises Fans With Handshakes." *AP news*, 7 maart, 1988.
<https://apnews.com/409d08b0023fefbb4269cb7697bc482d>.

Zelko, Abbey. "World-renowned artist Koons inspired by York upbringing." *York daily record*, 19 januari, 2017.
<https://eu.ydr.com/story/news/2017/01/18/world-renowned-artist-koons-inspired-york-upbringing/96710656/>.

VERLOREN

QUOTERING

126

“We are told... without spirit.”

“A speech by HRH The Prince of Wales at the Inauguration of The Prince of Wales's Institute of Architecture, St James's Palace, London,” The Prince of Wales and The Duchess of Cornwall, 30 januari 1992, <https://www.princeofwales.gov.uk/speech/speech-hrh-prince-wales-inauguration-prince-wales-institute-architecture-st-james-palace>.

128-129

“Writing about... all of us.”

Martin Coward, *Urbicide: The Politics of Urban Destruction* (London: Routledge, 2009), 11.

132

“I remember reading that God was dead.”

“A speech by HRH The Prince of Wales at the Inauguration of The Prince of Wales's Institute of Architecture, St James's Palace, London,” The Prince of Wales and The Duchess of Cornwall, 30 januari 1992, <https://www.princeofwales.gov.uk/speech/speech-hrh-prince-wales-inauguration-prince-wales-institute-architecture-st-james-palace>.

133

“... a jostling scramble of skyscrapers, all competing for attention.”

Nick Louras, “HRH Prince Of Wales: A Vision Of Britain,” YouTube, 18 juli, 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=891qV-7Y42w>.

142

“I met a traveller... far away.”

David Mikics, “Percy Bysshe Shelley: “Ozymandias,”” *Poetry Foundation*, 11 maart, 2010, <https://www.poetryfoundation.org/articles/69503/percy-bysshe-shelley-ozymandias>.

149

“My life was truant and changeable, but they didn’t move a muscle.”

Catholic Art Guild, “Alexander Stoddart Presents: ‘Christianity, Art, & Philosophical Pessimism’, Conference 2018,” YouTube, 4 december, 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=ebgK8mm3nps>.

150

“Farewell to the... I go.”

“My Heart’s In The Highlands,” Burns Country, laatst geraadpleegd 17 maart, 2020, <http://www.robertburns.org/works/290.shtml/>.

154

“For me, the myth is the distillation of the Truth.”

Jessica Hughes, interview met Alexander Stoddart, verschenen in de catalogus voor de tentoonstelling: *Recent studies from the Artist’s Youth* (Edinburgh: The Fine Art Society, 2014), <http://www.open.ac.uk/arts/research/pvcrs/2015/stoddart>.

“Art is here to calm you down, not to stimulate you, but to sedate you. Art sedates the ferocity in us.”

Harry Bryce, “Sandy the Sculptor,” YouTube, 25 november, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=cx962v70Bys>.

155

« Je suis profondément... d’élève. »

“Le ministre des affaires culturelles est reçu à l’académie des arts de Bordeaux,” *Le Monde*, 16 mei, 1973, https://www.lemonde.fr/archive/article/1973/05/16/le-ministre-des-affaires-culturelles-est-recu-a-l-academie-des-arts-de-bordeaux_2573149_1819218.html

159

“I had a kind of epiphany... for your good marks.”

Jessica Hughes, interview met Alexander Stoddart, verschenen in de catalogus voor de tentoonstelling: *Recent studies from the Artist’s Youth* (Edinburgh: The Fine Art Society, 2014), <http://www.open.ac.uk/arts/research/pvcrs/2015/stoddart>.

163

"The question is not how the Parthenon is relevant to us today, but how we are relevant to the Parthenon."

Harry Bryce, "Sandy the Sculptor," YouTube, 25 november, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=cx962v70Bys>.

171

"annus dominus MM... in pace,"

Origineel: "anno domini MM populus Americanus monumento celebrat gestas post natum iesu christi hoc omnes res in pace"

Shaila Dewan, "An Elaborate Arch, an Opaque Significance," *The New York Times*, 29 april, 2009, <https://www.nytimes.com/2009/04/30/us/30arch.html>.

173

"Art is here to calm you down, not to stimulate you, but to sedate you. Art sedates the ferocity in us."

Harry Bryce, "Sandy the Sculptor," YouTube, 25 november, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=cx962v70Bys>.

174

"I don't think anyone even knows why it's there. It arrived from another planet, I think."

Shaila Dewan, "An Elaborate Arch, an Opaque Significance," *The New York Times*, 29 april, 2009, <https://www.nytimes.com/2009/04/30/us/30arch.html>.

"annus dominus MM... in pace,"

Origineel: "anno domini MM populus Americanus monumento celebrat gestas post natum iesu christi hoc omnes res in pace"

Shaila Dewan, "An Elaborate Arch, an Opaque Significance," *The New York Times*, 29 april, 2009, <https://www.nytimes.com/2009/04/30/us/30arch.html>.

“The pathos of this work is that it is most distant from the trends of now – it is the most temporally alienated sculpture I have made.”

Phil Miller, “From Paisley to Indiana: Scottish sculptor unveils epic new work for the University of Notre Dame,” *The Herald*,
25 februari, 2019,
<https://www.heraldsotland.com/news/17456540.from-paisley-to-indiana-scottish-sculptor-unveils-epic-new-work-for-the-university-of-notre-dame/>.

182-184

“Ok... great thinker.”

“Estatua David Hume,”
tripadvisor, laatst geraadpleegd
10 maart, 2020,
https://www.tripadvisor.co.uk/Attraction_Review-g186525-d8004801-Reviews-Estatua_David_Hume-Edinburgh_Scotland.html.

BEELD

125 Parijs – Madeleine
10.2019 - Alexander De Mont

130 Parijs – Montmartre
9.2019 - Alexander De Mont

135 Parijs - Louvre
10.2019 – Alexander De Mont

136 Parijs - Louvre
9.2019 – Alexander De Mont

140 Palazzo Martelli
2008 – Massimo Listri

151 Parijs – Cim. St-Vincent
12.19 – Alexander De Mont

152 Parijs - Louvre
10.2019 – Alexander De Mont

157 America's Heritage...
1963 – Walker Evans

162 Mafra – Palácio Nacional
2.2019 – Alexander De Mont

169 Parijs – ENSAPLV
12.2019 – Alexander De Mont

181 Parijs – Sacré Coeur
10.2019 – Alexander De Mont

LITERATUUR

BOEK

Coward, Martin. *Urbicide: The Politics of Urban Destruction*. London: Routledge, 2009.

Hughes, Jessica. Interview met Alexander Stoddart, verschenen in de catalogus voor de tentoonstelling: *Recent studies from the Artist's Youth*. Edinburgh: The Fine Art Society, 2014.
<http://www.open.ac.uk/arts/research/pvcrs/2015/stoddart>.

Sartwell, Crispin. "Beauty", in Edward N. Zalta (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (Winter 2017 Edition).
<https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/beauty/>.

VIDEO

Architecture Foundation. "Alexander Stoddart- Why Classicism is a Dead Style." YouTube. 11 december, 2018.
<https://www.youtube.com/watch?v=4FPdrLlshRA>.

Harry Bryce. "Sandy the Sculptor." YouTube. 25 november, 2017.
<https://www.youtube.com/watch?v=cx962v70Bys>.

Catholic Art Guild. "Alexander Stoddart Presents: 'Christianity, Art, & Philosophical Pessimism', Conference 2018." YouTube. 4 december, 2018.
<https://www.youtube.com/watch?v=ebgK8mm3nps>.

Nick Louras. "HRH Prince Of Wales: A Vision Of Britain." YouTube. 18 juli, 2018.
<https://www.youtube.com/watch?v=891qV-7Y42w>.

TEDx. "Alexander Stoddart - Representational art; the original sin." YouTube. 18 juni, 2016.
<https://www.youtube.com/watch?v=5AwjNd3sNn8>.

History Matters. "The Highland Clearances: Explained (Short Animated Documentary)." YouTube. 14 maart, 2020.
<https://www.youtube.com/watch?v=fYTbxnMgCfk>.

INTERNET

“About.” ICAA. Laatst geraadpleegd 15 februari, 2020.
<https://www.classicist.org/>.

“Alexander (Sandy) Stoddart (b. 1959).” Glasgow – City of Sculpture. Laatst geraadpleegd 15 februari, 2020.
http://glasgowsculpture.com/pg_biography.php?LMCL=GE3hBm&sub=stoddart_a.

“Alexander Stoddart.” National Galleries Scotland. Laatst geraadpleegd 15 februari, 2020.
<https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/130334/study-scottish-national-portrait-gallery-facade>.

“Atlanta, GA – Crime Rates.” Neighbourhood Scout. Laatst geraadpleegd 15 maart, 2020.
<https://www.neighborhoodscout.com/ga/atlanta/crime>.

“A speech by HRH The Prince of Wales at the Inauguration of The Prince of Wales's Institute of Architecture, St James's Palace, London.” The Prince

of Wales and The Duchess of Cornwall.
30 januari 1992.
<https://www.princeofwales.gov.uk/speech/speech-hrh-prince-wales-inauguration-prince-wales-institute-architecture-st-james-palace>.

“A speech by HRH The Prince of Wales at the 150th anniversary of the Royal Institute of British Architects (RIBA), Royal Gala Evening at Hampton Court Palace.” The Prince of Wales and The Duchess of Cornwall.
30 mei 1984.
<https://www.princeofwales.gov.uk/speech/speech-hrh-prince-wales-150th-anniversary-royal-institute-british-architects-riba-royal-gala>.

“Estatua David Hume.” tripadvisor. Laatst geraadpleegd 10 maart, 2020.
https://www.tripadvisor.co.uk/Attraction_Review-g186525-d8004801-Reviews-Estatua_David_Hume-Edinburgh_Scotland.html.

"Finding 'Wee Peter':
Inchtavannach and Bandry
Bay – the stories. Videos,
Images, Words, Historical
Facts." Lochsplus. Laatst
geraadpleegd 17 maart, 2020.
<https://lochsplus.com/findin-g-wee-peter-stories-of-inctavannach-and-bandry-bay/>.

"Members." INTBAU. Laatst
geraadpleegd
15 februari, 2020.
<https://www.intbau.org/members/alexander-stoddart/>.

"Millenium Gate." ADAM
Architects. Laatst
geraadpleegd
15 februari, 2020.
<https://adamarchitecture.com/project/millennium-gate-atlanta-usa/>.

"Millenium Gate Museum."
Collins Cooper Carusi
Architects. Laatst
geraadpleegd
15 februari, 2020.
<https://collinscoopercarusi.com/projects/millennium-gate-museum/>.

"Millenium Gate Museum."
Rodney Mims Cook. Laatst
geraadpleegd
15 februari, 2020.
<http://rodneymimscook.com/portfolio/institutional/>.
"Mission." National
Monuments Foundation.
Laatst geraadpleegd
15 februari, 2020.
<http://thenmf.org/mission/>.

"My Heart's In The
Highlands." Burns Country.
Laatst geraadpleegd
17 maart, 2020.
<http://www.robertburns.org/works/290.shtml/>

"No ordinary sculptor."
Riaghaltas na h-Alba.
30 december, 2008.
<https://www2.gov.scot/News/Releases/2008/12/23110750>

"Palladio Awards."
Traditional Building. Laatst
geraadpleegd
15 februari, 2020.
<https://www.traditionalbuilding.com/palladio-awards>.

“Realising HRH The Prince of Wales' vision of creating harmonious communities.” The Prince’s Foundation. Laatst geraadpleegd 15 februari, 2020. <https://princes-foundation.org/about>.

“Richard Green Gallery.” ADAM Architects. Laatst geraadpleegd 15 februari, 2020. <https://adamarchitecture.com/project/richard-green-gallery/>.

“The Adam Smith Statue.” Adam Smith Institute. Laatst geraadpleegd 9 maart, 2020. <https://www.adamsmith.org/the-adam-smith-statue/>.

“The Queen’s Gallery, Buckingham Palace.” John Simpson Architects. Laatst geraadpleegd 22 februari, 2020. <http://www.johnsimpsonarchitects.com/pa/Buckingham-Palace.html>.

“Winners of the 2006 Competition.” Traditional Building Conference. Laatst geraadpleegd 15 februari, 2020.

<https://www.traditionalbuildingshow.com/page/winners-of-the-2006-competition>.

ARTIKEL

Adams, Stephen. “Neoclassical sculptor Alexander Stoddart appointed Royal artist in Scotland.” The Telegraph, 29 december, 2008. <https://www.telegraph.co.uk/culture/art/4015433/Neoclassical-sculptor-Alexander-Stoddart-appointed-Royal-artist-in-Scotland.html>.

Anoniem. “From Driehaus to Our House.” Philanthropy, Herfst 2012. <https://www.philanthropyroundtable.org/philanthropy-magazine/article/from-driehaus-to-our-house>.

Aslet, Clive. “Alexander Stoddart: talking statues.” The Telegraph, 12 juli, 2008. <https://www.telegraph.co.uk/culture/art/3556356/Alexander-Stoddart-talking-statues.html>.

Aslet, Clive. "In the hands of the Scottish master." *The National*, 29 september, 2008. <https://www.thenational.ae/arts-culture/art/in-the-hands-of-the-scottish-master-1.543374>.

Best, Jessica. "Prince Charles admits: 'I smoked behind the chicken coop as a boy but gave up aged 11'." *The Mirror*, 30 oktober, 2013. <https://www.mirror.co.uk/news/uk-news/prince-charles-admits-i-smoked-2657019>.

Cowan, David. "Seeking A Return To Beauty." *The American Conservative*, 8 december, 2015. <https://www.theamericanconservative.com/urbs/seeking-a-return-to-beauty/>.

Dewan, Shaila. "An Elaborate Arch, an Opaque Significance." *The New York Times*, 29 april, 2009. <https://www.nytimes.com/2009/04/30/us/30arch.html>.

Glancey, Jonathan. "Life after carbuncles." *The Guardian*, 17 mei, 2004.

<https://www.theguardian.com/artanddesign/2004/may/17/architecture.regeneration>.

"Le ministre des affaires culturelles est reçu à l'académie des arts de Bordeaux." *Le Monde*, 16 mei, 1973. https://www.lemonde.fr/archives/article/1973/05/16/le-ministre-des-affaires-culturelles-est-recu-a-l-academie-des-arts-de-bordeaux_2573149_1819218.html.

Leigh, Catesby. "All the King's Architects." *The Washington Examiner*, 24 juni, 2002. <https://www.washingtonexaminer.com/weekly-standard/all-the-kings-architects>.

Marrs, Colin. "Profession hits back at sculptor's claim that 'architects are like ISIS'." *Architect's Journal*, 6 september, 2016. <https://www.architectsjournal.co.uk/news/profession-hits-back-at-sculptors-claim-that-architects-are-like-isis/10010492.article>.

Mikics, David. "Percy Bysshe Shelley: "Ozymandias"." Poetry Foundation, 11 maart, 2010. <https://www.poetryfoundation.org/articles/69503/percy-bysshe-shelley-ozymandias>.

Miller, Phil. "From Paisley to Indiana: Scottish sculptor unveils epic new work for the University of Notre Dame." The Herald, 25 februari, 2019. <https://www.heraldscotland.com/news/17456540.from-paisley-to-indiana-scottish-sculptor-unveils-epic-new-work-for-the-university-of-notre-dame/>.

Murray Brown, Griselda. "The Prince of Wales's views on architecture over three decades." Financial Times, 28 juni, 2014. <https://www.ft.com/content/7ab6ec4a-f7ab-11e3-90fa-00144feabdc0>.

Newsroom, The. "Edinburgh architects' effect on skyline compared to ISIS." The Scotsman, 1 september, 2016. <https://www.scotsman.com/whats-on/arts-and-entertainment/edinburgh-architects-effect-skyline-compared-isis-614716>.

Ross, Peter. "Sculptor Sandy Stoddart on his art." The Scotsman, 5 januari, 2014. <https://www.scotsman.com/arts-and-culture/sculptor-sandy-stoddart-his-art-1548830>.

GEBROKEN

QUOTERING

193

“the greatest decorative artist in the world.”

“Alphonse Mucha,” Musée du Luxembourg, laatst geraadpleegd 27 maart, 2020, <https://en.museeduluxembourg.fr/alphonse-mucha>.

202

“Und Alles Sein ist flammend Leid.”

“Animal Destinies by Franz Marc,” Franz Marc, laatst geraadpleegd 27 maart, 2020, <http://www.franzmarc.com/animal-destinies/>.

205

“Einsam im Walde... Bald, allzubalde.”

Canberg, “Bald allzubalde (English translation),” *Lyrics Translate*, 11 november, 2018, <https://lyricstranslate.com/en/bald-allzubalde-soon-all-too-soon.html>.

210

“I know no one... avalanche.”

Ronald Aronson et al, ed., *We Have Only This Life to Live: The Selected Essays of Jean-Paul Sartre 1939-1975* (New York: NYRB Classics, 2013).

213-216

“born like this... next chapter.”

Charles Bukowski, “Dinosauria, we,” gepubliceerd in Charles Bukowski, *The Last Night of the Earth Poems* (New York: HarperCollins Publishers Inc, 1992), manuscript via “Charles Bukowski poem and letter manuscripts,” Bukowski.net, laatst geraadpleegd 26 december, 2019, <https://bukowski.net/manuscripts/displaymanuscript.php?show=poem1991-02-14-dinosauria-we.jpg&workid=1033>.

223

“I was happy with them, but they were made to last only a few hours,”

Ronald Aronson et al, ed., *We Have Only This Life to Live: The Selected Essays of Jean-Paul Sartre 1939-1975* (New York: NYRB Classics, 2013).

225

“Art interests me greatly, but truth interests me infinitely more,”

“Alberto Giacometti,” The Gagosian, laatst geraadpleegd 24 februari, 2020, <https://gagosian.com/artists/alberto-giacometti/>.

227

“...always mediating between nothingness and being,”

Ronald Aronson et al, ed., *We Have Only This Life to Live: The Selected Essays of Jean-Paul Sartre 1939-1975* (New York: NYRB Classics, 2013).

237

“...the sculpture... and buildings.”

Peter Read, ed., *Giacometti : Critical Essays* (Londen: Routledge, 2017).

256

“If you sit for me, you become a perfect stranger, even if I know you.”

Laura Cumming, “The human race, handled with care,” *The Guardian*, 23 maart, 2008, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2008/mar/23/art1>.

258

“Build me a cottage... of a wave.”

Fernando Pessoa, “Build me a Cottage,” 20 december, 1907, gepubliceerd in *English Poetry* (Lissabon: Assirio & Alvim, 2016), 43.

BEELD

188 Saturno devoran. a su hijo
1823 – Francisco De Goya

195 fragment Slovanská epopej
1911 - 1926 – Alfons Mucha

206 Tierschiksale
1913 – Franz Marc

217 Parijs – Saint-Denis
10.2019 - Alexander De Mont

221 Café de Nuit
1888 – Vincent Van Gogh

224 Parijs – Montmartre
11.2019 - Alexander De Mont

226 Parijs – Montmartre
11.2019 - Alexander De Mont

228 Parijs – Montmartre
11.2019 - Alexander De Mont

230 Parijs – Montmartre
11.2019 - Alexander De Mont

232 Parijs – Montmartre
11.2019 - Alexander De Mont

234 Parijs – Montmartre
11.2019 - Alexander De Mont

245 Parijs – Rue Royale
2.2020 - Alexander De Mont

246 Parijs – Rue Royale
2.2020 - Alexander De Mont

247 Parijs – Rue Royale
2.2020 - Alexander De Mont

250 Kampenhout – thuis
4.2020 – Yamina Sommereyngs

264 Parijs – Centrum
11.2019 - Alexander De Mont

265 Parijs – Centrum
11.2019 - Alexander De Mont

266 Parijs – Centrum
11.2019 - Alexander De Mont

270 Parijs – Madeleine
12.2019 - Alexander De Mont

271 Parijs – Montmartre
12.2019 - Alexander De Mont

272 Parijs – Montmartre
12.2019 - Alexander De Mont

273 Parijs – Montmartre
12.2019 - Alexander De Mont

274 Parijs – Montmartre
12.2019 - Alexander De Mont

275 Parijs – Montmartre
12.2019 - Alexander De Mont

276 Parijs – Montmartre
12.2019 - Alexander De Mont

277 Parijs – Montmartre
12.2019 - Alexander De Mont

281 Parijs – Quartier Latin
11.2019 - Alexander De Mont

LITERATUUR

BOEK

Aronson, Ronald et al. (Ed.). *We Have Only This Life to Live: The Selected Essays of Jean-Paul Sartre 1939-1975*. New York: NYRB Classics, 2013.

Bukowski, Charles. *The Last Night of the Earth Poems*. New York: HarperCollins Publishers Inc, 1992.

Pessoa, Fernando. *English Poetry*. Lissabon: Assirio & Alvim, 2016.

Read, Peter (Ed.). *Giacometti : Critical Essays*. Londen: Routledge, 2017.

VIDEO

The School of Life.
"PHILOSOPHY - Sartre."
YouTube. 7 november, 2014.
<https://www.youtube.com/watch?v=3bQsZxDQgzU>.

Tate. "Alberto Giacometti – 'A New Way of Thinking About Humanity' | TateShots." YouTube. 11 mei, 2017.

<https://www.youtube.com/watch?v=M58oMKBO7S0>.

BFI. "Giacometti (1967)." YouTube. 20 augustus, 2016.
<https://www.youtube.com/watch?v=vRsejf8xdC0>.

INTERNET

"Alberto Giacometti." The Gagosian. Laatste geraadpleegd 24 februari, 2020.
<https://gagosian.com/artists/alberto-giacometti/>.

"Alberto Giacometti." The Art Story. Laatste geraadpleegd 19 februari, 2020.
<https://www.theartstory.org/artist/giacometti-alberto/>.

"Alberto Giacometti Database (AGD)." Giacometti Foundation. Laatste geraadpleegd 24 februari, 2020.
<https://www.fondation-giacometti.fr/en/alberto-giacometti-database-agd>.

"Alphonse Mucha." Musée du Luxembourg. Laatste geraadpleegd 27 maart, 2020.
<https://en.museeduluxembourg.fr/alphonse-mucha>.

"And all being is flaming agony." Ostriches of Milan. 2 september, 2010.
<https://dedalus9.wordpress.com/2010/09/02/and-all-being-is-flaming-agony/>.
"Animal Destinies by Franz Marc." Franz Marc. Laatst geraadpleegd 27 maart, 2020.
<http://www.franzmarc.com/animal-destinies/>.

"Artworks stories." Giacometti Foundation. Laatst geraadpleegd 23 februari, 2020.
<https://www.fondation-giacometti.fr/en/artworks-stories>.

"Biographical Timeline." Giacometti Foundation. Laatst geraadpleegd 24 februari, 2020.
<https://www.fondation-giacometti.fr/en/biographical-timeline>.

"Biography." Giacometti Foundation. Laatst geraadpleegd 24 februari, 2020.
<https://www.fondation-giacometti.fr/en/biography>.

"Black Paintings." Francisco de Goya. Laatst geraadpleegd 27 maart, 2020.

<http://www.francisco-de-goya.com/black-paintings/>.
"Eight things to know: Alberto Giacometti." Tate. Laatst geraadpleegd 25 maart, 2020.

<https://www.tate.org.uk/art/artists/alberto-giacometti-1159/lists/eight-things-know-alberto-giacometti>.

Canberg. "Bald allzubalde (English translation)." Lyrics Translate, November 11, 2018,
<https://lyricstranslate.com/en/bald-allzubalde-soon-all-too-soon.html>.

"Fate of the Animals by Franz Marc." Franz Marc. Laatst geraadpleegd 27 maart, 2020.
<http://www.franzmarc.org/Fate-of-the-Animals.jsp>.

"Franz Marc Biography." Franz Marc. Laatst geraadpleegd 27 maart, 2020.
<http://www.franzmarc.org/biography.jsp>.

"Giacometti in Switzerland." Gagosian Gallery. Laatst geraadpleegd 25 maart, 2020.
<https://www.fondation-giacometti.fr/en/event/48/giacometti-in-switzerland>.

"Key Art Work : Fondation Maeght – The Walking Man – Alberto Giacometti." World Art Foundations. Laatst geraadpleegd 24 februari, 2020. <https://www.worldartfoundations.com/key-art-work-fondation-maeght-alberto-giacometti/>.

"Photographs of Artists by Alexander Liberman." The J. Paul Getty Museum. Laatst geraadpleegd 23 februari, 2020. <https://www.getty.edu/art/exhibitions/liberman/>.

R, Connie. "In a lonely forest." Behind Their Lines: Poetry of the Great War, April 12, 2018, <https://behindtheirlines.blogspot.com/2018/04/in-lonely-forest.html>.

"Research Articles." Giacometti Foundation. Laatst geraadpleegd 24 februari, 2020. <https://www.fondation-giacometti.fr/en/research-articles>.

"Romanticism: Francisco de Goya." Spanish Arts. Laatst geraadpleegd 27 maart, 2020.

<https://www.spanish-art.org/spanish-painting-goya.html>.
"Saturn Devouring His Son." Francisco de Goya. Laatst geraadpleegd 27 maart, 2020. <http://www.francisco-de-goya.com/saturn-devouring-his-son/>.

"Tate Modern presents the UK's first major retrospective of Alberto Giacometti for 20 years." Tate. Laatst geraadpleegd 25 maart, 2020. <https://www.tate.org.uk/whats-on/tate-modern/exhibition/giacometti>.

"The 7 Most Expensive Sculptures Ever." Hiscox. Laatst geraadpleegd 19 februari, 2020. <https://www.hiscox.co.uk/collections-insurance/news/seven-most-expensive-sculptures>.

ARTIKEL

Binlot, Ann. "A meticulous recreation of Giacometti's studio is now open to the curious." *Document*, 18 juli, 2018.
<https://www.documentjournal.com/2018/07/a-meticulous-recreation-of-giacomettis-studio-is-now-open-to-the-curious/>.

Bobrow, Emily. "Giacometti's sculptures feel uncomfortably timely." *The Economist*, 19 juni, 2018.
<https://www.1843magazine.com/culture/look-closer/giacomettis-sculptures-feel-uncomfortably-timely>.

Braschi, Cecilia. "Inside Giacometti's studio." *Tate*, Laatst geraadpleegd 25 maart, 2020.
<https://www.tate.org.uk/art/artists/alberto-giacometti-1159/photo-essay/inside-giacomettis-studio>.

Cumming, Laura. "The human race, handled with care." *The Guardian*, 23 maart, 2008.

<https://www.theguardian.com/artanddesign/2008/mar/23/art1>.

Greer, Robert. "Hedonism, absinthe and Parisian decadence: La Belle Époque." *ArtUK*, 18 april, 2017.
<https://artuk.org/discover/stories/hedonism-absinthe-and-parisian-decadence-la-belle-poque>.

Hurwitz, Laurie. "Giacometti's Legacy." *ARTnews*, 18 december, 2014.
<https://www.artnews.com/art-news/news/alberto-giacometti-catalogue-raisonne-and-institut-giacometti-3307/>.

Kazbek, Katya. "Art: Alphonse Maria Mucha, Winter Night, 1920." *Supamodu*, 6 juli, 2018.
<https://supamodu.com/2018/art/alphonse-maria-mucha-winter-night-1920/>.

Lindbergh, Peter. "Peter Lindbergh on Alberto Giacometti." *Gagosian Quarterly*, 26 juni, 2017.
<https://gagosian.com/quarterly/2017/06/26/substance-and-shadow-video/>.

Lindbergh, Peter. "Substance and Shadow." *Gagosian Quarterly*, Zomer, 2017. <https://gagosian.com/quarterly/2017/05/01/substance-shadow/>.

Malik, Kenan. "sartre on giacometti." *Pandaemonium*, 16 juli, 2017. <https://kenanmalik.com/2017/07/16/sartre-on-giacometti/>.

McDonald, Alison. "Alberto Giacometti Yves Klein." *Gagosian Quarterly*, 25 april, 2016. <https://gagosian.com/quarterly/2016/04/25/giacometti-and-yves-klein-interview/>.

Morris, Frances. "Antony Gormley on Alberto Giacometti." *Tate*, 14 juni, 2017. <https://www.tate.org.uk/art/artists/alberto-giacometti-1159/interview/antony-gormley-on-alberto-giacometti>.

Stamberg, Susan. "Giacometti's Sculptures Bare The Scars Of Our Daily Struggles." *NPR*, 8 juni, 2018. <https://www.npr.org/2018/06/08/617638893/giacomettis-sculptures-bare-the-scars-of-our-daily-struggles>.

Stringhetti, Caterina. "Alberto Giacometti: 5 things to know." *The Art Post Blog*, 12 april, 2018. <https://www.theartpostblog.com/en/alberto-giacometti/>.

Stringhetti, Caterina. "Final Portrait: A Movie About Alberto Giacometti." *The Art Post Blog*, 6 februari, 2018. <https://www.theartpostblog.com/en/final-portrait-movie/>.

Vogel, Carol. "At London Sale, a Giacometti Sets a Record." *The New York Times*, 3 februari, 2010. <https://www.nytimes.com/2010/02/04/arts/design/04giacometti.html?ref=albertogiacometti>

Wilkinson, Judith. "When Alberto Giacometti met Samuel Beckett." *Tate*, Laatst geraadpleegd 25 maart, 2020. <https://www.tate.org.uk/art/artists/alberto-giacometti-1159/long-read/when-alberto-giacometti-met-samuel-beckett>.

Wood, Betty. "Alberto
Giacometti's studio comes to
life in Paris." *The Spaces*,
laatst geraadpleegd
26 maart, 2020.
[https://thespaces.com/alberto-
giacomettis-studio-comes-
to-life-in-paris/](https://thespaces.com/alberto-giacomettis-studio-comes-to-life-in-paris/).

ONDERWORPEN

QUOTERING

318

“the city of the snake.”

“Hotel Palenque,” Guggenheim, laatst geraadpleegd 20 juni, 2020, <https://www.guggenheim.org/artwork/5321>.

329

“I didn’t like... and forms.”

Julia Brown, ed., *Michael heizer : Sculpture in Reverse* (Los Angeles: The Museum of Contemporary Art, 1984), 8.

“That implies... in a while.”

Julia Brown, ed., *Michael heizer : Sculpture in Reverse* (Los Angeles: The Museum of Contemporary Art, 1984), 13.
&
Michael Kimmelman, “Michael Heizer: A Sculptor’s Colossus of the Desert,” *The New York Times*, 12 december, 1999, <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/arts/121299heizer-art.html>.

330-331

“I decided to make... or land.”

Julia Brown, ed., *Michael heizer : Sculpture in Reverse* (Los Angeles: The Museum of Contemporary Art, 1984), 16.

“The work is not put in a place, it is that place.”

Germano Celant, *Michael Heizer* (Milaan: Fondazione Prada, 1996), 286
origineel in: John Yau, “Sculpture as Archaeology,” *Vogue*, augustus 1981, 292.

“There is very little... historical time.”

Julia Brown, ed., *Michael heizer : Sculpture in Reverse* (Los Angeles: The Museum of Contemporary Art, 1984), 34-43.

“Basically this is... blows away.”

Germano Celant, *Michael Heizer* (Milaan: Fondazione Prada, 1996), 108,
origineel in: Julia Brown, ed., *Michael heizer : Sculpture in Reverse* (Los Angeles: The Museum of Contemporary Art, 1984), 28.

“...the insecurity... civilization.”

Germano Celant, *Michael Heizer* (Milaan: Fondazione Prada, 1996), 92,
origineel in:
Julia Brown, ed., *Michael heizer : Sculpture in Reverse* (Los Angeles: The Museum of Contemporary Art, 1984), 13.
&
“Michael Heizer’s “City”,”
Public Art Foundation, Greater des Moines, 2 januari, 2012,
<https://dsmpublicartfoundation.org/michael-heizers-city/>.

“I thought I was eternal.”

Michael Kimmelman, “Art’s Last, Lonely Cowboy,” *The New York Times Magazine*, 6 februari, 2005,
<https://www.nytimes.com/2005/02/06/magazine/arts-last-lonely-cowboy.html>.

BEELD

295 schets

6.2020 – Alexander De Mont

297 schets

6.2020 – Alexander De Mont

299 schets

6.2020 – Alexander De Mont

301 schets

6.2020 – Alexander De Mont

303 schets

6.2020 – Alexander De Mont

305 schets

6.2020 – Alexander De Mont

307 schets

6.2020 – Alexander De Mont

309 schets

6.2020 – Alexander De Mont

311 schets

6.2020 – Alexander De Mont

322 Palenque - Temple

1982 – Vicente Kramsky

336 Salir Do Porto - Duinen

2.2019 – Alexander De Mont

339 Abisko - Spoorweg

9.2019 – Alexander De Mont

340 Narvik - Kongensgate

2.2019 – Alexander De Mont

356 Treinrit Gent - Parijs

11.2019 – Yamina Sommereyns

360 Sagaan Sag

2018 – Elena Anosova

361-368 Wit

6.2020 – Alexander De Mont

LITERATUUR

BOEK

Brown, Julia Ed. *Michael Heizer : Sculpture in Reverse*. Los Angeles: The Museum of Contemporary Art, 1984.

Celant, Germano. *Michael Heizer*. Milaan: Fondazione Prada, 1996.

VIDEO

The Menil Collection.
"Michael Govan on Michael Heizer." YouTube.
10 februari, 2016.
<https://www.youtube.com/watch?v=WQN7mZkmKKo>.

INTERNET

"Michael Heizer: New Paintings and Sculpture" Gagosian. Laatst geraadpleegd 20 februari, 2020.
<https://gagosian.com/exhibitions/2016/michael-heizer-new-paintings-and-sculpture/>.

"'City' by Michael Heizer." Virtual Globetrotting. 2009.
<https://virtualglobetrotting.c>

<om/map/city-by-michael-heizer/view/google/>.

"Home" Double Negative. Laatst geraadpleegd 16 februari, 2020.
<http://doublenegative.tarasenn.net/>.

"Michael Heizer's "City"." Public Art Foundation, Greater des Moines. 2 januari, 2012.
<https://dsmpublicartfoundation.org/michael-heizers-city/>.

ARTIKEL

Goodyear, Dana. "A monument to outlast humanity." *The New Yorker*, 22 augustus, 2016.
<https://www.newyorker.com/magazine/2016/08/29/michael-heizers-city>.

Kimmelman, Michael. "Art's Last, Lonely Cowboy" *The New York Times Magazine*, 6 februari, 2005.
<https://www.nytimes.com/2005/02/06/magazine/arts-last-lonely-cowboy.html>.

Kimmelman, Michael.
"Michael Heizer: A
Sculptor's Colossus of the
Desert" *The New York Times*,
12 december, 1999.
[https://archive.nytimes.com/
www.nytimes.com/library/ar
ts/121299heizer-art.html](https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/arts/121299heizer-art.html).

BEVRIJD

BEELD

376 Gent - Nederkouter
3.2020 – Alexander De Mont

377 Gent - Nederkouter
3.2020 – Alexander De Mont

379 Gent – St-
Pietersnieuwstraat
3.2020 – Alexander De Mont

380 Gent - Plateaustraat
3.2020 – Alexander De Mont

381 Gent - Patershol
6.2020 – Alexander De Mont

383 Gent - Rooigem
3.2020 – Alexander De Mont

384 Gent - Rooigem
3.2020 – Alexander De Mont

385 Gent - Rooigem
3.2020 – Alexander De Mont

386 Gent - Rooigem
3.2020 – Alexander De Mont

387 Gent - Rooigem
3.2020 – Alexander De Mont

388 Gent - Rooigem
3.2020 – Alexander De Mont

389 Gent - Rooigem
3.2020 – Alexander De Mont

390 Gent - Rooigem
3.2020 – Alexander De Mont

391 Gent - Rooigem
3.2020 – Alexander De Mont

393 Heusden - Scheldekant
4.2020 – Alexander De Mont

394 Heusden - Scheldekant
4.2020 – Alexander De Mont

395 Heusden - Scheldekant
4.2020 – Alexander De Mont

396 Heusden - Scheldekant
4.2020 – Alexander De Mont

397 Heusden - Scheldekant
4.2020 – Alexander De Mont

398 Heusden - Scheldekant
4.2020 – Alexander De Mont

399 Heusden - Scheldekant
4.2020 – Alexander De Mont

400 Heusden - Scheldekant
4.2020 – Alexander De Mont

401 Heusden - Scheldekant
4.2020 – Alexander De Mont

402 Heusden - Scheldekant
4.2020 – Alexander De Mont

404 Gent – Fac. Bibl. Ing. Arch.
2.2020 – Alexander De Mont

405 Laarne - Thuis
4.2020 – Alexander De Mont

406 Gent – Traphal Kot
3.2020 – Alexander De Mont

407 Gent – Traphal Kot
3.2020 – Alexander De Mont

408 Gent – Kot
3.2020 – Alexander De Mont

409 Laarne – Thuis
3.2020 – Alexander De Mont

410 Laarne – Thuis
4.2020 – Alexander De Mont

411 Laarne – Thuis
5.2020 – Alexander De Mont

412 Laarne – Thuis
4.2020 – Alexander De Mont

413 Laarne – Thuis
4.2020 – Alexander De Mont

414 Laarne – Thuis
4.2020 – Alexander De Mont

415 Laarne – Thuis
4.2020 – Alexander De Mont

416 Laarne – Thuis
4.2020 – Alexander De Mont

418 Parijs – Montmartre
10.2019 – Alexander De Mont

419 Parijs – Montmartre
11.2019 – Alexander De Mont

421 Wetteren – Kerkplein
4.2020 – Alexander De Mont

422 Wetteren – Veld
4.2020 – Alexander De Mont

423 Gent – Gravensteen
6.2020 – Alexander De Mont

425 Parijs – Montmartre
12.2019 – Alexander De Mont